

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΓΙΑ ΣΤΕΛΕΧΗ (EXECUTIVE MBA)

Διπλωματική Εργασία

ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗ ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΑ ΣΚΑΝΔΑΛΑ

Αφροδίτη Γ. Ντέντε
ΑΜ: ΕΜΒΑ 0929

Πειραιάς, 2017

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΓΙΑ ΣΤΕΛΕΧΗ

ΒΕΒΑΙΩΣΗ ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

(περιλαμβάνεται ως ξεχωριστή (δεύτερη) σελίδα στο σώμα της διπλωματικής εργασίας)

«Δηλώνω υπεύθυνα ότι η διπλωματική εργασία για τη λήψη του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών, του Πανεπιστημίου Πειραιώς, στη Διοίκηση Επιχειρήσεων για Στελέχη : E-MBA» με τίτλο: «**Επιχειρηματική ηθική και σύγχρονα επιχειρηματικά σκάνδαλα**»

έχει συγγραφεί από εμένα αποκλειστικά και στο σύνολό της. Δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού προγράμματος ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό, ούτε είναι εργασία ή τμήμα εργασίας ακαδημαϊκού ή επαγγελματικού χαρακτήρα.

Δηλώνω επίσης υπεύθυνα ότι οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας, αναφέρονται στο σύνολό τους, κάνοντας πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Υπογραφή Μεταπτυχιακού Φοιτητή/τριας:

Όνοματεπώνυμο:

Αφροδίτη Ντέντε

Ημερομηνία:

27 / 07 / 2017

Αφιερώνεται στην οικογένειά μου

ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗ ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΑ ΣΚΑΝΔΑΛΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στη σημερινή εποχή, ο έντονος ανταγωνισμός που παρατηρείται ανάμεσα στις επιχειρήσεις, ως απόρροια της παγκοσμιοποίησης, καθιστά ολοένα και δυσκολότερη την επιβίωση και ανάπτυξη της επιχείρησης. Για να μπορέσει λοιπόν μία επιχείρηση να ανταπεξέλθει στην κύρια αποστολή της, που είναι η συνεχής προσθήκη αξίας σε αυτήν, θα πρέπει να υλοποιεί σύγχρονες, δυναμικές και διορατικές στρατηγικές ενώ παράλληλα η εταιρική διαχείριση θα πρέπει να διατηρεί τις διαχρονικές αξίες και να παραμένει πιστή στην κουλτούρα που έχει θεσπίσει και που την κρατά στον πυρήνα της σύγχρονης επιχειρηματικής πραγματικότητας.

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι να παρουσιάσει τον ολοένα μεγαλύτερο αντίκτυπο της επιχειρησιακής ηθικής στη διεθνή αρένα και να αναλύσει τις κύριες συνιστώσες του όρου αυτού, όπως οι θεωρίες ηθικής, οι θεμελιώδεις αρχές της ηθικής και κώδικες ηθικής συμπεριφοράς που εφαρμόζονται σύμφωνα με τις ανάγκες των επιχειρήσεων. Στη συνέχεια, τίγονται συγκεκριμένα σύγχρονα σκάνδαλα εταιρικής ηθικής, όπως αυτό της Volkswagen και της Turing Pharmaceuticals, και αναλύονται οι διαστάσεις που το καθένα έχει πάρει και η επίδραση αυτού στην κοινωνία.

Η μελέτη που πραγματοποιήθηκε μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι μία εταιρεία δεν είναι μόνο ένα συμβαλλόμενο ίδρυμα μετατροπής των εισροών σε εκροές. Στην πραγματικότητα, πρόκειται για ένα κοινωνικά υπεύθυνο σύστημα συνεργαζόμενων ατόμων και ως εκ τούτου οι στρατηγικές του μάνατζμεντ της επιχείρησης θα πρέπει να προσαρμόζονται στις αρχές της κοινωνικής ευθύνης. Σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, ένας ισορροπημένος μηχανισμός κατανομής θα πρέπει να εφαρμοστεί ως μία νέα ηθική βάση για να επιτευχθεί ένα σύστημα ενίσχυσης της βιώσιμης ανάπτυξης.

Σημαντικοί όροι: Επιχειρηματική ηθική, Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη, Σκάνδαλα Εταιρικής Ηθικής, Volkswagen, Turing Pharmaceuticals.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμότερες μου ευχαριστίες στον κ. Φιλόθεο Νταλιάνη, Επίκουρο Καθηγητή Οργανωσιακής Συμπεριφοράς και Μάνατζμεντ στο Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων του Πανεπιστημίου Πειραιά, για τη βοήθειά του και την πρόθυμη καθοδήγησή του στην εκπόνηση αυτής της εργασίας.

Επίσης, ευχαριστώ θερμά την οικογένειά μου, που είναι δίπλα μου σε κάθε βήμα της ζωής μου, πάντα γεμάτη αγάπη και αμέριστη κατανόηση.

Αφροδίτη Ντέντε

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1:	- 12 -
Πίνακας 2:	- 29 -

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1: Τα ενδιαφερόμενα μέρη που επηρεάζουν και επηρεάζονται από την επιχείρηση.....	- 3 -
Εικόνα 2: Εταιρική Διακυβέρνηση και Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη	- 16 -
Εικόνα 3: Η πυραμίδα της ΕΚΕ	- 18 -
Εικόνα 4: Το σήμα της εταιρείας.....	- 23 -
Εικόνα 5: Το εργοστάσιο της εταιρείας	- 25 -
Εικόνα 6: Τρόπος ελέγχου των οχημάτων	- 28 -
Εικόνα 7: Συνεχιζόμενη πτώση της μετοχής της VW	- 42 -
Εικόνα 8: Δήλωση του ιδρυτή της φαρμακευτικής εταιρείας	- 43 -
Εικόνα 9: Ιστορική αύξηση της τιμής του φαρμάκου Daraprim.....	- 46 -

Πίνακας περιεχομένων

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	iv
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	i
ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΙΝΑΚΩΝ	ii
ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΕΙΚΟΝΩΝ	ii
1. ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	- 1 -
1.1 Εισαγωγή.....	- 1 -
2. ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗ ΗΘΙΚΗ.....	- 5 -
2.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ	- 5 -
2.2 ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ: Ορισμοί και έννοιες	- 5 -
2.3 ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΗΘΙΚΗ: Ορισμοί και έννοιες	- 7 -
2.3.1 Ήθος, Ηθική και Φιλοσοφία.....	- 7 -
2.3.2 Το παράδειγμα της Enron (1985 – 2001) και σύνδεση με την Επιχειρηματική Ηθική.....	- 10 -
2.3.3 Επιχειρηματική Ηθική.....	- 11 -
2.3.4 Έλλειψη Εταιρικής Ηθικής	- 13 -
2.3.5 Εταιρική Διακυβέρνηση.....	- 13 -
2.3.6 Αρχές Ηθικής Διακυβέρνησης.....	- 14 -
2.3.7 Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη (ΕΚΕ).....	- 15 -
2.4 Βιβλιογραφική επισκόπηση της επιχειρηματικής ηθικής (literature review).-	18 -
2.4.1 Εισαγωγή	- 18 -
2.4.2 Μεθοδολογία.....	- 19 -
2.4.3 Η σημασία της επιχειρηματικής ηθικής.....	- 19 -
2.4.4 Επιχείρηση και κοινωνία	- 20 -
2.4.5 Επιχειρηματική ηθική και παγκοσμιοποίηση.....	- 21 -
2.4.6 Οργανωτική δεοντολογία – εταιρική ηθική	- 22 -
3 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3:	- 23 -
ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΣΚΑΝΔΑΛΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ	- 23 -
3.1.1 Σύντομη περιγραφή.....	- 24 -
3.1.2 Ποιά είναι η εταιρία	- 25 -
3.1.3 Περιγραφή σκανδάλου.....	- 27 -
3.1.4 Κώδικας Επιχειρηματικής Δεοντολογίας της VW.....	- 34 -
3.1.5 Διαστάσεις σκανδάλου.....	- 36 -

3.1.6	Οι πολύπλευρες συνέπειες του σκανδάλου της VW	39 -
3.2.	Το σκάνδαλο της Turing Pharmaceuticals (Turing).....	43 -
3.2.1.	Σύντομη περιγραφή.....	44 -
3.2.2.	Ποια είναι η εταιρεία	45 -
3.2.3.	Περιγραφή σκανδάλου.....	46 -
	Εταιρική ηγεσία: Ο μη ηθικός πρότερος βίος του ιδρυτή	48 -
3.2.4.	Κώδικας επιχειρηματικής δεοντολογίας για την Turing Pharmaceuticals... -	53 -
3.2.5.	Διαστάσεις σκανδάλου.....	56 -
3.2.6.	Συνέπειες του σκανδάλου της Turing	59 -
4.	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	61 -
4.1.	Αρχική προσέγγιση του θέματος της Επιχειρηματικής Ηθικής.....	61 -
4.2.	Σύνοψη των σκανδάλων	65 -
4.2.1.	Volkswagen.....	65 -
4.2.2.	Turing Pharmaceuticals	66 -
4.3.	Ανάλυση των αποτελεσμάτων και προτεινόμενα μέτρα	68 -
4.4.	Κύριος περιορισμός της έρευνας.....	72 -
4.5.	Πρόταση για μελλοντική έρευνα	73 -
4.6.	Συνέπειες διαχείρισης της επιχείρησης - Επιχειρηματικές επιπτώσεις και προτεινόμενες προσεγγίσεις	75 -
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	79 -

1. ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Εισαγωγή

Η παγκοσμιοποίηση, η τεχνολογία και οι άυλοι πόροι αποτελούν μερικούς μόνο από τους νέους όρους της οικονομίας που επέφεραν αλλαγές μείζονος σημασίας τόσο στον επιχειρηματικό κόσμο όσο και στα μέλη του. Μάλιστα, δεν λειτουργούν μόνο ως κινητήρια δύναμη της σημερινής οικονομίας αλλά και ως πυξίδα για τη δημιουργία νέων επιχειρηματικών προτύπων. Πλέον, οι επιχειρήσεις οφείλουν να προσαρμόζονται στα νέα δεδομένα με τέτοιο τρόπο ώστε οι πρακτικές τους να αποκτούν μια ευρύτερη ηθική διάσταση. Επομένως, αν και κύριος στόχος μίας επιχείρησης είναι, τουλάχιστον μακροπρόθεσμα, η πραγματοποίηση κερδών και η εξασφάλιση της βιωσιμότητάς της, ωστόσο αυτός δεν θα πρέπει να είναι και ο μόνος της σκοπός. Οι στόχοι μιας επιχείρησης θα πρέπει να συμβαδίζουν και με τους ηθικούς κανόνες που κάθε επιχείρηση οφείλει να αναπτύξει, ώστε να εναρμονίζονται με την ευημερία του κοινωνικού συνόλου.

Σε πολλές χώρες του κόσμου έχει παρατηρηθεί μια αύξηση του ενδιαφέροντος για την κοινωνική ευθύνη και την διοικητική ηθική των επιχειρήσεων. Αυτό σημαίνει ότι αποδίδονται πλέον καθαρά κοινωνικοί ρόλοι στην επιχείρηση, τους οποίους καλείται να εξυπηρετήσει μέσα σε ένα γενικότερο οικονομικό σύστημα. Ένας επιχειρηματικός σχεδιασμός που σέβεται και παράλληλα δημιουργεί ανθρώπινες αξίες, οφείλει να αποτελεί το βασικό μέλημα της διοίκησης μιας επιχείρησης.

Ο βασικός σκοπός αυτής της διπλωματικής εργασίας είναι να μελετηθεί η επιχειρησιακή ηθική και η αναγκαιότητα αυτής στο σύγχρονο επιχειρησιακό γίγνεσθαι, καθώς και να αναλυθεί η σημασία της υιοθέτησης κανόνων κοινωνικής ευθύνης εκ μέρους των επιχειρήσεων. Αφού λοιπόν μελετήθηκαν επιχειρηματικά σκάνδαλα που έλαβαν χώρα μέσα στο 2015, όπως της Toshiba, FIFA, Goldman Sachs, VTech, Olympus και Exxon το αποτέλεσμα ήταν να επιλεγεί το σκάνδαλο της γνωστής αυτοκινητοβιομηχανίας Volkswagen αλλά και αυτό της φαρμακευτικής εταιρείας Turing Pharmaceuticals. Εν συνεχεία, πραγματοποιήθηκε αναλυτική εξέταση αυτών των σκανδάλων και δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στις επιπτώσεις που είχαν στο κοινωνικό σύνολο αφού οι εταιρείες αυτές προσπάθησαν να εξαπατήσουν την κοινωνία και ερευνήθηκε το κατά πόσο εφάρμοσαν ενέργειες επιχειρηματικής ηθικής.

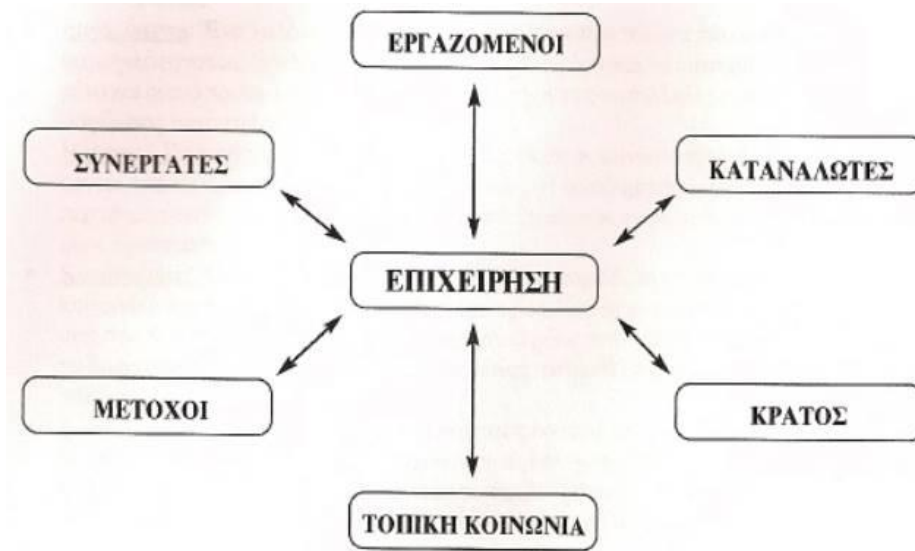
Με τη μελέτη των σκανδάλων της Volkswagen και της Turing Pharmaceuticals γίνεται μια προσπάθεια να καταγραφεί ο αντίκτυπος αυτών, κατά κύριο λόγο στην κοινωνία και όχι τόσο στους εργαζομένους και την οικονομική κατάσταση της εταιρείας.

Επιπροσθέτως, η παρούσα εργασία προσπαθεί να τονίσει την θετική επιρροή των εννοιών εταιρική κοινωνική ευθύνη και εταιρική διακυβέρνηση για τις επιχειρήσεις, αναλύοντας τον αντίκτυπο της έλλειψης γενικής επιχειρηματικής ηθικής και τις διαστάσεις που μπορούν να πάρουν επιχειρηματικά ηθικά σκάνδαλα μέσα στην κοινωνία. Αυτό που πραγματικά αναμένεται είναι να αναδειχθεί η σπουδαιότητα της επιχειρηματικής ηθικής και να ευαισθητοποιήσει σε θέματα ηθικής και κοινωνικά υπεύθυνης συμπεριφοράς από τις επιχειρήσεις. Για την ακρίβεια, μελετάται η δράση των εταιριών Volkswagen και Turing Pharmaceuticals ως προς τα συγκεκριμένα θέματα, για μια απτή προσέγγιση των επιπτώσεων από την απουσία ηθικής συμπεριφοράς και την εμφάνιση των αντίστοιχων σκανδάλων. Μάλιστα στο τέλος προτείνονται βελτιωτικές κινήσεις και τονίζεται η αναγκαιότητα να αναγνωρίσουν όλα τα εμπλεκόμενα μέρη, με ιδιαίτερη μνεία στις διοικήσεις των επιχειρήσεων, τη σπουδαιότητα συνδυασμού της επιχειρηματικής ηθικής με το επιχειρηματικό γίνεσθαι ώστε να αποτελέσουν ένα μακροπρόθεσμα βιώσιμο και κερδοφόρο μέρος του κοινωνικοοικονομικού συνόλου.

Παρότι δεν υπάρχει τίποτα μεμπτό στην επιδίωξη των επιχειρήσεων για την απόκτηση κέρδους, καθώς από τα κέρδη εξαρτάται και η βιωσιμότητά τους, στη συγκεκριμένη έρευνα γίνεται μια προσπάθεια να καταστεί κατανοητή η σημασία της επιχειρηματικής ηθικής ως προς αυτή την κατεύθυνση. Ουσιαστικά, αυτό που η επιχειρηματική ηθική προτάσσει είναι μια διατήρηση συγκεκριμένων επιπέδων ηθικής συμπεριφοράς κατά την λειτουργία της επιχείρησης. Ειδικότερα εστιάζει στα μέσα που θα χρησιμοποιηθούν για την δημιουργία του κέρδους αλλά και στο πως θα αξιοποιηθούν αυτά τα κέρδη. Οι μελέτες περίπτωσης στην παρούσα εργασία έχουν σκοπό να αναδείξουν τις αρνητικές επιπτώσεις από την έλλειψη ηθικής συμπεριφοράς, δείχνοντας παράλληλα ότι δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι στο σύγχρονο επιχειρηματικό περιβάλλον υπάρχουν πολλά παραδείγματα εταιριών που κατέρρευσαν ακριβώς επειδή βασικά επίπεδα ηθικής παραβιάστηκαν.

Ο άξονας πάνω στον οποίο εστίασε η μελέτη είναι το κοινωνικό σύνολο, καθώς σημειώνεται η αναγκαιότητα της εταιρικής κουλτούρας, η οποία επηρεάζεται τόσο από το περιβάλλον όσο και από τους ανθρώπους. Οι άνθρωποι άλλωστε είναι ο ακρογωνιαίος λίθος των επιχειρήσεων και ως εκ τούτου ο ρόλος της ηθικής ηγεσίας είναι νευραλγικής σημασίας. Παράλληλα, ο μεγάλος όγκος των ηθικών παραβιάσεων

υπογραμμίζει την ανάγκη να αποκτηθεί καλύτερη γνώση και εφαρμογή της επιχειρηματικής ηθικής και σε αυτή την κατεύθυνση συνδράμει διάφορες ενέργειες που περιγράφονται στο κύριο μέρος της εργασίας.

Εικόνα 1: Τα ενδιαφερόμενα μέρη που επηρεάζουν και επηρεάζονται από την επιχείρηση

Πηγή: Freeman R. E., (1984), Strategic Management: a Stakeholder Approach, Pitman (Boston).

Η δομή της παρούσας εργασίας έχει ως πιο κάτω:

Αρχικά, στο δεύτερο κεφάλαιο θα προσδιοριστεί το εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου ηθική, τα χαρακτηριστικά της, η δομή της και η σύνδεσή της με τη φιλοσοφία. Στη συνέχεια, θα γίνει αναφορά στον ορισμό, στις διακρίσεις, στους σκοπούς που εξυπηρετεί, τις προϋποθέσεις που πρέπει να ισχύουν ώστε να μπορέσει να λειτουργήσει σωστά, στις αιτίες για το αυξανόμενο ενδιαφέρον που δείχνουν οι επιχειρήσεις τα τελευταία χρόνια, σε κάποιους μύθους που την αφορούν καθώς και μια αναφορά στο μέλλον της.

Στο τρίτο κεφάλαιο μελετώνται δυο περιπτώσεις σύγχρονων σκανδάλων επιχειρηματικής ηθικής, αυτό της Volkswagen και αυτό της Turing Pharmaceuticals. Συγκεκριμένα, γίνεται αναλυτική περιγραφή αυτών των σκανδάλων και ερευνώνται οι διαστάσεις που αυτά έλαβαν, με έμφαση στον κοινωνικό αντίκτυπό τους. Μέσα από αυτή τη μελέτη γίνεται μια προσπάθεια να αντιληφθεί κανείς κατά πόσο οι επιχειρήσεις

σήμερα έχουν υιοθετήσει μια ηθική κουλτούρα και ποιος συντελεστής βαρύτητας προσδίδεται στην εφαρμογή των ηθικών πρακτικών. Ακόμη, σε ποιο βαθμό έχουν αντιληφθεί την ανάγκη για επιχειρηματική ηθική και ποιες ήταν τελικά οι επιπτώσεις της έλλειψης αυτής για το μέλλον και τη βιωσιμότητα της εταιρείας. Η επίδραση των σκανδάλων εξετάστηκε εστιάζοντας στην κοινωνία και κατά πόσο μπορούν οι επιχειρηματικές ηθικές απάτες να επηρεάσουν το κοινωνικό σύνολο.

Στο τέταρτο κεφάλαιο συγκεντρώνονται τα συμπεράσματα της έρευνας. Περιγράφεται ποια ήταν η αρχική προσέγγιση και τι ήταν ουσιαστικά αυτό που θέλαμε να μελετήσουμε καθώς και να διευκρινιστεί ο αντίκτυπος από την έλλειψη της επιχειρηματικής ηθικής. Στη συνέχεια, συνοψίζονται τα σκάνδαλα και τα ευρήματα από τη μελέτη τους. Αναλύονται αυτά τα αποτελέσματα και γίνεται μια προσπάθεια να προταθούν μέτρα για την ενσωμάτωση μιας ηθικής κουλτούρας στις πρακτικές των επιχειρήσεων και προτείνονται μέτρα για την αποφυγή εμφάνισης τέτοιων ηθικών σκανδάλων. Δίνεται ο κύριος περιορισμός της έρευνας καθώς και μια πρόταση για μελλοντική έρευνα, τονίζοντας την αναγκαιότητα εφαρμογής ηθικών ενεργειών κατά τη λειτουργία μιας επιχείρησης.

Η μεθοδολογία που ακολουθείται για την επίτευξη του σκοπού της συγκεκριμένης έρευνας συνίσταται στην κριτική επισκόπηση και σύνθεση πληροφοριών. Η βιβλιογραφική αυτή έρευνα οδηγεί στη συστηματοποίηση και οργάνωση της υπάρχουσας γνώσης, η οποία προέρχεται από το συνδυασμό της επιστήμης της διοίκησης επιχειρήσεων και των κοινωνικών επιστημών. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιήθηκαν βιβλιογραφικές αναφορές από την παγκόσμια ακαδημαϊκή αρθρογραφία. Η πλειοψηφία των άρθρων συγκεντρώθηκε μέσω αναζήτησης σε ακαδημαϊκά δημοφιλείς διαδικτυακές βάσεις και κόμβους όπως είναι το Google scholar. Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε στην ποιότητα και αξιοπιστία των δεδομένων, ενώ υπήρξε προσπάθεια για εστίαση σε πιο πρόσφατη βιβλιογραφία. Η παλαιότερη χρησιμοποιήθηκε κατά βάση για την άντληση πληροφοριών σχετικά με την εξέλιξη των όρων που μελετήθηκαν και τη διατύπωση θεμελιωδών θεωριών, ενώ οι πρόσφατες βιβλιογραφικές αναφορές ήταν αναγκαίες για την αποτύπωση των σύγχρονων δεδομένων, τάσεων και προκλήσεων. Όσον αφορά ειδικά τις μελέτες περίπτωσης, χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία και δεδομένα που έχουν δημοσιευτεί και είναι διαθέσιμα στην επίσημη σελίδα της επιχείρησης στο διαδίκτυο, καθώς και πληροφορίες από πληθώρα άρθρων σε έγκριτες εφημερίδες και περιοδικά παγκόσμιου βεληνεκούς.

2. ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

«Κάνε αυτό που σου αρέσει, στο βαθμό που δε θίγει το δικαίωμα κάποιου άλλου να κάνει το ίδιο, αυτός είναι ο ορισμός της Ηθικής».

Γ. Ντάιερ

2.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός του κεφαλαίου αυτού είναι να εισάγει τον αναγνώστη σε κάποιες βασικές έννοιες που χρησιμοποιούνται στα επόμενα κεφάλαια. Εδώ λοιπόν παρουσιάζονται οι ορισμοί /έννοιες της φιλοσοφίας, του ήθους και της ηθικής ως κλάδου της φιλοσοφίας. Επιπλέον περιγράφεται συνοπτικά η ευρύτερη έννοια της επιχείρησης και του σκοπού της, όπως αυτή διαμορφώθηκε από τις κοινωνικοοικονομικές καταστάσεις της εκάστοτε εποχής.

Στο πλαίσιο της σύγχρονης οικονομίας στην οποία οι επιχειρήσεις λειτουργούν, εξετάζονται έννοιες και αξίες που διέπουν τις σύγχρονες επιχειρήσεις. Παρουσιάζεται στο κεφάλαιο αυτό ο ορισμός βασικών εννοιών συνδεδεμένες με την ηθική των επιχειρήσεων, όπως ο ορισμός της φιλοσοφίας, της ηθικής ως κλάδου της φιλοσοφίας, της επιχειρηματικής ηθικής, της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης, της εταιρικής διακυβέρνησης και της δεοντολογίας.

2.2 ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ: Ορισμοί και έννοιες

Η λέξη Φιλοσοφία ετυμολογικά είναι σύνθετη και προέρχεται από το αρχαίο ελληνικό «φιλεν» (που σημαίνει αγάπη) και «σοφία»(Συμεωνίδης και συνεργάτες, 2014:293-294).Γενικώς θα μπορούσε να διατυπωθεί ότι φιλοσοφική σκέψη είναι η διανοητική διερεύνηση βαθέων ερωτημάτων για την σχέση του ανθρώπου με τον κόσμο και την θέση του σ' αυτόν. Η φιλοσοφία δεν αρκείται στην ανάλυση της πραγματικότητας του εμπειρικού κόσμου, αλλά διατυπώνει προτάσεις για την αλλαγή του. Οι σύγχρονες θετικές επιστήμες (Μαθηματικά, Φυσική, Χημεία, Ιατρική, Αστρονομία κ.α.) αλλά και

μεταγενέστερες θεωρητικές (Ψυχολογία, Κοινωνιολογία κ.α.) ξεπήδησαν από το φιλοσοφικό στοχασμό.

Η Φιλοσοφία διαιρείται στους παρακάτω βασικούς κλάδους (Αυγελής, 2012: 119):

- 1. Ηθική:** Η ηθική, ως κλάδος της φιλοσοφίας, διερευνά με ποιον τρόπο πρέπει να ενεργεί ο άνθρωπος και μελετά την ανθρώπινη συμπεριφορά και τους κανόνες που την διέπουν σ' ένα κοινωνικό σύνολο. Προσπαθεί να εξετάσει τη φύση των ηθικών κρίσεων και επιχειρεί την επίλυση πρακτικών ηθικών προβλημάτων.
- 2. Πολιτική:** Εδώ ο άνθρωπος αντιμετωπίζεται ως πολιτική οντότητα και εξετάζεται η συμπεριφορά του στο πλαίσιο της λειτουργίας της πολιτείας/κράτους. Μελετά τη δικαιοσύνη, το νόμο, την περιουσία, τα δικαιώματα και υποχρεώσεις των πολιτών. Κατά τη νεότερη εποχή διατυπώθηκαν σχετικώς τρεις βασικές απόψεις: του φιλελευθερισμού, του σοσιαλισμού και του κομμουνισμού οι οποίες είναι συνυφασμένες κυρίως με τη θεωρία του Λοκ, του Χένγκελ και του Μάρξ αντίστοιχα.
- 3. Αισθητική:** ασχολείται με την αντίληψη του καλού, του ωραίου και των αντιστρόφων. Ο όρος «αισθητική» εισήχθη από τον Alexander Gottlieb Baumgartner (1714-1762) και διευρύνθηκε αργότερα από τους Edmund Burke και Emmanuel Kant.
- 4. Γνωσιολογία/ Επιστημολογία:** διερευνά τα όρια, την προέλευση και την ποιότητα της ανθρώπινης γνώσης. Στοχαστές όπως οι G. E. Moore, B. Russell, A. J. Ayer ασχολήθηκαν πολύ με την ανάλυση της γλώσσας και προώθησαν τη «φιλοσοφία της γλώσσας» και τη θεωρία της Γνώσης.
- 5. Μεταφυσική:** ασχολείται με εκείνο που εμπειρία δεν μας αποκαλύπτει (δεν πρέπει να συγχέεται με μη-επιστημονικούς κλάδους όπως η Παραφυσική).
- 6. Οντολογία:** - παραπλήσια με τη Μεταφυσική - ασχολείται εξειδικευμένα με το Ον και τις ιδιότητές του (δεν πρέπει να συγχέεται με τη Θεολογία).
- 7. Αναλυτική:** δίνει έμφαση στην ανάλυση των νοημάτων και στη χρήση της λογικής. Επιμένει στην αυστηρότητα των επιχειρημάτων, την ακρίβεια και τη σαφήνεια.

Όλοι οι παραπάνω κλάδοι διαιρούνται σε αρκετές υποενότητες, καλύπτοντας έτσι μια τεράστια θεματική που απλώνεται σε όλο το εύρος του σύγχρονου επιστημονικού κόσμου, είτε πρόκειται για Θετικές, είτε για Θεωρητικές, είτε για Τεχνολογικές επιστήμες.

2.3 ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΗΘΙΚΗ: Ορισμοί και έννοιες

2.3.1 Ήθος, Ηθική και Φιλοσοφία

Το σύνθετο πεδίο της ηθικής είναι πρωτίστως φιλοσοφικά προσδιορισμένο. Ο Αριστοτέλης ονόμασε ήθος τον τρόπο, σύμφωνα με τον οποίο εκφράζονται αυτοί που πράττουν και ονόμασε την «ηθική» ως «πρακτική φιλοσοφία». Η ηθική σχετίζεται με συναισθήματα και πράξεις και κατανοείται ως εκείνες οι ψυχικές διαθέσεις που επηρεάζουν ή κατευθύνουν ορισμένα συναισθήματα και παράλληλα υπαγορεύουν και ελέγχουν τη σωστή δράση (Αριστοτέλης). Έγιναν δύο βασικές χρήσεις της: η κοινή και η φιλοσοφική. Στις νεότερες ευρωπαϊκές γλώσσες διαφοροποιήθηκε ως ένα βαθμό με αναφορά την ελληνογενή ή λατινογενή αφετηρία της.

Διεθνής ορολογία:

MORAL (Ήθος) = αναφερόμαστε στη συμπεριφορά του ανθρώπου μέσα στην κοινωνία (μεταφράζεται ως καλή συμπεριφορά, καλός χαρακτήρας).

ETHICS (Ηθική) = ερμηνευτική διερεύνηση μιας πράξης (ερμηνευτική και αξιολογική ερμηνεία ηθικής).

MORAL PHILOSOPHY (Ηθική φιλοσοφία) = κανόνες και πρακτικές εντολές για σωστή συμπεριφορά. (Δραγώνα-Μονάχου, 1995:46-54)

Σύμφωνα με τον Καθηγητή Μπαμπινιώτη (1998), **τα ήθη** είναι οι μορφές συμπεριφοράς που αναπτύσσονται στις ομάδες ανθρώπων μέσα από τον τρόπο ζωής τους, τις αντιλήψεις, τις αξίες, την ιστορία και την καλλιέργειά τους σε βάθος. **Η ηθική**, είναι η μελέτη των ηθών μιας κοινωνίας και κατ' επέκταση το σύστημα των κανόνων σκέψης και συμπεριφοράς που ρυθμίζει τις πράξεις και τις στάσεις μιας κοινωνίας σε ορισμένο χρόνο.

Ο Schermerhorn (2011:134) ορίζει ότι ηθική είναι «ο κώδικας ηθικών αρχών, ο οποίος θέτει πρότυπα καλού ή κακού, σωστού ή λάθους στη συμπεριφορά του ατόμου», ενώ ηθική συμπεριφορά είναι αυτή η οποία θεωρείται ως αποδεκτή και σωστή στο πλαίσιο του ισχύοντος ηθικού κώδικα. Συχνά βρισκόμαστε μπροστά σε ένα ηθικό δίλημμα και απαιτείται να επιλέξουμε μια δράση, που μπορεί έχει ατομικό ή/και ομαδικό όφελος, αλλά δεν μπορεί να θεωρηθεί ηθική.

Στα αγγλικά ο όρος ηθική (ethics) ορίζεται ως «ο ρητός φιλοσοφικός προβληματισμός σχετικά με τις ηθικές πεποιθήσεις και τις πρακτικές. Είναι η συνειδητή ενίσχυση και ο προβληματισμός σχετικά με την ηθική, όπως ακριβώς και η μουσικολογία είναι μια συνειδητή σκέψη για τη μουσική» - (the explicit, philosophical reflection on moral beliefs and practices. Ethics is a conscious stepping back and reflecting on morality, just as musicology is a conscious reflection on music) (Hinman, 2013).

Η ηθική φιλοσοφία είναι φιλοσοφικός κλάδος που ασχολείται με τις αξιολογικές κρίσεις με θέμα τη διάκριση του καλού από το κακό. Επιδιώκει να προσδιορίσει τον σκοπό της ζωής του ανθρώπου καθώς και τα μέσα για την επίτευξη του σκοπού αυτού. Η ηθική φιλοσοφία επιτελεί τρεις λειτουργίες:

- **Περιγραφική - ερμηνευτική:** περιγράφει τις αρχές και τους κώδικες ηθικής που επικρατούν σε μια κοινωνία, χωρίς να λαμβάνει θέση ως προς την ορθότητά τους (επεξήγηση της συνειδητής πρόθεσης πράξης του ανθρώπου).
- **Αξιολογική:** αναλύει το νόημα των όρων που χρησιμοποιούνται σε ένα σύστημα ηθικής (διατύπωση «αξιολογικών κρίσεων» για συγκεκριμένες πράξεις ή συμπεριφορές).
- **Κανονιστική:** επιδιώκει να λάβει θέση ως προς το αν κάτι είναι “ηθικό” ή όχι, παρέχοντας την ανάλογη τεκμηρίωση (ορισμός αρχών και κανόνων για να ρυθμίζονται οι σκοποί ανθρωπίνων πράξεων).

Οι κύριοι κλάδοι της Ηθικής Φιλοσοφίας είναι η Μεταηθική, η Φορμαλιστική Ηθική και η Εφαρμοσμένη Ηθική (<http://www.ceidnotes.net/notes#/Εισαγωγή+στη+Φιλοσοφία+II>). Παρουσιάζονται παρακάτω εν συντομία:

Μεταηθική: Κάνει μία κριτική δευτέρου επιπέδου περί του πώς πρέπει να εννοούνται / χρησιμοποιούνται οι ηθικές έννοιες.

Φορμαλιστική Ηθική: υποστηρίζει την αποκλειστική προτεραιότητα, κυριαρχία των μορφών, των εξωτερικών χαρακτηριστικών, των τυπικών αρχών και σχέσεων σε αντίθεση προς το περιεχόμενο. (<http://www.greek-language.gr>)

Εφαρμοσμένη Ηθική : είναι η Ηθική που δημιουργήθηκε από τις διάφορες αναλύσεις των προβλημάτων που παρουσιάστηκαν στην μεταπολεμική περίοδο (κίνημα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, φεμινιστικό, ειρηνιστικό, οικολογικό κλπ). Επικεντρώνεται στη μελέτη συγκεκριμένων πρακτικών προβλημάτων (λ.χ. αυτών που σχετίζονται με

την επιστημονική έρευνα ή τη διεξαγωγή του πολέμου) και προτείνει λύσεις χρησιμοποιώντας με κριτικό πνεύμα τις γενικές παραδοχές της κανονιστικής ηθικής .

Οι κυριότεροι κλάδοι της Εφαρμοσμένης Ηθικής είναι οι εξής:

- I. **Βιοηθική.** Αφορά κυρίως στην σχέση ιατρού-ασθενούς και σημαίνει «ηθική του βίου-ζωής» με την βιολογική σημασία της λέξης. Επιμέρους ζητήματα βιοηθικής είναι: η ευθανασία, η γενετική, η γονιμοποίηση, η έκτρωση , η στείρωση, κτλ.
- II. **Επαγγελματική Ηθική :** Αφορά σε θεωρίες για τα επαγγελματικά δικαιώματα /υποχρεώσεις. Προτείνει ένα σύστημα δράσης που αφ' ενός προωθεί το ατομικό συμφέρον και αφ' ετέρου προασπίζεται την κοινωνική ασφάλεια. Επιμέρους ζητήματα της επαγγελματικής ηθικής είναι: η Διαφήμιση, το Περιβάλλον, η Σεξουαλική παρενόχληση, κτλ.
- III. **Περιβαλλοντική Ηθική:** Εξετάζει κριτικά τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιεί ο άνθρωπος τον περιβάλλοντα κόσμο του, έμβιο και άβιο. Επιμέρους ζητήματα της περιβαλλοντικής ηθικής είναι η αλόγιστη εκμετάλλευση των πόρων της φύσης, η μόλυνση του περιβάλλοντος, η χρήση των ζώων ως μέσον τροφής, ενδυμασίας και ψυχαγωγίας, πειραματόζωα, κτλ.

Σήμερα η εφαρμοσμένη ηθική έχει διακλαδωθεί υπέρμετρα, συνδέεται με την πολιτική και κοινωνική φιλοσοφία και την ιστορία ιδεών και η σχέση της με την ηθική φιλοσοφία γίνεται ολοένα και πιο περίπλοκη. Ενώ η εφαρμοσμένη ηθική ξεκίνησε στη δεκαετία του '70 με ορισμένους κλάδους (π.χ. ιατρική ηθική, περιβαλλοντική ηθική, ηθική πολέμου / ειρήνης, ηθική του επιχειρηματικού κόσμου, και γενικότερα η ηθική των διαφόρων επαγγελμάτων, ή ακόμη και η φεμινιστική ηθική κτλ.), στις μέρες μας συγκεκριμενοποιείται περαιτέρω και γίνεται πλέον λόγος για ηθική της έρευνας, της επιστήμης, της τεχνολογίας, για κλινική ηθική, για διαπολιτισμική ηθική, για ηθική των υπολογιστών, για ηθική της σχέσης των γενεών, των φύλων, της λήψης αποφάσεων, για ακαδημαϊκή ηθική, για γεωργική ηθική (agricultural ethics) –το γνωστό πρόβλημα των γενετικά τροποποιημένων οργανισμών σε σχέση με τη δημόσια υγεία, για αγροτικοεπιχειρησιακή ηθική (agribusiness), για ηθική των ομοφυλοφίλων (gay ethics), για ηθική της δημοσιογραφίας (ethics in journalism), για ηθική των μέσων μαζικής ενημέρωσης (media ethics), για ηθική της διαφήμισης (advertisement ethics), για οργανωσιακή ηθική με στόχο το ευ ζην (organizational ethics), για πυρηνική ηθική (nuclear ethics), αρκετά επίκαιρη σήμερα, κτλ. Μερικοί από τους κλάδους αυτούς υποκαθιστούν επί το θεωρητικότερο και κανονιστικότερο τους κώδικες επαγγελματικής δεοντολογίας με βάση το δημόσιο συμφέρον και σύμφωνα με αρχές μάλλον δεοντοκρατικές παρά ωφελιμιστικές (Δραγώνα- Μονάχου:2005).

2.3.2 Το παράδειγμα της Enron (1985 – 2001) και σύνδεση με την Επιχειρηματική Ηθική

Κάποια επιχειρηματικά σκάνδαλα του περασμένου αιώνα (π.χ. Enron) αποτέλεσαν σταθμό για τους όρους της Επιχειρηματικής Ηθικής και της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης. Ενδεικτικά, αναφέρεται το επιχειρηματικό σκάνδαλο της Enron.

Το 2001 ξέσπασε το μεγάλο οικονομικό σκάνδαλο της Enron. Ίδρυθείσα το 1985, εμπορευόταν πετρέλαιο, φυσικό αέριο και ηλεκτρικό ρεύμα. Σε 15 χρόνια από την ίδρυσή της, η αξία της εταιρείας εκτοξεύτηκε από \$ 10 δις. σε \$ 65 δις. ενώ την 2.12.2001 χρεοκόπησε. Το περιοδικό Fortune της απένεμε για έξι συναπτά έτη τον τίτλο της «πλέον καινοτόμου εταιρίας» ενώ στην Wall Street είχε την φήμη της επιτυχημένης και σταθερής εταιρείας. Η Enron σημείωσε αύξηση κερδών 50% για το 1999 και 90% για το 2000, με κέρδη \$ 94 εκατ. το χρόνο και τιμή μετοχής \$ 83. Στα τέλη του 2000 την θεωρούσαν ως ενεργειακό κολοσσό, εφόσον της ανήκε το 20% του φυσικού αερίου στις Η.Π.Α.

Τον Μάρτιο του 2001 αποκαλύφθηκε ότι η εταιρεία αλλοίωσε τις οικονομικές της καταστάσεις προκειμένου να δείχνει υψηλή κερδοφορία, ως εξής:

- i. Δημιουργήθηκαν θυγατρικές Εταιρείες Ειδικού Σκοπού (εταιρείες-βιτρίνες) στις οποίες διοχετεύονταν τα ελλείμματα / χρέη της Enron. Έτσι η Enron έδειχνε μόνιμη υψηλή κερδοφορία και η τιμή της μετοχής της παρέμενε τεχνητά στα ύψη.
- ii. Η λογιστική μέθοδος που ακολούθησε η Enron «mark to market», της επέτρεπε να χρησιμοποιεί τα μελλοντικά κέρδη, την ίδια μέρα που η συμφωνία υπογραφόταν, ανεξαρτήτως αν θα τελεσφορούσε (δηλαδή ακόμη και χωρίς να υπάρχουν τα χρήματα στο ταμείο της εταιρείας).

Όταν ξέσπασε το σκάνδαλο αποκαλύφθηκαν και άλλες παρανομίες της εταιρείας π.χ. απέλυαν «μη συνεργάσιμους» υπαλλήλους, διατηρώντας προσωπικό χωρίς ηθικές αναστολές ή φοβισμένους από τον κίνδυνο της απόλυσης, δωροδοκούσαν δημοσιογράφους και οικονομικούς αναλυτές ώστε να γράφουν κατά παραγγελία μεγαλειώδη άρθρα για την κερδοφορία της εταιρείας, χρηματοδοτούσαν μέλη του κογκρέσου στον προεκλογικό τους αγώνα.

Στη συγκεκριμένη απάτη έλαβε μέρος και η εταιρεία αξιολόγησης Arthur Andersen (3^η μεγαλύτερη παγκοσμίως εκείνη την εποχή) η οποία έδινε υψηλή βαθμολογία στην μετοχή, ενώ γνώριζε για τις ατασθαλίες της εταιρίας. Με την αποκάλυψη αυτή, η Arthur Andersen κατέστρεψε όλα τα έγγραφα που είχαν σχέση με την Enron (περίπου 1 τόνο χαρτιού) για να μην βρεθούν αποδείξεις για την παράνομη συνεργασία τους.

Εν τέλη, το σκάνδαλο προκάλεσε τη διάλυση της Arthur Andersen καθώς καταδικάστηκε για παρακώλυση της δικαιοσύνης και έχασε την αξιοπιστία της. Οι 4.000 εργαζόμενοι της βρέθηκαν άνεργοι και επιπλέον έχασαν και περιουσιακά τους στοιχεία καθώς αμείβονταν και από μετοχές της Arthur Andersen που ήταν πλέον άνευ αξίας.

Τελικά η Enron κήρυξε πτώχευση την 2/12/2001, με την τιμή της μετοχής να έχει καταρρακλήσει στα \$ 0,40 ενώ οι 20.000 εργαζόμενοι έχασαν τη δουλειά τους αυθημερόν. Από το σκάνδαλο αυτό ιδιαίτερα ζημιωμένα βγήκαν οι μέτοχοι, το κράτος, οι πιστωτές και οι εργαζόμενοι. (Παναγιώτου , 2013)

2.3.3 Επιχειρηματική Ηθική

Κάθε οικονομική δραστηριότητα (π.χ. εργασία, εμπόριο) συνδέεται με αρχές ηθικής φύσεως (εντιμότητα, δικαιοσύνη, συνέπεια, ειλικρίνεια, συνεργασία).

Ηθικό πρόσωπο είναι εκείνο, του οποίου οι πράξεις μπορούν να αξιολογηθούν, σύμφωνα με τα στερεότυπα της κοινωνίας, ως ηθικές. Είναι το φυσικό πρόσωπο που έχει την ηθική ευθύνη για την επιλογή, αλλά και για την εκτέλεση των πράξεων του. Κατ' αντιστοιχία και αναλόγως μπορεί να ορισθεί και η ηθική των επιχειρήσεων σε μια κοινωνία (Γούναρης, 2008).

Ο όρος «**Επιχειρηματική Ηθική**» δεν είναι ποσοτικός και δεν καθορίζεται εύκολα. (Μιχαλάκη, 2009:11). Συνδυάζει την έννοια της «ηθικής» με την έννοια του κέρδους και των οικονομικών συνιστωσών. Οι χαρακτηριστικοί ορισμοί αναφέρονται στην ορθότητα ή στην λανθασμένη συμπεριφορά, αλλά δεν συμφωνούν όλοι με το τι είναι ηθικά σωστό ή λανθασμένο, καλό ή κακό, ηθικό ή ανήθικο. Επιμέρους ζητήματα της «επιχειρηματικής ηθικής» είναι τα εξής:

- η ποιότητα των προϊόντων και των παροχών
- ο σεβασμός του περιβάλλοντος
- η σχέση της εταιρείας με το προσωπικό

- η πολιτική απολύσεων των εταιριών, επιχειρήσεων ή οργανισμών
- η δράση της επιχείρησης σε ανταγωνιστικό περιβάλλον και εν γένει η στρατηγική που ακολουθεί η επιχείρηση

Η **Επιχειρηματική Ηθική (Business Ethics)** ως κλάδος της εφαρμοσμένης φιλοσοφίας, ρυθμίζει διανθρώπινες σχέσεις οι οποίες διέπονται περισσότερο από φρονησιακές παρά από ηθικές παραμέτρους. Η επιχειρηματική δραστηριότητα έχοντας ως «αξίες» το κέρδος, το συμφέρον και την επιτυχία, κινείται σε «αμοραλιστικά» συμφραζόμενα και η ηθική της αξιολόγηση υπήρξε, τουλάχιστον στο παρελθόν, φορτισμένη αρνητικά. (Δραγώνα – Μονάχου, 2005).

Επιχειρηματική ηθική, σύμφωνα με έναν πιο σύγχρονο ορισμό, είναι μια μορφή της εφαρμοσμένης ηθικής που εξετάζει δεοντολογικά ηθικές αρχές ή δεοντολογικά προβλήματα που προκύπτουν σε ένα επιχειρηματικό περιβάλλον (Broni, 2010). Ισχύει για όλες τις πτυχές της επιχειρηματικής συμπεριφοράς που είναι σχετικές με την συμπεριφορά των ατόμων και των επιχειρήσεων ως σύνολο.

Γενικά μιλώντας περί ηθικής των επιχειρήσεων, αν ο κύριος σκοπός της εταιρείας είναι η μεγιστοποίηση των αποδόσεων προς τους μετόχους της (Heath, 2006), τότε θα πρέπει να θεωρηθεί ως ανήθικη μια εταιρεία που έχει ως αρχή να εξετάζει τα συμφέροντα και τα δικαιώματα των οποιονδήποτε άλλων (Marcoux, 2003).

Πίνακας 1:

Αρχές επιχειρηματικής ηθικής και Κώδικας Επαγγελματικής Δεοντολογίας

ΑΡΧΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ	ΚΩΔΙΚΑΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ
Ειλικρίνεια	Αντικειμενικότητα
Ακεραιότητα στις εργασιακές σχέσεις	Ακεραιότητα
Τήρηση υποσχέσεων	Ανεξαρτησία
Αφοσίωση & Φροντίδα	Εμπιστευτικότητα
Λογικότητα & Λογοδοσία	Επάρκεια
Σεβασμός Δικαιωμάτων	Ευθύνη
Συμμόρφωση	Διάρκεια
Δέσμευση εξαιρετικής ποιότητας	Σεβασμός στον άνθρωπο
Ηγεςία	Προστασία του φυσικού περιβάλλοντος
Προστασία	Κοινωνική Ευημερία

Πηγή: Μαργογιαννοπούλου Αντωνία, Η Επιχειρηματική Ηθική ως μέσο Ανταγωνιστικότητας, Ελληνικό Ινστιτούτο Επιχειρηματικής Ηθικής, Ιούνιος 2013, σ.9

2.3.4 Έλλειψη Εταιρικής Ηθικής

Σύμφωνα με τον Πρόεδρο του Ελληνικού Ινστιτούτου Επιχειρηματικής Ηθικής Αντ. Γκόρτζη, (2009), η έλλειψη της εταιρικής ηθικής ήταν ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες που οδήγησαν στην παγκόσμια οικονομική κρίση. Συγκεκριμένα, τόνισε ότι «ο ρόλος της επιχειρηματικής ηθικής είναι μονόδρομος στην αποφυγή τέτοιων γεγονότων, ειδικά αν συνοδεύεται από ένα κατάλληλο εταιρικό και κρατικό θεσμικό πλαίσιο, καθώς και αν αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της εταιρικής κουλτούρας, το οποίο συνεχώς καλλιεργείται στους υπαλλήλους και προβάλλεται δυναμικά από τη διοίκηση». Σύμφωνα με τον ίδιο, ως επιχειρηματική ηθική εννοείται η εφαρμογή των γενικών αρχών περί ηθικής στην επιχειρηματική συμπεριφορά, με σκοπό τη δημιουργική εξισορρόπηση των προτύπων βασικών συμπεριφορών και σχέσεων μεταξύ επιχείρησης, μετόχων και εργαζομένων, καταναλωτή και γενικότερα του οικονομικού και του κοινωνικού περιβάλλοντος, στο οποίο δραστηριοποιείται η επιχείρηση.

2.3.5 Εταιρική Διακυβέρνηση

Ως «Εταιρική Διακυβέρνηση» νοείται ένα σύστημα αρχών και πρακτικών, βάσει του οποίου οργανώνεται, λειτουργεί και διοικείται μια εταιρία, ώστε να διαφυλάσσονται και να ικανοποιούνται τα έννομα συμφέροντα όλων όσων συνδέονται με την εταιρία. (Alpha Bank, Κώδικας Εταιρικής Διακυβερνήσεως, 2014:4).

Η σωστή εταιρική δομή και η εφαρμογή ενός κατάλληλου θεσμικού πλαισίου συντελούν στην επιτυχημένη Εταιρική Διακυβέρνηση, η οποία προωθεί την εταιρική αναγνώριση και φήμη. Σε αυτό το πλαίσιο, το Διοικητικό Συμβούλιο των εταιρειών υιοθετεί έναν Κώδικα Εταιρικής Διακυβέρνησης ο οποίος ορίζει το πλαίσιο και τις κατευθυντήριες γραμμές για τη διακυβέρνηση και λειτουργία των εταιρειών. Ο Κώδικας Εταιρικής Διακυβέρνησης περιλαμβάνει τις πρακτικές εταιρικής διακυβερνήσεως που υιοθετούν οι εταιρείες/οργανισμοί σύμφωνα με τον νόμο αλλά και με τις κατ' ιδίαν επιλογές και κριτήρια διακυβερνήσεως. Σε κάθε περίπτωση, οι ρυθμίσεις της νομοθεσίας και του Καταστατικού των εταιρειών υπερισχύουν του Κώδικα Εταιρικής Διακυβέρνησης.

Η Εταιρική Διακυβέρνηση (ή Σύστημα Εταιρικής Διακυβέρνησης - Corporate Governance) (Veletzas & Broni, 2010; Roux, 2007) αναφέρεται σε όλους τους

επίσημους και ανεπίσημους θεσμούς, τόσο του ιδιωτικού, όσο και του δημοσίου χώρου, που διέπουν τις σχέσεις μεταξύ αυτών που διοικούν τις επιχειρήσεις και αυτών που επενδύουν σ' αυτές. Η εταιρική διακυβέρνηση είναι το σύνολο των αρχών και των κανόνων που σχετίζονται με τη βελτίωση της εταιρικής διοίκησης (Βαξεβανίδου, 2011). Επιπλέον, η εταιρική διακυβέρνηση παρέχει τα μέσα επίβλεψης της συμπεριφοράς των διοικούντων, με αποτέλεσμα να εγγυάται την υπευθυνότητα της επιχείρησης και να προστατεύει με κάθε κόστος τα συμφέροντα των επενδυτών και της εταιρείας από τις πιθανές καταχρήσεις (Goergen, 2015; Παπαδόπουλος, 2008; Γεωργοπούλου, 2005).

Η Εταιρική Διακυβέρνηση βασίζεται στον εσωτερικό έλεγχο, ο οποίος αξιολογεί και καταγράφει τις διαδικασίες στην πράξη, επισημαίνει τις αδυναμίες και τις αποκλίσεις του συστήματος, παρέχει συμβουλές και προτείνει προσαρμογές. Σκοπός της είναι η συμβολή στην ανάπτυξη και στην εμπέδωση της εταιρικής κουλτούρας μεταξύ των τμημάτων και των στελεχών της εταιρείας και η προσαρμογή της στο ισχύον θεσμικό πλαίσιο. Ουσιαστικά, αναφέρεται σε έναν μηχανισμό επιτήρησης της εφαρμογής των αρχών της εταιρικής διακυβέρνησης, συμβάλλοντας, κατά ένα μεγάλο ποσοστό, στην προστασία της εταιρείας και στη διασφάλιση των συμφερόντων των μετόχων της (Παπαδόπουλος, 2008).

Η «ηθική Εταιρική Διακυβέρνηση» εγείρει πολλά ερωτηματικά, αλλά και την έντονη αντίδραση, τόσο των φανατικών υποστηρικτών της ελεύθερης αγοράς, όσο και των πολέμιών της. Οι πρώτοι αναρωτιούνται, γιατί μία επιχείρηση θα πρέπει να ασχολείται με την ηθική που στην ουσία αποτελεί τροχοπέδη στην αύξηση των κερδών της, ενώ οι δεύτεροι υποστηρίζουν ότι είναι αδύνατον μια επιχείρηση να είναι ηθική, εφόσον χρησιμοποιεί κάθε μέσο, θεμιτό ή αθέμιτο, για να επιτύχει την πολυπόθητη για εκείνη κερδοφορία. Η ενασχόληση με την ηθική Εταιρική Διακυβέρνηση αυξήθηκε κατακόρυφα μετά την αποκάλυψη των μεγάλων εταιρικών σκανδάλων στις ΗΠΑ (Παπαδόπουλος, 2008).

2.3.6 Αρχές Ηθικής Διακυβέρνησης

Οι καθηγητές Paine, Deshpandé, Margolis και Bettcher (2005) πρότειναν οκτώ Αρχές Ηθικής Διακυβέρνησης, στον «Παγκόσμιο Κώδικα Επιχειρησιακών Προτύπων» (Global Business Standards Codex - GBS Codex), οι οποίες είναι:

1. η αρχή της πίστης,

2. η αρχή της ιδιοκτησίας,
3. η αρχή της αξιοπιστίας,
4. η αρχή της διαφάνειας,
5. η αρχή της αξιοπρέπειας,
6. η αρχή της δικαιοσύνης,
7. η αρχή της υπηκοότητας, και τέλος,
8. η αρχή της ανταπόκρισης.

Στον 21ο αιώνα, τον αιώνα της πληροφορικής, διακρίνουμε πέντε νέες αρχές ηθικής (Ρήγου, 2010) και πιο συγκεκριμένα :

- i. Δικαιώματα και υποχρεώσεις της πληροφορικής
- ii. Περιουσιακά δικαιώματα και πνευματική ιδιοκτησία
- iii. Ευθύνη και έλεγχο
- iv. Ποιότητα συστημάτων και τέλος,
- v. Ποιότητα ζωής

Για να λειτουργήσει η εταιρική διακυβέρνηση οφείλει να διέπεται από μία σειρά κανόνων, όπως είναι η συμμετοχή στα Δ.Σ. των εταιριών, μη εκτελεστικών μελών και ενός αριθμού ανεξάρτητων συμβούλων. Είναι αναγκαίο, διαφορετικά πρόσωπα να κατέχουν τις θέσεις του Προέδρου και του Διευθύνοντος Συμβούλου, να υπάρχει ειδική υπηρεσία εσωτερικού ελέγχου, να καθιερωθεί εσωτερικός κανονισμός της εταιρίας και τέλος, να υπάρχει ειδική υπηρεσία καθορισμού αμοιβών διευθυντικών στελεχών (Παπαδόπουλος, 2008).

2.3.7 Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη (ΕΚΕ)

Η Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη – ΕΚΕ (γνωστή ως Corporate Social Responsibility ή CRS), κατά τη γνώμη ορισμένων, προήρθε από την εταιρική φιλανθρωπία με έμφαση στην κοινωνική βελτίωση. Κατά τη γνώμη άλλων, η ΕΚΕ αποτελεί μια πολύ ευρύτερη έννοια και σχετίζεται άμεσα με την αιεφόρο ανάπτυξη που εισήχθη από τα ανώτατα στελέχη των Ηνωμένων Εθνών στη σύσκεψη του Rio De Janeiro το 1992.

Οι Panayiotou και συνεργάτες σε μια μελέτη τους (2009) κατηγοριοποίησαν τους ορισμούς της ΕΚΕ σε τρεις κατηγορίες με βάση ισάριθμες σχετιζόμενες οπτικές :

- Σκεπτικιστική οπτική: υιοθέτει μια επιφυλακτική στάση και αντιμετωπίζει κριτικά την ΕΚΕ. Με βάση αυτή την οπτική, ο πιο σημαντικός στόχος της ΕΚΕ είναι να παρέχει όσο το δυνατό περισσότερο πλούτο στους μέτοχους της επιχείρησης, και μέσω της επίτευξης αυτού του στόχου, θεωρεί ότι εξυπηρετεί ένα κομμάτι της κοινωνίας.
- Ουτοπική οπτική: αντικατοπτρίζει την ιδέα ότι οι επιχειρήσεις έχουν την ηθική υποχρέωση απέναντι σε όλους τους εμπλεκόμενους με την επιχείρηση, και όχι μόνο στους μέτοχους της, να τους ωφελούν με όποιο τρόπο μπορούν.
- Ρεαλιστική οπτική: συγκεντρώνει τη μεγαλύτερη αποδοχή στον επιστημονικό αλλά και στον επιχειρηματικό χώρο. Με βάση αυτή την οπτική, η ΕΚΕ είναι η διαχείριση του αντίκτυπου της λειτουργίας μιας επιχείρησης τόσο στους άμεσους όσο και στους έμμεσους εμπλεκόμενους με αυτήν, άρα στην κοινωνία στην οποία λειτουργεί και αναπτύσσεται.

Εικόνα 2: Εταιρική Διακυβέρνηση και Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη

Πηγή: Μαργογιαννοπούλου Αντωνία, Η Επιχειρηματική Ηθική ως μέσο Ανταγωνιστικότητας, Ελληνικό Ινστιτούτο Επιχειρηματικής Ηθικής, Ιούνιος 2013 σ.12

Με βάση τα παραπάνω, μπορεί κανείς να καταλήξει στο ότι διεθνώς δεν υπάρχει ένας καθιερωμένος ορισμός για την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη (Corporate Social Responsibility, Corporate Citizenship, Social Responsibility, Social Responsiveness, Corporate Responsibility), παρά το γεγονός, ότι η έννοια αυτή χρησιμοποιείται ευρέως

πλέον στον διεθνή δημόσιο διάλογο. Η ποικιλομορφία στους ορισμούς οφείλεται στις διαφορετικές παραδόσεις κάθε χώρας, στην ιστορία τους και στο διαφορετικό επίπεδο ανάπτυξης των κρατών και των επιχειρήσεων. Ανεξάρτητα λοιπόν από τους τόσο διαφορετικούς ορισμούς μπορεί κανείς να παρατηρήσει μια αλληλουχία κοινών στοιχείων, όπως είναι ο εθελοντικός χαρακτήρας της ΕΚΕ, η στενή σχέση της με τη βιώσιμη ανάπτυξη και τέλος, το γεγονός ότι αποτελεί στρατηγική επιλογή της επιχείρησης και όχι περιστασιακή επιλογή (Αρναούτογλου, 2015; Ηρακλέους, 2004).

Η Παγκόσμια Τράπεζα ορίζει ότι η ΕΚΕ «περιγράφει τις υποχρεώσεις της επιχείρησης, για τις οποίες θα είναι υπόλογη, σε όλους τους συμμετόχους της, σε όλο το φάσμα των λειτουργιών και των δραστηριοτήτων. Οι κοινωνικά υπεύθυνες επιχειρήσεις εξετάζουν, όταν λαμβάνουν αποφάσεις, το πλήρες εύρος της επίδρασης τους στην τοπική κοινωνία, την ευρύτερη κοινωνία και το περιβάλλον, εξισορροπώντας, ταυτόχρονα, τις ανάγκες των συμμετόχων με την ανάγκη πραγματοποίησης κέρδους» (Παπαδόπουλος 2006:124).

Οι Siu και συνεργάτες (2014:88) υποστηρίζουν, ότι «η ΕΚΕ αποδεικνύεται ότι επηρεάζει την ταύτιση του καταναλωτή με την επιχείρηση. Οι πρωτοβουλίες κοινωνικής ευθύνης χτίζουν μια συγκεκριμένη εταιρική ταυτότητα που συνδέει μια επιχείρηση με μια εικόνα ανταπόκρισης, ως προς τις ανάγκες της κοινωνίας, με στόχο τη συνεχή επιβίωση της. Έτσι, όταν οι πρωτοβουλίες ΕΚΕ μιας εταιρίας φαίνεται να συμπλέουν με τις αντιλήψεις των καταναλωτών, η ταύτιση εταιρείας-καταναλωτή είναι ισχυρότερη και οι καταναλωτές υποστηρίζουν την εταιρία με μεγαλύτερη θέρμη. Για του λόγου το αληθές, ακαδημαϊκές έρευνες έχουν δείξει ότι οι καταναλωτές δέχονται ευκολότερα αρνητικές πληροφορίες από εταιρίες που θεωρούνται κοινωνικά υπεύθυνες».

Βάσει των προηγούμενων ορισμών, συμπεραίνεται ότι η ΕΚΕ είναι η διαρκής αυτοδέσμευση των επιχειρήσεων σε κοινωνικά και περιβαλλοντικά ζητήματα. Γίνεται σαφές ότι απευθύνεται τόσο στο εσωτερικό της επιχείρησης, όσο και στο εξωτερικό, εντάσσεται στο στρατηγικό επιχειρηματικό περιβάλλον και έχει στόχο την υπεύθυνη ανάπτυξη των επιχειρήσεων και την εξοικονόμηση του κόστους. Τέλος, αφορά όλους όσους έχουν άμεση ή έμμεση σχέση με την επιχείρηση (όπως εργαζόμενοι, πελάτες, ανταγωνιστές, προμηθευτές, τοπική κοινωνία, ειδικές κατηγορίες πληθυσμού, περιβάλλον και αλλά) (Παλαπάνου & Χατζούδης, 2014).

Εικόνα 3: Η πυραμίδα της ΕΚΕ

Πηγή: Carroll, 1996

2.4 Βιβλιογραφική επισκόπηση της επιχειρηματικής ηθικής (literature review)

2.4.1 Εισαγωγή

Ο βασικός άξονας αυτής της υποενοότητας αφορά στην έννοια της επιχειρηματικής ηθικής όπως αποτυπώνεται μέσα από μια εκτεταμένη βιβλιογραφική ανασκόπηση. Η κεντρική τάση στα περισσότερα άρθρα που μελετήθηκαν δείχνει ότι μία εταιρεία οφείλει να είναι κοινωνικά υπεύθυνη. Αυτό δεν σημαίνει μόνο ότι πρέπει να εκπληρώνει τις υποχρεώσεις που τις επιβάλλονται από τον νόμο, αλλά και να λειτουργεί με ηθικές αρχές επενδύοντας στον άνθρωπο, στον εργαζόμενο, στο περιβάλλον αλλά και στη κοινωνία γενικότερα (Lawrence και συνεργάτες, 2011: 37).

2.4.2 Μεθοδολογία

Μέσω της τρέχουσας χρηματοπιστωτικής κρίσης προσφέρεται η ευκαιρία για επανεξέταση του επικρατέστερου μοντέλου διαχείρισης των επιχειρήσεων και να γίνει αντιληπτό ότι στην πραγματικότητα πρόκειται για ένα κοινωνικά υπεύθυνο σύστημα συνεργαζόμενων ατόμων. Αυτό αποτέλεσε και το βασικό πλαίσιο μέσα στο οποίο κινήθηκε η συγκεκριμένη ανασκόπηση. Προκειμένου να αποσαφηνιστεί η οπτική που υιοθετήθηκε αναγνώστηκαν σε πρώτο στάδιο 70 περίπου άρθρα, μέσω της αναζήτησης σχετικής ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας σε ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων (Springer Link, PhilPapers, Econlit, Emerald, Wiley Online Library, Business source complete, EBSCOhost, PAIS International, Academic Search Complete,) με λέξεις-κλειδιά στο κείμενο της περίληψης business ethics (επιχειρηματική ηθική), corporate social responsibility (εταιρική κοινωνική ευθύνη) καθώς και κάποιοι συνδυασμοί αυτών των όρων.

2.4.3 Η σημασία της επιχειρηματικής ηθικής

Σήμερα, η ηθική των επιχειρήσεων και της οικονομίας γενικότερα, είναι συχνά εξαιρετικά αμφίβολη και από πολλές απόψεις ανεπίτρεπτη. Αυτό το αποδεικνύει και η εμφάνιση ηθικών οικονομικών σκανδάλων ιδιαίτερα μεγάλης έκτασης. Η ηθική της οικονομίας και των επιχειρήσεων θα πρέπει να σημειώσει σημαντική βελτίωση. Αυτό όμως φέρνει μια εταιρεία αντιμέτωπη με ένα παράδοξο: αν επιθυμεί μια εταιρία να αναπτύξει μόνο την ηθική της διάσταση ως μέσο για την επίτευξη υψηλότερων αποδόσεων, το πιθανότερο αποτέλεσμα θα είναι η αποτυχία. Δίνεται λοιπόν μία ευκαιρία να βελτιωθεί η γενική ποιότητα των οικονομικών δραστηριοτήτων, μόνο αν το κίνητρο είναι πραγματικά ηθικό (Ulrich, 2012). Ο Ulrich ισχυρίζεται ότι η επιχειρηματική ηθική είναι κάτι περισσότερο από εφαρμοσμένη ηθική. Ο Ulrich προτείνει να επανεξεταστούν οι βασικές πτυχές της οικονομίας, συμπεριλαμβανομένης της αμφισβήτησης της έννοιας του οικονομικού εξορθολογισμού σε σχέση με την καλή ποιότητα ανθρώπινης ζωής και επικρίνοντας την πολιτικό-οικονομική τάξη όσον αφορά την ανάπτυξη μίας δίκαιης και καλά οργανωμένης κοινωνίας ελεύθερων και ίσων πολιτών (Ulrich, 2012). Στις σύγχρονες κοινωνίες, εφαρμόζονται κανόνες ώστε οι κοινωνίες αυτές να λειτουργούν με τα κατάλληλα ηθικά κίνητρα. Σκοπός αυτών των κανόνων είναι να αποφευχθεί η ηθική διάβρωση. Σταδιακά επιτυγχάνεται η

ενσωμάτωση μιας ηθικής αντίληψης στον τομέα της επιχειρηματικής ηθικής, όπως περιγράφεται αναλυτικά από τον Luetge (2012).

2.4.4 Επιχείρηση και κοινωνία

Ζωτικής σημασίας αποδεικνύεται ότι είναι η εφαρμογή της ΕΚΕ καθώς δίνει πλεονεκτήματα στις εταιρείες. Μάλιστα, πολλές πολυεθνικές εταιρείες προσπάθησαν να την εφαρμόσουν προκειμένου να αποδείξουν μια κοινωνικά υπεύθυνη συμπεριφορά. Η ΕΚΕ πρέπει να τεθεί σε εφαρμογή από τις Διευθύνσεις Ανθρώπινου Δυναμικού και να στηριχθεί ως ιδέα στο εσωτερικό μιας εταιρείας, μεταξύ των εργαζομένων και των εργοδοτών. Κατά συνέπεια, θα εδραιωθεί ως ιδέα ότι μια κοινωνικά υπεύθυνη εταιρεία τείνει να είναι αποτελεσματικότερη στο έργο της και στην κοινωνία γενικότερα (Ertop, 2015). Αυτό περιγράφεται και στο άρθρο των Amir & Amir (2010). Στις εταιρείες παρατηρούνται συγκρούσεις ως αποτέλεσμα ιδιοτελούς συμπεριφοράς των διαχειριστών σε βάρος των μετόχων. Αυτή η διαμάχη συχνά οδηγεί στην προώθηση της κοινωνικής ατζέντας, η οποία μπορεί να αντιμετωπισθεί με ιδιαίτερα θετικό τρόπο αφού οδηγεί σε ευθυγράμμιση των εταιρικών κοινωνικών στόχων. Μάλιστα, δίδεται ώθηση για μελλοντική έρευνα, ώστε με κάποιο τρόπο να συντεθούν τα μέσα με τα οποία οι δραστηριότητες της ΕΚΕ θα μπορούν να προσθέτουν αξία για τους καταναλωτές, οδηγώντας σε μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή (Peloza και συνεργάτες, 2011).

Ως προς αυτή την κατεύθυνση κινούνται κι άλλες έρευνες, οι οποίες αναδεικνύουν ότι οι ομάδες δημοσίου συμφέροντος αναμένουν από τον τομέα των επιχειρήσεων να αναλάβει περισσότερες κοινωνικές και περιβαλλοντικές ευθύνες. Η ΕΚΕ είναι το μοντέλο στο οποίο οι οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές ευθύνες πληρούνται ταυτόχρονα. τα εμπειρικά αποτελέσματα δείχνουν ότι οι εταιρείες μπορεί να οδηγηθούν να συμμετάσχουν σε περισσότερες εθελοντικές δραστηριότητες ΕΚΕ για την επίτευξη του κοινού καλού όταν κατάλληλοι νομικοί και ηθικοί έλεγχοι λαμβάνουν χώρα (Shum & συνεργάτες, 2011). Η ΕΚΕ τονίζει και τα καθήκοντα του ατόμου προς την κοινωνία. Με αυτή τη λογική, ενεργώντας ως πολίτης μεταξύ πολιτών, κάποιος δεν είναι διχασμένος μεταξύ των οικονομικών συμφερόντων και των καθηκόντων. Αντίθετα τα συνδυάζει με τον κατάλληλο τρόπο λειτουργίας της εταιρίας (Lorch & Schank 2015).

Η ηθική βρίσκεται στο επίκεντρο της εργασιακής ζωής και της κοινωνίας στο σύνολό της. Καθορίζει την δημόσια εικόνα της επιχείρησης και διαμορφώνει τους τρόπους με

τους οποίους οι μεμονωμένες επιχειρήσεις και οι άνθρωποι συμπεριφέρονται. Το πώς σκέφτονται και δρουν οι άνθρωποι στην εργασία, καθορίζει τις στάσεις και τις προσδοκίες τους, επηρεάζοντας τη δομή της προσωπικής τους ζωής και κατ' επέκταση τη δομή της κοινωνίας στο σύνολό της (Ciulla και συνεργάτες, 2011). Η επιχειρηματική δεοντολογία λοιπόν ξεφεύγει από την οικονομική σφαίρα και επεκτείνεται στην οντολογική σύνδεση των οικονομικών και ηθικών διαστάσεων της ανθρώπινης δράσης.

Υπάρχει δε το όραμα για ένα νέο μοντέλο που ενσωματώνει θεωρίες επιχειρησιακής διαχείρισης σε ένα θεολογικό επίπεδο (Grassl & Habisch, 2011). Τις θετικές επιπτώσεις που έχει η επιχειρηματική ηθική στην ανάπτυξη του πνευματικού κεφαλαίου αναλύει σε έρευνα ο Su (2014). Ο Su υποστηρίζει ότι η γνώση έχει γίνει το πιο σημαντικό περιουσιακό στοιχείο των σύγχρονων επιχειρήσεων και ότι η επιχειρηματική ηθική συνδέεται με την ανάπτυξη των άυλων πόρων γνώσης-διανοητικού κεφαλαίου. Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει η μελέτη της ποσότητας των δημοσιευμένων άρθρων για την επιχειρηματική ηθική, ενός νέου σχετικά κλάδου. Τα δημοσιευμένα άρθρα σε περιοδικά αντιπροσωπεύουν «μονάδες παραγωγής» επιστημονικής γνώσης. Παρατηρήθηκε λοιπόν ότι η ερευνητική «παραγωγικότητα» με θέμα την επιχειρηματική ηθική είναι τόση όση και σε ε τόσο όσο και παλαιότερους συναφείς επιχειρηματικούς κλάδους όπως η οικονομία, η λογιστική και η χρηματοδότηση. (Talukdar, 2011).

2.4.5 Επιχειρηματική ηθική και παγκοσμιοποίηση

Οι πολυεθνικές εταιρείες έχουν την υποχρέωση να συνεργάζονται σε συστήματα διακυβέρνησης και οφείλουν να καθοδηγούνται από την αυξημένη ευθύνη τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό προκειμένου να καταστήσουν την παγκοσμιοποίηση βιώσιμη. Έχουν επίσης το καθήκον να εφαρμόσουν τις διεθνώς έγκυρες ηθικές αρχές και να σέβονται τους τοπικούς ηθικούς κανόνες. Η λειτουργία της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας έρχεται σε αντίθεση με το στόχο της βιώσιμης ανάπτυξης διότι οδηγεί σε οικολογική ομογενοποίηση, προκαλώντας την κατάχρηση των πόρων και καθιστά αδύνατη την εφαρμογή της αρχής της προφύλαξης (Boda, 2012).

Η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας δείχνει ότι υπάρχει ένας αυξανόμενος αριθμός δημοσιεύσεων από διάφορους επιστημονικούς κλάδους που προτείνουν μια πολιτικοποιημένη έννοια της ΕΚΕ. Τίθεται λοιπόν υπό μελέτη αυτή η νέα προοπτική για θεωρίες σχετικά με την εμπορική επιχείρηση, τη διακυβέρνηση και τη δημοκρατία (Scherer & Palazzo, 2010). Η έννοια επίσης που τονίζεται σε πολλές μελέτες και

συνδέεται άμεσα με την επιχειρηματική ηθική είναι αυτή της αειφόρου διαχείρισης, που χαρακτηρίζεται μάλιστα ως καταλύτης για τη δημιουργία πολύτιμων ενδοεταιρικών πόρων και ως εκ τούτου τη δημιουργία σαφούς ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος μεταξύ των επιχειρήσεων μέσω της συνεργασίας τόσο σε περιβαλλοντικά αλλά ακόμη περισσότερο σε κοινωνικά θέματα (Welford, 2010). Κρίνεται λοιπόν σημαντική η ουσιαστική συνεισφορά της ΕΚΕ στη γενικότερη προσπάθεια εξεύρεσης τρόπων βιώσιμης ανάπτυξης και αειφόρου προοπτικής στο νέο παγκοσμιοποιημένο επιχειρηματικό περιβάλλον των απελευθερωμένων αγορών (Παπαγεωργίου 2016; Ellerman 2015).

2.4.6 Οργανωτική δεοντολογία – εταιρική ηθική

Οργανωτική (εταιρική) δεοντολογία είναι η ηθική ενός οργανισμού, η εταιρική κουλτούρα, ο τρόπος με τον οποίο ένας οργανισμός ανταποκρίνεται σε ένα εσωτερικό ή εξωτερικό ερέθισμα. Σύμφωνα με τον Josep Lozano (2012), η οργανωτική ηθική αναφέρεται στο σύνολο των αξιών που προσδιορίζει μια οργάνωση / εταιρεία, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή από τα συνδεδεμένα μέλη (μέτοχοι, εργαζόμενοι, πελάτες, κτλ). Η οργανωτική δεοντολογία παρέχει στους οργανισμούς ευκαιρίες μάθησης και καινοτομίας.

Η Polder (2011) επισημαίνει τη σημασία της ηθικής των επιχειρήσεων τονίζοντας πως κάποιες αρχικά «έξυπνες» επιλογές της επιχείρησης μπορούν μακροπρόθεσμα να φανούν επιζήμιες τόσο για τους μετόχους όσο και για τους πελάτες, την κοινωνία, την κυβέρνηση και άλλους ενδιαφερόμενους φορείς. Μια αναδυόμενη άποψη που κερδίζει σιγά-σιγά ευρύτερη αποδοχή είναι ότι για να θεωρηθεί ότι η επιχείρηση λειτουργεί με επιχειρηματική ηθική πρέπει και η οργάνωσή της να γίνεται με γνώμονα τη μέγιστη ωφέλεια όλων των ενδιαφερομένων μερών.

Ο Tabije (2011) περιγράφει ως πολυδιάσπατες τις έννοιες της επιχειρηματικής ηθικής και της κοινωνικής ευθύνης. Τονίζει ότι η επιχειρηματική ηθική μπορεί να εξεταστεί από διάφορες οπτικές γωνίες, συμπεριλαμβανομένης της προοπτικής του εργαζομένου, την εμπορική επιχείρηση και την κοινωνία στο σύνολό της.

Συχνά, έπειτα από συγκεκριμένες οργανωτικές επιλογές, το συμφέρον ενός μέρους είναι επιζήμιο για κάποιο άλλο ενδιαφερόμενο μέρος, και έτσι προκύπτουν συγκρούσεις. Οι ειδικοί σε θέματα ηθικής αναφέρουν ότι αυτός είναι και ο κύριος ρόλος

της ηθικής: η εναρμόνιση και η συμφιλίωση των συγκρουόμενων συμφερόντων.

Η συνειδητοποίηση της σημασίας της ηθικής των επιχειρήσεων ως εργαλείο για την επίτευξη των στόχων που έχουν τεθεί από την εταιρία είναι η αρχή της επιτυχίας για κάθε επιχείρηση (Jacowski, 2011). Πολλές επιχειρήσεις επιλέγουν να δεσμευτούν δημόσια για την ηθική τους με τη διαμόρφωση κώδικα ηθικής συμπεριφοράς και λειτουργίας. Με τον τρόπο αυτό, η δράση τους μεταφράζεται με έννοιες εταιρικής υπευθυνότητας, εταιρικής προσφοράς και εταιρικής διακυβέρνησης (Velentzas & Broni 2010).

3 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΣΚΑΝΔΑΛΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

*«Μια αδικία από την οποία κερδίζουμε εμείς, ονομάζεται τύχη.
Μια αδικία από την οποία επωφελείται κάποιος άλλος, ονομάζεται σκάνδαλο».*

Louis Dumur, 1863-1933, Γάλλος συγγραφέας

3.1. Το σκάνδαλο της Volkswagen (VW)

Εικόνα 4: Το σήμα της εταιρείας
Πηγή: επίσημο site εταιρείας, www.vw.com

3.1.1 Σύντομη περιγραφή

Η περίπτωση της VW χαρακτηρίζεται ως το μεγαλύτερο σκάνδαλο επιχειρηματικής ηθικής του έτους 2015. Έφερε δε την επιχειρηματική ηθική στο προσκήνιο της παγκόσμιας ειδησεογραφίας και της δημόσιας συνείδησης.

Η VW είναι γνωστή παγκοσμίως ως μια παραδοσιακή εταιρεία εμπορίας αυτοκινήτων με όνομα ποιότητας (quality brand). Στο εξής αναγνωρίζεται και ως μια εταιρεία που παρανόμησε και εξαπάτησε την κυβέρνηση των ΗΠΑ και το κοινωνικό σύνολο. Η εταιρεία εφάρμοσε λογισμικό στον κινητήρα των πετρελαιοκίνητων οχημάτων της (μοντέλα 2009 – 2015) που παραπαιούσε τα αποτελέσματα της μέτρησης εκπομπών αερίων ρύπων και έτσι περνούσε τους κρατικούς ελέγχους. Προφανώς η εταιρεία (VW) δεν μπορούσε να πληρεί τα περιβαλλοντικά πρότυπα εκπομπής ρύπων, με αποτέλεσμα κάποιος στην εταιρεία να εξαπατήσει.

Το σκάνδαλο εγείρει κυρίως τα εξής ερωτήματα:

- πώς καθιερωμένες οργανωτικές πρακτικές της επιχειρηματικής ηθικής όχι μόνο δεν αποτελούν εμπόδιο, αλλά μπορεί ακόμη και να χρησιμεύσουν στην άσκηση ιδιοτελών ενεργειών μέσω μεγάλης κλίμακας παράνομων συνωμοσιών;
- πώς και σε ποιο βαθμό ήταν αποκλίνουσα η συμπεριφορά των υπαλλήλων / στελεχών στη VW; Γιατί δεν υπήρχε συμμόρφωση με το Νόμο αλλά και τις εσωτερικές κατευθυντήριες γραμμές;
- μπορεί η κοινωνία στο σύνολό της (ιδιώτες, ιδρύματα, κτλ) να αντισταθεί αποτελεσματικά σε μια εταιρική κακοδιαχείριση; έχει τη δύναμη να οδηγήσει τις επιχειρήσεις να λογοδοτήσουν για τις πράξεις τους; με ποιον τρόπο μπορεί αυτό να διαταράξει την εταιρική κυριαρχία; (Rhodes, 2016).
- μπορούν να διασφαλίσουν όλα τα στελέχη και οι εταιρείες ότι στη σημερινή παγκόσμια αγορά εργασίας, οι διευθυντές και οι υπάλληλοί τους παίρνουν ηθικές και βιώσιμες αποφάσεις τόσο για το δικό τους μακροπρόθεσμο ενδιαφέρον, καθώς και για εκείνο του περιβάλλοντος και των καταναλωτών;

3.1.2 Ποιά είναι η εταιρία

**Εικόνα 5: Το εργοστάσιο της εταιρείας,
Πηγή: επίσημο site εταιρείας, www.vw.com**

Ο όμιλος Volkswagen είναι η μεγαλύτερη αυτοκινητοβιομηχανία στην Ευρώπη, με έδρα στην πόλη Βόλφσμπουργκ, στην Κάτω Σαξονία, Γερμανία. Ιδρύθηκε το 1937 από την τότε κυβέρνηση των Ναζί και παρήγαγε το VW τύπου Σκαραβαίος. Εγκαταστάσεις πλήρους αυτοκινητοβιομηχανίας δεν υπήρχαν. Για να τις δημιουργήσει, ο Αδόλφος Χίτλερ, δήμευσε τα κτήματα ενός ευγενούς, του Werner von Schulenberg του Wolfsburg. Το εργοστάσιο και η κωμόπολη που δημιουργήθηκε γύρω του ονομάστηκαν Βόλφσμπουργκ.

Η παραγωγή σχεδιαζόταν να αρχίσει το 1939, αλλά τον Σεπτέμβριο ξέσπασε ο πόλεμος και το εργοστάσιο ανέλαβε άλλες κατασκευές και επισκευές αεροσκαφών. Μετά την έναρξη του Β΄ Π.Π. και προκειμένου να διατηρήσει ενεργό το εργοστάσιο, ο Φέρντιναντ Πόρσε σχεδίασε ένα ελαφρύ στρατιωτικό όχημα. Στη συνέχεια κατασκεύαζε τα γνωστά "τζιπ" του Γερμανικού Στρατού, τα Kubelwagen (συνολικά περίπου 50.000 τεμάχια). Κατασκεύασε επίσης και ένα αμφίβιο όχημα, το Schwimmwagen (συνολικά περίπου 15.000 τεμάχια).

Μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου το 1945, ο Βρετανικός Στρατός κατέλαβε το βομβαρδισμένο εργοστάσιο και ξαναξεκίνησε την παραγωγή του "Σκαραβαίου". Το 1948 η Βρετανική Κυβέρνηση μεταβίβασε την εταιρεία ξανά στο γερμανικό κράτος. Το 1960 η εταιρεία μετονομάστηκε σε Volkswagenwerk Aktiengesellschaft με αφορμή την

μερική ιδιωτικοποίηση της VW (μερική διάθεση μετοχών στο Χρηματιστήριο). Στις 4 Ιουλίου 1985 μετονομάστηκε ξανά σε Volkswagen AG ώστε να διαφοροποιηθεί από το κεντρικό της εργοστάσιο ονόματι Volkswagenwerk στο Βόλφσμπουργκ.

Ο όμιλος σήμερα είναι γνωστός ως "Όμιλος Volkswagen". Είναι η πρώτη μεγαλύτερη αυτοκινητοβιομηχανία στην Ευρώπη και η δεύτερη στον κόσμο (μετά την Toyota). Το φάσμα των προϊόντων κυμαίνεται από μοτοσυκλέτες σε μικρά αυτοκίνητα και πολυτελή οχήματα. Διαθέτει 12 σήματα οχημάτων από 7 ευρωπαϊκές χώρες:

- Επιβατικά: Audi, Seat, Skoda, Bentley, Bugatti, Lamborghini, Porsche, Ducati,
- Επαγγελματικά: Scania και MAN.

Ο Όμιλος δραστηριοποιείται και σε άλλους τομείς, όπως:

- κατασκευή κινητήρων ντίζελ μεγάλου διαμετρήματος για θαλάσσιες εφαρμογές,
- υπερσυμπιεστές, συμπιεστές και χημικούς αντιδραστήρες,
- χρηματοοικονομικές υπηρεσίες ευρέως φάσματος, π.χ. χρηματοδότηση αντιπροσώπων/πελατών, χρηματοδοτική μίσθωση (leasing), τραπεζικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες.

Ο Όμιλος διαθέτει 121 μονάδες παραγωγής σε 20 Ευρωπαϊκές χώρες καθώς και σε επιπλέον 11 χώρες σε Αμερική, Ασία και Αφρική. Η ημερήσια παραγωγή κυμαίνεται σε 42.000 οχήματα από 610.076 εργαζόμενους παγκοσμίως. Τα οχήματά της πωλούνται σε 153 χώρες. Το 2005 η αυτοκινητοβιομηχανία Porsche εξαγόρασε το 18,53% των μετοχών του ομίλου και έγινε με αυτό τον τρόπο ο μεγαλύτερος μέτοχός της. Η μετοχική σύνθεση του ομίλου, σύμφωνα με την επίσημη ιστοσελίδα του (<http://annualreport2015.volkswagenag.com>), έχει ως πιο κάτω:

- 30,8 % Porsche Automobil Holding SE
- 21,1 % Ξένοι επενδυτές
- 14,6 % Qatar Holding LLC
- 19,4 % Γερμανοί Επενδυτές
- 11,8% Κάτω Σαξονία (ομόσπονδο κρατίδιο της βόρειας Γερμανίας)

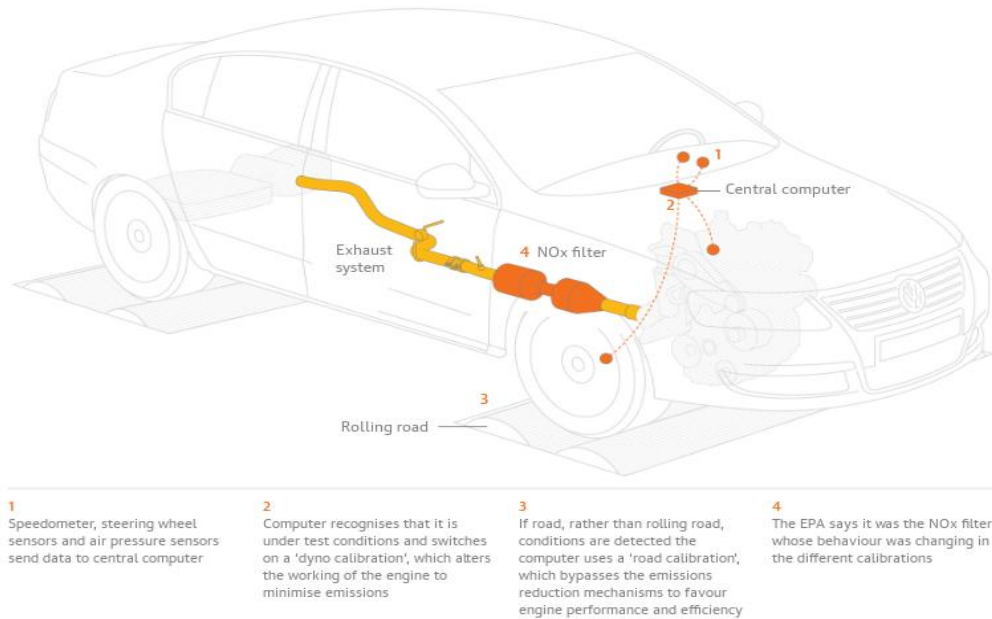
3.1.3 Περιγραφή σκανδάλου

Το 2015 η εταιρεία υπέπεσε σε μεγάλο σκάνδαλο ρύπανσης. Η εταιρεία εγκατέστησε λογισμικό (software) στον κινητήρα κάποιων πετρελαιοκίνητων οχημάτων της, το οποίο έδειχνε χαμηλότερα επίπεδα ρύπανσης κατά την διάρκεια των εργαστηριακών δοκιμών από τις αρμόδιες ελεγκτικές αρχές. Το λογισμικό αυτό ονομάστηκε και «συσκευή εξαπάτησης» και στην πραγματικότητα είναι ένας κώδικας λογισμικού που ελέγχει το σύστημα εξάτμισης του κινητήρα του οχήματος. Το λογισμικό αυτό βοηθούσε το όχημα να «αντιληφθεί» πότε βρίσκεται υπό δοκιμή στους ειδικούς διαδρόμους των ελεγκτικών αρχών και μόνο τότε ενεργοποιούσε τις ψευδείς (χαμηλές) ενδείξεις εκπομπής ρύπων. Με το πέρας του ελέγχου, δινόταν και πάλι η δυνατότητα στο όχημα να οδηγείται πιο δυναμικά στο δρόμο, εκπέμποντας όμως ρύπους έως και 40 φορές περισσότερο από το επιτρεπτό επίπεδο. Σημαντικότερος ρύπος είναι τα οξειδία του αζώτου (NO_x) γιατί συνδέεται με παθήσεις των πνευμόνων (Le Page, 2015; Foxnews 2015; Mouawad 2015).

Τα αυτοκίνητα μπορούν να τρέχουν καθαρότερα, αλλά όχι χωρίς να θυσιάζεται η απόδοση του καυσίμου ή η δύναμη του κινητήρα (Lawrence και συνεργάτες , 2015).

Το λογισμικό εφαρμόστηκε μόνο σε πετρελαιοκίνητα, καθώς αυτά παράγουν περισσότερη ενέργεια ανά λίτρο βενζίνης, όμως παράλληλα εκπέμπουν περισσότερα οξειδία του αζώτου (NO_x). Εφαρμόστηκε στα μοντέλα 2009 – 2015 Audi A3 καθώς και στα VW Jetta, Beetle, Golf και Passat.

Ο έλεγχος των οχημάτων από τις αρμόδιες αρχές γινόταν πάντα με τον ίδιο τρόπο: Τα οχήματα υπό έλεγχο τοποθετούνταν σε κυλίνδρους και έτρεχαν με ορισμένη ταχύτητα για ορισμένο χρόνο. Έπειτα πάλι έτρεχαν σε μια άλλη ταχύτητα για συγκεκριμένη περίοδο. Ο κεντρικός υπολογιστής του οχήματος «αντιλαμβάνόταν» από τα δεδομένα αυτά ότι βρίσκεται σε συνθήκες ελέγχου ρύπων. Τότε λοιπόν, οι μηχανές έδειχναν μειωμένες εκπομπές ρύπων μέσω τεχνικών όπως η προσαρμογή αναλογίας αέρα-καυσίμου και τις ροές εξάτμισης. Σε ορισμένα οχήματα γινόταν και έγχυση ενός διαλύματος ουρίας που μετέτρεπε τα οξειδία του αζώτου σε αβλαβείς ρύπους (The Guardian, 23/9/2015, <https://www.theguardian.com/business/ng-interactive/2015/sep/23/volkswagen-emissions-scandal-explained-diesel-cars>).

Εικόνα 6: Τρόπος ελέγχου των οχημάτων

Πηγή: The Guardian, 23/9/2015

Μια Μη Κερδοσκοπική Οργάνωση ονόματι Διεθνές Συμβούλιο Καθαρών Μεταφορών (ICCT, International Council on Clean Transportation), πραγματοποίησε το 2014 μian ανεξάρτητη μελέτη για τις εκπομπές ρύπων σε διάφορα οχήματα, εκ των οποίων και των VW Passat, VW Jetta, και στο BMW X5. Χρησιμοποίησε ίδια ελεγκτικά κριτήρια με τον Οργανισμό Προστασίας Περιβάλλοντος (EPA: Environmental Protection Agency) των ΗΠΑ για οδήγηση σε αυτοκινητόδρομο, αστικές οδούς, ημιαστικές οδούς και αγροτικές οδούς (ανηφορικές και κατηφορικές). Οι εκπομπές ρύπων της Volkswagen ήταν υψηλότερες από τις προσδοκίες της ICCT. Δεν συνέβη το ίδιο με την BMW. Έτσι η ICCT έκανε περαιτέρω δοκιμές σε ένα δυναμόμετρο, και τότε τα οχήματα της VW πέρασαν με άριστα. Τότε η ICCT ενημέρωσε σχετικά την EPA. Η αποκάλυψη του σκανδάλου απέφερε δραματικές συνέπειες με αντίκτυπο σε πολλές αρχές.

Με τη «συσσκευή εξαπάτησης», η εταιρεία παραβίασε τις περιβαλλοντικές οδηγίες της ΕΕ για τον περιορισμό των εκπομπών CO₂ (European Commission, 2015). Επίσης παραβίασε τους κανονισμούς των ΗΠΑ για τα πρότυπα οχημάτων σύμφωνα με τον EPA αλλά και τον νόμο περί «Καθαρού Αέρα» (US Clean Air Act of 1970). Οι αρχές των ΗΠΑ κατηγόρησαν την εταιρεία για εξαπάτηση σε περιβαλλοντικά πρότυπα. Η VW παραβίασε και το Πρωτόκολλο του Κιότο για την υπερθέρμανση του πλανήτη. Το Πρωτόκολλο του Κιότο πραγματεύεται έξι αέρια: διοξείδιο του άνθρακα CO₂ (επιβλαβέστερος ρύπος), μεθάνιο CH₄, οξείδια του αζώτου NO_x, υδροφθοράνθρακες

HFC, πλήρως φθοριωμένοι υδρογονάνθρακες ή υπερφθοράνθρακες PFC και εξαφθοριούχο θείο SF₆. Τα αέρια αυτά παγιδεύουν τη θερμότητα στο εσωτερικό της ατμόσφαιρας και ευθύνονται για την υπερθέρμανση του πλανήτη και την αύξηση της μέσης θερμοκρασίας στη Γη .

Η Volkswagen έκλεισε τη χρονιά 2015 ως ο δεύτερος μεγαλύτερος κατασκευαστής αυτοκινήτων μετά τη Toyota, ενώ ήταν στα πρόθυρα να γίνει ο μεγαλύτερος κατασκευαστής αυτοκινήτου κόσμου. Η Volkswagen πούλησε 5,04 εκατ. οχήματα σε όλο τον κόσμο, αν και μια μικρή πτώση της τάξης του 0,5% σημειώθηκε στις πωλήσεις για την ίδια περίοδο (Bomey, 2015).

Μετά από την παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008, η εταιρεία επένδυσε στην φήμη της ως ένας από τους μεγαλύτερους κατασκευαστές αυτοκινήτων στον κόσμο. Κατά τα τελευταία 5 χρόνια, η εταιρεία διπλασίασε τις πωλήσεις της και σχεδόν δεκαπλασίασε τα κέρδη της. Η εξαπάτηση της εταιρείας πλήττει 11.000.000 αυτοκίνητα σε όλο τον κόσμο, εκ των οποίων τα 8.000.000 είναι στην Ευρώπη (Roddick, 2015). Λόγω των δύσκολων συνθηκών της αγοράς το 2015, ο αριθμός των οχημάτων του Ομίλου που παραδόθηκε στους πελάτες μειώθηκε σε 9.931.000 (2014: 10.137.000). Τα έσοδα πωλήσεων του Ομίλου το 2015 ανήλθαν σε 213 δις € (2014: 202 δισεκατομμύρια €), ενώ οι ζημιές μετά από φόρους ανήλθαν σε € 1,4 δισεκατομμύρια (2014: 11,1 δις €).

Σύμφωνα με τα οικονομικά στοιχεία της εταιρείας, παρατηρήθηκαν οι παρακάτω αλλαγές:

Πίνακας 2:

Οικονομικά στοιχεία μεταβολών της εταιρείας - Ισολογισμός της Εταιρείας

<i>Ποσά σε εκατομμύρια €</i>	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ		
	2014	2009	Μεταβολή
Έσοδα	202,458	100,303	102%
Καθαρά Έσοδα	9,093	960	847%
Κυκλοφορούντα Περιουσιακά Στοιχεία	131,102	77,776	69%
Περιουσιακά Στοιχεία	351,209	177,177	98%
Συνολικό Χρέος	130,514	77,599	68%
Καθαρό Χρέος	93,035	58,513	59%

Πηγή: Georgeevski & AlQudah , 2016:1

Ιστορικά γεγονότα πριν το ξέσπασμα του σκανδάλου:

- 1980: Η VW γνώριζε από τις αρχές του '80 ότι αν και ο καταλυτικός μετατροπέας τριών σταδίων μείωνε αποτελεσματικά τα οξείδια του αζώτου σε κινητήρες βενζίνης, αυτό δεν εφαρμοζόταν και στην εξάτμιση των πετρελαιοκινητήρων.
- 2005: Κάποια στελέχη της VW πρότειναν την αγορά του υπάρχοντος συστήματος BlueTec της Mercedes για τη μείωση των ρύπων. Άλλα στελέχη όμως το απέρριψαν προκειμένου να αναπτύξουν δικό τους σχετικό σύστημα.
- 2009: Το 2009 ξεκινούν οι πωλήσεις του VW TDI στις ΗΠΑ. Στην ΕΕ ορισμένα μοντέλα περιγράφονται πλέον ως κατηγορία εκπομπών Euro 5 (αντί για Euro 4 το 2008). Από το 2009 και έπειτα, για τα πετρελαιοκίνητα οχήματα με ηλεκτρονικά ελεγχόμενο σύστημα «άμεσου ψεκασμού» (direct injection) με βαλβίδα υψηλής πίεσης Bosch, η VW ξεκίνησε να χρησιμοποιεί υπερσυμπιεστή με σύστημα «άμεσης έγχυσης» καυσίμου (common rail). Αυτό το σύστημα επιτρέπει την παροχή καυσίμων με υψηλότερη ακρίβεια, χρησιμοποιώντας ηλεκτρονικά ελεγχόμενο μπεκ καυσίμου και υψηλότερη πίεση ψεκασμού. Έτσι, θεωρητικά, οδηγεί σε καλύτερη διάσπαση των καυσίμων, καλύτερο έλεγχο της αναλογίας αέρα / καυσίμου, και κατ'επέκταση, τον καλύτερο έλεγχο των εκπομπών.
- 2010-2014: Αυξάνονται οι πωλήσεις πετρελαιοκίνητων της VW στις ΗΠΑ. Παράλληλα κερδίζουν αρκετές περιβαλλοντικές διακρίσεις και λαμβάνουν φορολογικές ελαφρύνσεις στο διάστημα 2010 – 2015.
- 2014: Μια εταιρεία ΜΚΟ (ICCT:International Council on Clean Transportation) διενεργεί μια ανεξάρτητη έρευνα για τις εκπομπές ρύπων κάποιων πετρελαιοκίνητων οχημάτων και διαπιστώνει τις αποκλείσεις της VW από τα συνιστώμενα όρια. Συνεργάζεται με το Πανεπιστήμιο West Virginia και τελικά ειδοποιεί σχετικά την αρμόδια αρχή των ΗΠΑ (EPA: Environmental Protection Agency).

- 2015: Τον Σεπτέμβριο του 2015 η EPA επαναλαμβάνει τους ελέγχους, ζητά εξηγήσεις από την εταιρεία και απειλεί να μην πιστοποιήσει επιπλέον πετρελαιοκίνητα της εταιρείας για το 2016. Τελικά, τον Δεκέμβριο του 2014 η εταιρεία εθελοντικά ανακαλεί τα TDI και παραδέχεται στην EPA την παρατυπία της.

Ιστορικά γεγονότα μετά το ξέσπασμα του σκανδάλου:

- 18.9.2015: Η Υπηρεσία Προστασίας Περιβάλλοντος των ΗΠΑ (EPA) ανακοίνωσε την παραβίαση του νόμου περί «Καθαρού Αέρα» (Clean Air Act) υποστηρίζοντας ότι η εταιρεία στα πετρελαιοκίνητα μοντέλα του 2009-2015 Volkswagen και Audi, χρησιμοποίησε λογισμικό που παρέκαμπτε τα πρότυπα εκπομπών ρύπων κατά EPA. Παράλληλα, η Περιβαλλοντική Αρχή Αερίων Πόρων της Καλιφόρνια (CARB: California Air Resources Board) ανακοίνωσε ότι θα διεξάγει δική της έρευνα. Μετά τις ανακοινώσεις από EPA και CARB, ξεκίνησαν οι έρευνες και σε άλλες χώρες.
- 20.9.2015: Η VW παραδέχτηκε δημοσίως τις παρατυπίες της απολογούμενη στο κοινό. Αμέσως ξεκίνησε η πτώση της τιμής της μετοχής της (20% την πρώτη μέρα, επιπλέον 17% την δεύτερη μέρα).
- 2.11.2015: Η EPA εξέδωσε δεύτερη ανακοίνωση που συμπεριλάμβανε και τα πετρελαιοκίνητα της Porsche, καθώς και οχήματα με μεγαλύτερους κινητήρες. Η CARB έσπευσε να ανακοινώσει την δική της παράλληλη έρευνα και σε αυτό το θέμα.
- 4.1.2016: Το Υπουργείο Δικαιοσύνης των ΗΠΑ - εκ μέρους της EPA – κατήγγειλε την VW για την παράβαση του Νόμου των ΗΠΑ περί «Καθαρού Αέρα». Η καταγγελία ήταν αστική, επομένως ζητήθηκαν αστικές κυρώσεις και λήψη ασφαλιστικών μέτρων. Χάρη σε κάποιες ειδικές αναφορές του «Νόμου περί Καθαρού Αέρα» δεν προκύπτουν ποινικές διώξεις στις ΗΠΑ. Στην Γερμανία η εταιρεία διώκεται και ποινικά.
- 25.09.2015: Ο CEO Martin Winterkorn αναλαμβάνει την ευθύνη και παραιτείται. Απολογήθηκε στους πελάτες, το κοινό και τις κυβερνητικές αρχές. Τόνισε όμως ότι «θα ήταν λάθος να βρεθεί η σκληρή και τίμια εργασία 600.000

ανθρώπων σε γενική καχυποψία λόγω των σοβαρών λαθών των λίγων» (Moulson 2015; Thompson & Kottasova, 2015).

- 26.09.2015: Την θέση του Διευθύνοντος Συμβούλου (CEO) αναλαμβάνει ο Matthias Muller, ένα έμπιστο, παλιό στέλεχος της εταιρείας, ο οποίος ανέλαβε άμεσα μέτρα για την αλλαγή της εταιρικής κουλτούρας (Boston, 2016):
 - Δέχθηκε την παραίτηση του υπευθύνου του τμήματος Διασφάλισης Ποιότητας.
 - Κατήργησε την χρήση του ιδιωτικού jet Airbus από στελέχη της εταιρείας (προς ελάττωση περιβαλλοντικών ρύπων).
 - Εφάρμοσε την πολιτική «ανοικτών θυρών» ώστε να είναι διαθέσιμος στο προσωπικό (σε αντίθεση με τον προκάτοχό του ο οποίος δεν δεχόταν αιφνίδιες επισκέψεις από το προσωπικό).
 - Προσέλαβε νέα στελέχη (outsiders) προκειμένου να αναδιαμορφώσει την εταιρική κουλτούρα κάνοντας άλματα αλλαγών στην εταιρεία.
- 10.3.2016: Παραιτείται ο CEO στις ΗΠΑ Michael Horn. Απολογήθηκε στο κοινό και υποσχέθηκε ότι η εταιρεία θα ξανακερδίσει την εμπιστοσύνη του καταναλωτή των ΗΠΑ (Bomey, 2015). Δήλωσε ότι:
 - η παραίτησή του σηματοδοτούσε μια «νέα αρχή» (Stoll & Spector, 2016).
 - η εταιρεία θα απέσυρε άμεσα τις αιτήσεις για πιστοποιητικά εκπομπών των ΗΠΑ για το 2016 στα οχήματα Jetta, Golf, Passat, και Beetle.
 - το σκάνδαλο δεν προκλήθηκε από πράξη ή παράλειψη της διοίκησης της εταιρείας, αλλά ότι ήταν μια σκευωρία ενός ζευγαριού μηχανικών στην συναρμολόγηση (Spector and Harder, 2015).
- 11.01.2017: Σύμφωνα με δημοσίευση στο REUTERS, η VW επιβεβαίωσε την ορισθείσα ποινή των \$ 4,3 δις ως προέκυψε από τον διακανονισμό με τις ρυθμιστικές αρχές των ΗΠΑ, και αναμένεται να δηλώσει ένοχη. Υπολογίζει ότι τα σχετικά έξοδα θα υπερβούν τα € 18,2 δις (\$ 19,2 δις) που έχει βάλει στην άκρη για την αντιμετώπιση αυτού του θέματος. Επιπλέον θα δεχτεί κάποιον ανεξάρτητο επιτηρητή για τα επόμενα 3 έτη. Η διευθέτηση αυτή συμφωνήθηκε πριν την αποχώρηση του Προέδρου των ΗΠΑ Barack Obama την 20.01.2017. Επιπλέον η VW την επόμενη διετία (2017-2018) θα αποζημιώνει ή θα επιδιορθώνει τα οχήματα με σύστημα εξαπάτησης σε 20 πολιτείες των ΗΠΑ (περίπου 500.000 οχήματα). Σημειώνεται ότι μόνο στην

περίπτωση της VW ζητήθηκε – πέραν του χρηματικού προστίμου των \$ 4,3 δις – και η δήλωση ενοχής. Αυτή η απόφαση του Υπουργείου Δικαιοσύνης έρχεται σε αντίθεση με τις αντίστοιχες αποφάσεις για ίδιες παρανομίες της Toyota και της General Motors, οι οποίες είχαν κατηγορηθεί ότι παραπλάνησαν τις ρυθμιστικές αρχές και τους καταναλωτές και πλήρωσαν χρηματικές ποινές των \$1,2 δις και \$ 900 εκατ. αντίστοιχα, χωρίς όμως να απαιτηθεί να δηλώσουν την ενοχή τους. Η VW έχει διορία να δημοσιεύει τα οικονομικά στοιχεία του 2016 έως την 14.03.2017. Ξεχωριστά, η Porsche ως κύριος μέτοχος, συνέταξε μία επιστολή προειδοποίησης για πτώση κερδών μεγαλύτερη αυτής της ήδη ανακοινωθείσας με εύρος € 1,4 – 12,4 δις. Επίσης η VW δήλωσε ότι το 2016 έκλεισε με 12% αύξηση στις πωλήσεις (10,3 εκατ. οχήματα), κατατασσόμενη έτσι ως η μεγαλύτερη παραγωγός αυτοκινήτων του έτους, αφήνοντας πίσω της την Toyota. Μάλιστα η τιμή της μετοχής της σημείωσε την μεγαλύτερη τιμή της από τότε που ξέσπασε το σκάνδαλο, ωστόσο παραμένει 10% χαμηλότερη από την τιμή μετοχής που είχε πριν το ξέσπασμα του σκανδάλου.

- 17.01.2017: Το Όσλο απαγόρευσε την κυκλοφορία των οχημάτων με κινητήρες ντίζελ για να περιορίσει την αυξημένη ατμοσφαιρική ρύπανση. Η απαγόρευση δεν ισχύει για τους μεγάλους εθνικούς οδικούς άξονες της νορβηγικής πρωτεύουσας. Οι παραβάτες θα τιμωρούνται με πρόστιμο 1.500 κορωνών (166 ευρώ). Μολονότι εκπέμπουν λιγότερο διοξείδιο του άνθρακα (CO₂), οι κινητήρες ντίζελ εκπέμπουν επίσης περισσότερο διοξείδιο του αζώτου (NO₂). "Στο Όσλο, δεν μπορούμε να ζητήσουμε από τα παιδιά, τους ηλικιωμένους και αυτούς που υποφέρουν από αναπνευστικά προβλήματα να μείνουν κλεισμένοι στο σπίτι επειδή ο αέρας είναι υπερβολικά επικίνδυνος για να τον αναπνέουν", εξήγησε στα νορβηγικά μέσα ενημέρωσης η οικολόγος δημοτική σύμβουλος Λαν Μαρί Νγκουγέν Μπεργκ. Η απαγόρευση της κυκλοφορίας προκάλεσε θυμό σε ορισμένους αυτοκινητιστές, οι οποίοι είχαν παρακινηθεί το 2006 από τις νορβηγικές αρχές να επιλέξουν κινητήρες ντίζελ, που τότε θεωρούνταν πιο φιλικό για το περιβάλλον από τους κινητήρες βενζίνης. " Δεν πάει πολύς καιρός που το ντίζελ προτεινόταν στη θέση της βενζίνης από τον Γενς (Στόλτενμπεργκ, τον πρώην πρωθυπουργό της Νορβηγίας που είναι σήμερα επικεφαλής του NATO)", υπογράμμισε η Ιρένε Σινιόρα Μάιερ Τζιότας στη σελίδα της εφημερίδας Verdens Gang (VG) στο Facebook. Σύμφωνα με το νορβηγικό Ινστιτούτο Δημόσιας Υγείας, τα

αιωρούμενα σωματίδια προκαλούν τον πρόωρο θάνατο 185 ανθρώπων κάθε χρόνο στο Όσλο. (Reporter.gr, 16.01.2017).

Το ποιος ακριβώς είναι υπεύθυνος για το σκάνδαλο παραμένει μυστήριο. Αρχικά, η εταιρεία κατηγόρησε μηχανικούς χαμηλότερης βαθμίδας. Ωστόσο κανείς δεν απέκλεισε ότι κορυφαία στελέχη δεν γνώριζαν για τις σχετικές ενέργειες. Προφανώς, σε κάποιο επίπεδο της VW «η αποτυχία δεν αποτελεί επιλογή» και, συνεπώς, η εξαπάτηση έγινε το επιχειρηματικό πρότυπο, δεδομένου ότι η εταιρεία δεν θα μπορούσε να θέσει εκτός λειτουργίας ή να καθυστερήσει τα σχέδιά της για τα μοντέλα diesel. Πέραν του «τις πταιει», η παράλληλη ζημία από την απώλεια φήμης για την εταιρεία ήταν, και εξακολουθεί να είναι, σοβαρή και οξεία (Reporter.gr, 16.01.2017).

3.1.4 Κώδικας Επιχειρηματικής Δεοντολογίας της VW

Στην επίσημη ιστοσελίδα (<http://www.volkswagenfs.gr/basic-page/71/kodikas-deontologias>) της Volkswagen, αναφέρεται ότι οι ενέργειες του ομίλου ακολουθούν συγκεκριμένο Κώδικα Επιχειρηματικής Δεοντολογίας. Στόχος τους είναι τα προϊόντα τους να εξασφαλίζουν ότι τα μέσα μεταφοράς τους είναι φιλικά προς το περιβάλλον, αποτελεσματικά και ασφαλή. Στο πλαίσιο αυτό, έχουν σαν πυξίδα την εξυπηρέτηση και το σεβασμό του κοινωνικού συνόλου με έμφαση σε οικολογικές ανησυχίες που πρέπει να διακατέχουν κάθε επιχείρηση. Για την επίτευξη αυτών των στόχων τους:

- ✓ Δρουν υπεύθυνα, προς όφελος των πελατών / μετόχων /εργαζομένων.
- ✓ Τηρούν τις δηλώσεις τους και αποδέχονται την ευθύνη των πράξεών τους.
- ✓ Δρουν βασιζόμενοι στις αξίες του Ομίλου, οι οποίες αποτελούνται από την εγγύτητα προς τον πελάτη, την ανώτερη απόδοση, τη δημιουργία αξίας, την ανανεωσιμότητα, το σεβασμό, την υπευθυνότητα και τη βιωσιμότητα. Αυτές οι αξίες έχουν ενσωματωθεί στον Κώδικα Συμπεριφοράς του ομίλου.
- ✓ Θεωρούν ότι η συμμόρφωση με τις διεθνείς συμβάσεις είναι η βάση για μια βιώσιμη και επιτυχημένη επιχείρηση. Οι διεθνείς συμβάσεις περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, τις κατευθυντήριες γραμμές του ΟΟΣΑ (OECD), τις δηλώσεις της ΔΟΕ (ILO – International Labor Organization) και του Κοινωνικού Χάρτη της Volkswagen, ο οποίος αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του Κώδικα Δεοντολογίας της εταιρείας (Παράρτημα του Κώδικα, σελ. 23). Οι εσωτερικοί κανόνες περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας, τις συμβάσεις έργων και τις οργανωτικές οδηγίες.

Ο Κώδικας Επιχειρηματικής Δεοντολογίας του Ομίλου Volkswagen αποτελεί μια κατευθυντήρια γραμμή σε επίπεδο Ομίλου για όλους τους εργαζόμενούς της. Είναι ένας οδηγός με τις βασικές αρχές που πρέπει να διέπουν τις δραστηριότητες των υπαλλήλων και ορίζει τον τρόπο διευθέτησης των νομικών και ηθικών προκλήσεων στην καθημερινή τους εργασία.

Το σκάνδαλο της VW ανέδειξε ότι η στάση που ακολούθησαν οι υπάλληλοι και τα στελέχη ήταν ολοκληρωτικά αντίθετη με τον Κώδικα του ομίλου. Ο πρόεδρος της Volkswagen δήλωσε ότι ένας από τους λόγους που συνέβη αυτό το ανήθικο σκάνδαλο ήταν ότι σε ορισμένα τμήματα της εταιρείας διαμορφώθηκε μια νοοτροπία αντίθετη από τις αρχές του Κώδικα. (Goodman, McGrath, & Leah, 2015). Τον Οκτώβριο του 2015, ο Διευθύνων Σύμβουλος της Volkswagen ανακοίνωσε ότι οι εργαζόμενοι που συμμετείχαν στο σκάνδαλο ήταν λίγοι. Ενημέρωσε τους νομοθέτες των ΗΠΑ ότι δεν ήταν γνωστός ούτε ο ακριβής αριθμός των μηχανικών, ούτε οι λόγοι που τους οδήγησαν στις παρατυπίες και ότι δεν ήταν σε καμία περίπτωση εταιρική απόφαση (Boston και συνεργάτες, 2015).

Αργότερα, το δικηγορικό γραφείο Jones Day (εξωτερικός ερευνητής της VW), διεξήγαγε εσωτερική έρευνα και αποκάλυψε ότι πενήντα μέλη του προσωπικού, ως επί το πλείστον στο Βόλφσμπουργκ, ομολόγησαν ότι είχαν πλήρη επίγνωση των παράνομων ενεργειών. Διαδόθηκε ότι ορισμένοι μηχανικοί/τεχνικοί της VW ενημέρωσαν τους προϊσταμένους τους για τις παρανομίες το έτος 2011, ωστόσο οι εποπτικές αρχές αγνόησαν το συναγερμό (Boston και συνεργάτες, 2015).

Τον Νοέμβριο του 2015, ο αριθμός των συμμετεχόντων στο σκάνδαλο αυξήθηκε δραματικά και συμπεριλάμβανε και διευθυντικά στελέχη, τεχνικούς και μηχανικούς. Αυτό ήταν αναμενόμενο καθώς ναί μεν ένα μόνο άτομο ήταν εφικτό να γράψει τον κώδικα μόνος του, αφ'ετέρου όμως η εφαρμογή του ώστε να λειτουργεί ο κινητήρας απαιτούσε τη συμμετοχή περισσότερου εργατικού δυναμικού (Goodman και συνεργάτες 2015).

Οι αντιδράσεις της κοινωνίας έλαβαν τεράστιες διαστάσεις. Η μη συμμόρφωση στον Κώδικα Εταιρικής Διακυβέρνησης ήταν πια οφθαλμοφανής. Ο Yotam Lurie, λέκτορας της επιχειρηματικής ηθικής στο Ben-Gurion Πανεπιστήμιο του Negev στο Ισραήλ δήλωσε ότι «συγκλονίζει το γεγονός ότι οι μηχανικοί λογισμικού της VW ρισκάρουν την επαγγελματική τους ακεραιότητα, παρά το ότι έχουν έναν «ημι-ρυθμιστικό» ρόλο στην

εταιρεία προκειμένου ώστε να διασφαλίζουν την προστασία του κοινού και του περιβάλλοντος - ακόμα και αν αυτό καθίσταται λιγότερο αποτελεσματικό ή οικονομικό για την εταιρεία».

Το σκάνδαλο της VW αποτέλεσε τροφή για μελέτη σε πολλά πανεπιστήμια ανά τον κόσμο, δεδομένου ότι η VW φαινόταν να διαθέτει δυνατούς εσωτερικούς κανόνες που θα την προστάτευαν από τέτοιου είδους «παρατυπίες». Εγείρονται λοιπόν πολλά ερωτήματα σχετικά με το πώς η κουλτούρα που αναπτύχθηκε στην εταιρεία συνέβαλε στην ηθική αποτυχία και τι θα μπορούσε να αποτρέψει τέτοιες ρωγμές στον Κώδικα Εταιρικής Διακυβέρνησης του ομίλου. Η προσοχή διάφορων μελετών (EBEN Research Conference, 2016) επικεντρώνεται σε τρεις βασικούς παράγοντες, ο συνδυασμός των οποίων οδηγεί εύκολα σε ολίσθηση:

- 1) εσωτερικά και εξωτερικά σημεία πίεσης,
- 2) ευκαιρίες ή αλλιώς τα παραθυράκια που επιτρέπουν την εξαπάτηση και
- 3) η ικανότητα των εργαζομένων να εξορθολογήσουν τις παραβιάσεις ηθικής.

Βασικοί παράγοντες που συνέβαλαν στην ηθική αποτυχία της VW :

(Mansouri, 2016:212)

- 1) Η εμμονή με τους στόχους του ομίλου (δημόσιες εταιρικές δεσμεύσεις).
- 2) Το εταιρικό περιβάλλον που διαμόρφωσε την ανήθικη συμπεριφορά.
- 3) Η ηγεσία του ομίλου που διατήρησε το ανήθικο περιβάλλον που διαμορφώθηκε.
- 4) Τα κίνητρα που δόθηκαν (άμεσα ή έμμεσα) ανταμείβοντας την ανήθικη συμπεριφορά.
- 5) Η υπερβολική εξουσία που δόθηκε σε εκτελεστικά μέλη ενδεχομένως να αποθάρρυνε την κριτική ικανότητα της ηγεσίας.

3.1.5 Διαστάσεις σκανδάλου

Το σκάνδαλο της Volkswagen είχε πολύπλευρες συνέπειες τόσο για τα άμεσα όσο και για τα έμμεσα ενδιαφερόμενα μέρη. Η υπόθεση παραμένει ανοιχτή / υπό έρευνα από διάφορες αρχές με σκοπό να εντοπιστούν όλες οι επιπτώσεις και να βρεθούν οι κατάλληλες λύσεις. Η υπόθεση αυτή αφορά σε πολλές χώρες παγκοσμίως και η VW οφείλει να αντιμετωπίσει διάφορους διεθνείς κανονισμούς.

Χαρακτηρίζεται ως «εκπαιδευτικό» και «ιδιαίτερου ενδιαφέροντος» να δει κανείς με ποιον τρόπο η εταιρεία προσπαθεί να αποκαταστήσει την καλή της φήμη, την

εμπιστοσύνη των πελατών της, του κοινού, των κυβερνήσεων, καθώς και άλλων ενδιαφερομένων μερών, δεδομένου ότι η επανάκτηση μιας χαμένης φήμης καθίσταται δύσκολο εγχείρημα (Boston 2015, Cavico, Mujtaba, Nonet, Rimanoczy, and Samuel, 2015). Τα ερωτήματα που πρέπει να απαντηθούν κατά τη διάρκεια των ερευνών και των μηνύσεων περιστρέφονται γύρω από το ποιοι αποφάσισαν να εγκαταστήσουν το παραπλανητικό λογισμικό, ποια ήταν τα κίνητρά τους, και τι έκαναν τα στελέχη της VW, αν γνώριζαν, ενέκριναν, ή θα έπρεπε να γνωρίζουν την απάτη. Ακόμη, πώς, που και γιατί δημιουργήθηκε μια εταιρική κουλτούρα με ανοχή στη παράβαση των κανόνων; Και τι πρόκειται να κάνει η ηγεσία της εταιρείας σχετικά με την αλλαγή της εταιρικής κουλτούρας σε μια πιο βιώσιμη, νομική και ηθική;

Οι διαστάσεις του σκανδάλου καθώς και οι πρωτογενείς συνέπειες αυτού αναλύονται παρακάτω. Αν κάποιος συνεκτιμήσει τις παρακάτω επιδράσεις, θα μπορέσει να αντιληφθεί το βάθος των συνεπειών για τον άνθρωπο ως πολίτη και ως οντότητα.

Αντίδραση πολιτικών προσώπων

Το γερμανικό Κόμμα των Πρασίνων κατηγόρησε την Μέρκελ ότι γνώριζε για την «συσκευή εξαπάτησης» και σημειώνει ότι ο υπουργός Μεταφορών της Γερμανίας, Alexander Dobrindt, ήταν σε συνεχή επικοινωνία με τη Volkswagen.

Η Γερμανίδα Καγκελάρια, Άγκελα Μέρκελ προέτρεψε την VW να δείξει «απόλυτη διαφάνεια» (Thompson & Kottasova, 2015).

Ο Γερμανός Υπουργός Οικονομικών δήλωσε ότι το σκάνδαλο θα μπορούσε να βλάψει την «εξαιρετική φήμη» της γερμανικής αυτοκινητοβιομηχανίας, με αρνητικές συνέπειες και στο εργατικό δυναμικό ολόκληρης της χώρας (Boston και συνεργάτες, 2015).

Ο Γερμανός Υπουργός Περιβάλλοντος χαρακτήρισε την υπόθεση ως μία «κραυγαλέα εξαπάτηση των καταναλωτών και περιβαλλοντική καταστροφή» (Boston 2015).

Ο γάλλος υπουργός Οικονομικών Michel Sapin ζήτησε τη διεξαγωγή έρευνας για όλα τα πετρελαιοκίνητα στην Ευρώπη.

Ο Stephen Knight, μέλος Συνέλευσης του Λονδίνου πρότεινε είτε να απαγορευθούν τα πετρελαιοκίνητα οχήματα στο Λονδίνο είτε να ανταποκρίνονται σε αυστηρότερα

κριτήρια. Ο αντιδήμαρχος Matthew Pencharz αντέδρασε δηλώνοντας ότι τέτοια μέτρα θα οδηγήσουν σε σοβαρά οικονομικά προβλήματα.

Η ευρωβουλευτής της Νοτιοανατολικής Αγγλίας Catherine Bearder σχολίασε στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ότι τώρα πλέον έχουν την πολιτική ώθηση για μια ριζική αναθεώρηση που θα διασφαλίζει ότι οι αυτοκινητοβιομηχανίες δεν μπορούν να παρακάμπτουν τους κανόνες. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θέσπισε νομοθεσία η οποία παραχώρησε στις αυτοκινητοβιομηχανίες περισσότερο χρόνο για να συμμορφωθούν στις ρυθμίσεις δίνοντάς τους το δικαίωμα εκπομπής έως και δύο φορές περισσότερο οξειδίων του αζώτου (NOx) από το 2019 και έως και 50% περισσότερο από το 2021. Τότε η Bearder κατήγγειλε τη νομοθεσία ως «επαισχυνη» και δήλωσε ότι οι εθνικές κυβερνήσεις για άλλη μια φορά βάζουν τα συμφέροντα των κατασκευαστών αυτοκινήτων μπροστά από τη δημόσια υγεία. (Neslen & Harmsen, 2016,).

Σήμερα, η ηθική πρόκληση για κάθε ηγέτη επιχείρησης είναι να λαμβάνει αποφάσεις και να ενεργεί προωθώντας τα συμφέροντα της εταιρείας (Ηθικός Εγωισμός – Ethical Egoism), να είναι πολιτισμικά επαρκείς (Ηθικός Σχετικισμός), και προσδοκούν το καλύτερο δυνατό (Ωφελιμισμός), δηλαδή να αγωνίζονται για "win-win" σενάρια για όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη, και όχι να προωθούν τον εξουτελισμό ή την ασέβεια οποιουδήποτε από τα ενδιαφερόμενα μέρη (Kantian Ethics) κατά την επίτευξη του προσωπικού ή κοινωνικού καλού (Cavico και Mujtaba, 2016, Mujtaba, 2014). Οι ηγέτες που διαθέτουν ηθική ακεραιότητα δομούν τις επιχειρήσεις με ηθικές αρχές και συνήθως οι επιχειρήσεις αυτές μακροπρόθεσμα παρουσιάζουν και καλύτερη οικονομική πορεία (Cavico, 2014). Ο Kodjak (εκτελεστικός διευθυντής του Διεθνούς Συμβουλίου Καθαρών Μεταφορών) δήλωσε, όπως αναφέρεται στην εφημερίδα New York Times (Mouawad, 2015), ότι «η VW δεν υπολόγισε σωστά το μακροπρόθεσμο εταιρικό συμφέρον της: δεν αξιολόγησε σωστά τους κινδύνους, πιστεύοντας ότι θα ξέφευγε και ότι οι επιπτώσεις της απάτης θα είναι μέτριες».

Ο ρόλος ενός ηγέτη είναι να «δείξει το δρόμο» (στα διευθυντικά στελέχη, στο διοικητικό συμβούλιο, στους μετόχους), ότι ενεργώντας ηθικά ωφελεί και την επιχείρηση και τα ενδιαφερόμενα μέρη της. Επίσης, στο ρόλο ενός ηγέτη περιλαμβάνεται το να προωθεί τη δυνατότητα ένστασης των εργαζομένων σε ενέργειες παράνομες και ανήθικες. Οι ηγέτες πρέπει να ζουν και να δρουν με τον κανόνα του «υψώνω το ανάστημά μου», να διαφωνούν και να έχουν τη δύναμη του χαρακτήρα, του θάρρους και της ηθικής να κάνουν το «σωστό» και όχι το «λάθος» (Cavico & Mujtaba, 2016).

Επομένως, η νέα ηγεσία στη VW, θα πρέπει να δημιουργήσει μια νέα εταιρική κουλτούρα η οποία θα προωθεί την ηθική συμπεριφορά, την ακεραιότητα και θα ξανακερδίσει τη φήμη και την εμπιστοσύνη του κοινού. Στη VW, η εμπιστοσύνη ίσως επανακτηθεί μέσα από τη συνολική ειλικρίνεια, διαφάνεια, την ανάληψη της ευθύνης, τον προσδιορισμό των ζημιών που προκλήθηκαν, την αποζημίωση / συμπάθεια / κατανόηση των θυμάτων, την άμεση υιοθέτηση διορθωτικών μέτρων, και το σημαντικότερο, μέσω μιας εκ βάθους απολογίας (Investing, 2015). Η πρόκληση και ο ρόλος του Matthias Muller, του νέου διευθύνοντα συμβούλου της VW, είναι να αλλάξει το παρελθόν της εταιρικής κουλτούρας της εξαπάτησης, της ανηθικότητας, και της ανοχής στο «σπάσιμο» των κανόνων σε μια κουλτούρα ακεραιότητας, εμπιστοσύνης, ειλικρίνειας, και τήρησης του νόμου και της ηθικής. Ο ίδιος ο κ. Muller δήλωσε «το πιο επείγον καθήκον του» ήταν να «ξανακερδίσει την εμπιστοσύνη» για τη VW ως μια ηθική επιχείρηση (Hotten, 2015).

3.1.6 Οι πολύπλευρες συνέπειες του σκανδάλου της VW

A. Περιβαλλοντικές:

- Η περίσσεια του NOx στο φυσικό περιβάλλον αναμένεται να οδηγήσει στην εμφάνιση περισσότερων όξινων βροχοπτώσεων. Η όξινη βροχή δεν επιδρά μόνο στην δημόσια υγεία αλλά επίσης προκαλεί σημαντικές καταστροφές στο περιβάλλον και τους φυσικούς πόρους.
- Επιπλέον οι αέριοι ρύποι παγιδεύουν τη θερμότητα στο εσωτερικό της ατμόσφαιρας και συντελούν στην υπερθέρμανση του πλανήτη και την αύξηση της μέσης θερμοκρασίας στη Γη

B. Δημόσια υγεία:

Οι αναθυμιάσεις προκαλούν φλεγμονή των αεραγωγών και επιδεινώνουν την αναπνοή. Το οξειδίο του αζώτου (NOx) αντιδρά επίσης με άλλες ενώσεις προκαλώντας σοβαρά προβλήματα υγείας (καρδιαγγειακές παθήσεις, λοιμώξεις του αναπνευστικού συστήματος, χρόνια βρογχίτιδα, κτλ). Η μακροχρόνια έκθεση σε ρύπανση επισπεύδει το θάνατο: έρευνα έτους 2015 συνέδεσε τα υψηλά επίπεδα NOx με 9.500 πρόωρους θανάτους ετησίως μόνο στο Λονδίνο. Στις ΗΠΑ, μελέτη έδειξε ότι μέχρι το τέλος του 2016, θα έχουν χάσει τη ζωή τους από πρόωρο θάνατο περίπου 60 άτομα, εξαιτίας της επιπρόσθετης μόλυνσης από την απάτη της VW. Μεταξύ 2008 - 2015, περίπου

428.000 diesel αυτοκίνητα Volkswagen και Audi απελευθέρωσαν έως σαράντα (40) φορές περισσότερα NOx από το επιτρεπτό όριο (Clean Air Act). Άλλη μελέτη έδειξε ότι από την απάτη της VW, εντός 6 ετών παρήχθησαν επιπλέον 36,7 εκατ. λίτρα NOx. Διεξήχθησαν πολλές μελέτες στις ΗΠΑ οι οποίες εκτίμησαν ότι οι πρόσθετοι ρύποι από την απάτη της VW :

- επέφεραν πρόωρο θάνατο κατά 10 – 20 έτη σε 60 ανθρώπους
- συντέλεσαν σε 31 περιστατικά χρόνιας βρογχίτιδας και σε 34 περιστατικά καρδιακών επεισοδίων (Selin, 2015).
- Μείωσαν τις εξωτερικές δραστηριότητες των ανηλίκων κατά 120.000 ημέρες περίπου και αύξησαν τα αναπνευστικά τους προβλήματα κατά 210.000 ημέρες.
- Εκτιμήθηκε ότι κόστισε στις ΗΠΑ περίπου \$ 450 εκατ. από τη νοσηλεία παιδιών άνω των έξι ετών μεταξύ 2008 - 2015 (Kalaugher, 2015).
- Το κόστος για την υγεία, που θα προκληθεί από τα diesel αυτοκίνητα της Volkswagen, θα ανέλθει στα 840.000.000 \$ (Chue, 2015).
- Εάν δεν αποσυρθούν όλα τα οχήματα της VW με τη συσκευή εξαπάτησης από το 2015 και μετά, θα πραγματοποιηθούν επιπλέον 140 πρόωροι θάνατοι.

Γ. Ελεγκτικούς μηχανισμούς:

Αποδείχθηκε ότι οι δημόσιοι μηχανισμοί ελέγχου και εποπτείας δεν είναι πάντοτε αέριοι και αναδείχθηκε πως η ιδιωτική πρωτοβουλία προσφέρει στο κοινωνικό σύνολο και πρέπει να ενισχυθεί.

Δ. Νομικές:

Η δικαστική διαδικασία ανέδειξε παραθυράκια που υπάρχουν στον Νόμο περί Καθαρού αέρα (Clean Air Act) με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν ποινικές κυρώσεις για τους παραβάτες.

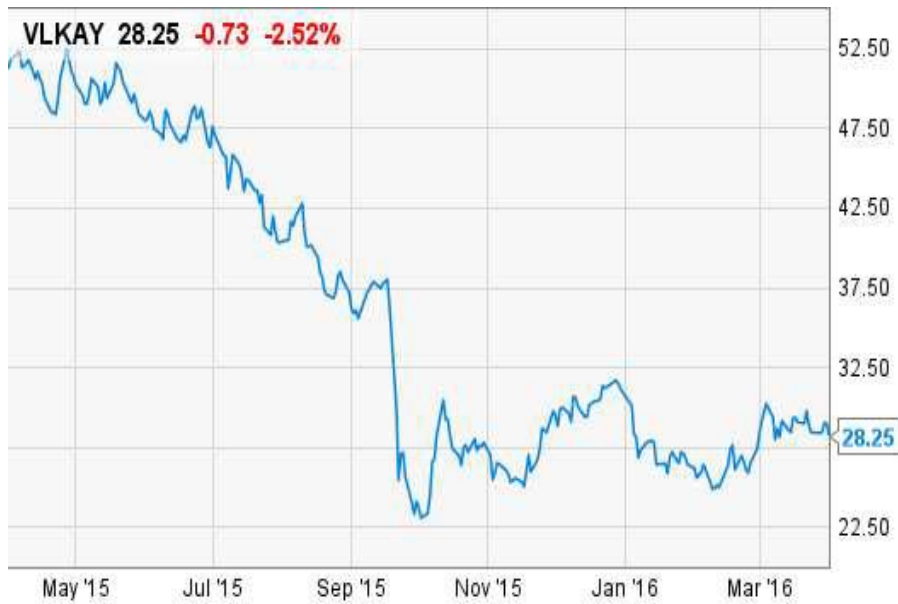
Ε. Ηθικές:

Το σκάνδαλο αποκαλύφθηκε από την ιδιωτική κινητοποίηση των πολιτών μέσω ΜΚΟ (και όχι από δημόσιες αρχές). Αναδείχθηκε ότι παρόμοια γεγονότα εξαπάτησης των καταναλωτών δεν είναι ανεκτά από την κοινωνία και ότι οι παράνομες ενέργειες

τιμωρούνται ώστε να προστατευθεί το κοινωνικό σύνολο αλλά και για να διατηρηθεί ένα επίπεδο ευημερίας των πολιτών.

Οι συνέπειες του σκανδάλου για την ίδια την εταιρεία ήταν πολύπλευρες:

- Νομικά Έξοδα: Η εταιρεία αρχικά χρησιμοποίησε € 6,5 δις (περίπου \$ 7,4 δις), για την κάλυψη των εξόδων των αναμενόμενων ανακλήσεων, προστίμων και μηνύσεων.
- Πρόστιμα: Τα πρόστιμα, μόνο στις ΗΠΑ, έφτασαν περίπου τα \$ 18 δις (\$37.500 ανά όχημα περίπου) καθώς η Υπηρεσία Περιβαλλοντικής Προστασίας (EPA) δύναται να επιβάλει τέτοιο πρόστιμο, δυνάμει των παραβιάσεων της VW στα περιβαλλοντικά πρότυπα για σχεδόν 500.000 diesel αυτοκινήτων στις ΗΠΑ (Bomey 2015; Thompson & Kottasova, 2015).
- Αρνητική φήμη: Δημιουργήθηκε αρνητική δημοσιότητα η οποία έπληξε το όνομα της εταιρείας, την εικόνα, τις πωλήσεις, και τη γραμμή παραγωγής. Επιπλέον χάθηκε η εμπιστοσύνη των πελατών, του κοινού, των κυβερνήσεων, καθώς και άλλων ενδιαφερομένων μερών. Σημειώνεται ότι η αγορά ενός πετρελαιοκίνητου οχήματος, φιλικού προς το περιβάλλον αποτέλεσε τη βάση της διαφημιστικής καμπάνιας της VW (Bomey, 2015).
- Πτώση κερδών:
 - Η VW σταμάτησε την πώληση ορισμένων τύπων οχημάτων στις ΗΠΑ με αποτέλεσμα να μειωθούν τα κέρδη της για το έτος 2015.
 - Η τιμή της μετοχής της VW στο χρηματιστήριο έπεσε απότομα κατά 37% μέσα σε λίγες ημέρες, με αποτέλεσμα την απώλεια € 25 δις περίπου. Αμέσως μόλις το σκάνδαλο αποκαλύφθηκε, η αγορά έδειξε την αντίδραση της μειώνοντας την αξία της μετοχής της εταιρείας κατά το ένα τρίτο, απομακρύνοντας δισεκατομμύρια δολάρια από την αξία της Volkswagen (Gomez, 2016).

Εικόνα 7: Συνεχιζόμενη πτώση της μετοχής της VW

Πηγή: Gomez, 2016

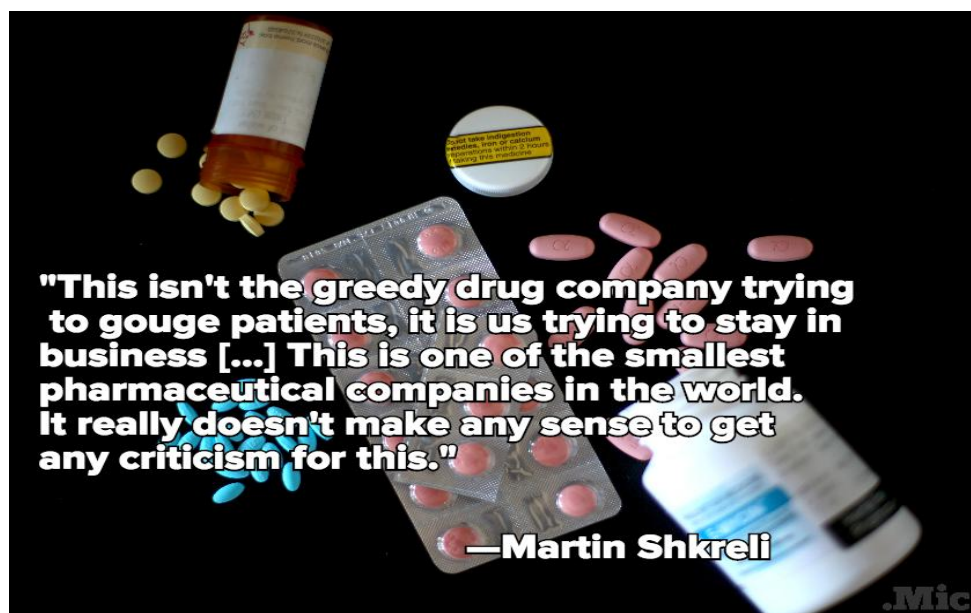
Συνέπειες στην αυτοκινητοβιομηχανία γενικότερα:

- Το σκάνδαλο της VW προκάλεσε γενικότερη δυσπιστία για όλο τον κλάδο με αποτέλεσμα ολόκληρη η αυτοκινητοβιομηχανία να οδηγηθεί πλέον σε εκτενέστερο έλεγχο για περιβαλλοντική συμμόρφωση και πρόσθετες δοκιμές.
- Ανέδειξε ότι τα αποτελέσματα των ελέγχων δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, επομένως θα έπρεπε να βελτιωθεί το σύστημα ελέγχου από τις αρμόδιες αρχές και να γίνουν επανέλεγχοι.
- Δημιούργησε την ανησυχία ότι τα πετρελαιοκίνητα θα έπρεπε να υποβληθούν σε αυστηρότερα κριτήρια ελέγχου. Ωστόσο πολλοί ειδικοί πιστεύουν ότι πιο «καθαρές» πετρελαιοκίνητες μηχανές θα είναι πολύ δύσκολο να κυκλοφορήσουν στην αγορά καθώς η παραγωγή τους θα είναι ακριβότερη.
- Το σκάνδαλο είχε άμεση επίδραση στη Γερμανία, όπου η VW είναι μια τεράστια παραγωγός και εξαγωγέας. Η ΕΕ ερευνά για τα οχήματα της VW που πουλήθηκαν στην Ευρώπη. Παράλληλα διεξάγονται ξεχωριστές έρευνες σε άλλες χώρες όπως η Αγγλία, η Γαλλία και η Ιταλία (Thompson & Kottasova, 2015). Η Νότια Κορέα ερευνά σε υπερβολικό βαθμό την εταιρεία.

- Η Daimler, κατασκευάστρια των αυτοκινήτων Mercedes-Benz, μετά την αποκάλυψη του σκανδάλου παρουσίασε πτώση στην τιμή της μετοχής της κατά 6% και άμεσα δήλωσε επίσημα ότι δε χρησιμοποίησε κανένα λογισμικό για να χειραγωγήσει τις δοκιμές των εκπομπών των οχημάτων της (Boston, 2015). Σημειώνεται ότι και στην BMW η τιμή της μετοχής της υποχώρησε κατά 5,3% (Fox News, 2015).

Στη συνέχεια περιγράφεται ένα άλλο μεγάλο σκάνδαλο, αυτό της Turing Pharmaceuticals, επίσης με επίδραση στο κοινωνικό σύνολο, ιδιαίτερα λόγω του αντικειμένου πώλησης που είναι τα φάρμακα.

3.2. Το σκάνδαλο της Turing Pharmaceuticals (Turing)

Εικόνα 8: Δήλωση του ιδρυτή της φαρμακευτικής εταιρείας

Πηγή: The Telegraph, 2015

3.2.1. Σύντομη περιγραφή

Ο 32χρονος Martin Shkreli, διαχειριστής αμοιβαίων κεφαλαίων (κυρίως μετοχών βιοτεχνολογίας), γέμισε τα πρωτοσέλιδα σε όλον τον κόσμο το 2015. Ως Διευθύνων Σύμβουλος (τότε), της νεοϊδρυθείσας (start-up) φαρμακοβιομηχανίας Turing Pharmaceuticals, κατάφερε να αποκτήσει στις ΗΠΑ τα δικαιώματα για την εμπορία της ουσίας πυριμεθαμίνης (Daraprim), και γρήγορα αύξησε την τιμή του φαρμάκου κατά 5000%, ήτοι από \$ 13,50 σε \$ 750 ανά χάπι. Σημειώνεται ότι δεν υπήρχε υποκατάστατο ή άλλο γενόσημο φάρμακο. Η κίνηση αυτή προκάλεσε την κατακραυγή του κοινού και ειδικά των άμεσα ενδιαφερομένων (π.χ. υγειονομικοί οργανισμοί, σύλλογοι ασθενών, κτλ.) (Mullin, 2015; <http://www.inc.com/will-yakowicz/biggest-big-business-fails-of-2015.html>; <https://businessethicsblog.com/2015/12/31/top-10-business-ethics-stories-of-2015/>)

Η Πυριμεθαμίνη είναι ένα παλιό φάρμακο, εγκεκριμένο από το 1953, το οποίο χρησιμοποιείται κυρίως για τη θεραπεία της τοξοπλάσμωσης, μιας θανατηφόρας παρασιτικής λοίμωξης του εγκεφάλου που εμφανίζεται συνήθως σε ασθενείς με εξασθενημένο ανοσοποιητικό σύστημα (π.χ. οι ασθενείς στο τελικό στάδιο του HIV, ασθενείς με καρκίνο, νεογέννητα μωρά και έγκυες γυναίκες).

Ο Shkreli δήλωσε ότι ως Διευθύνων Σύμβουλος της Turing όφειλε να εξασφαλίσει την κερδοφορία της εταιρείας και των μετόχων της, επομένως θα έπρεπε να αυξήσει ακόμη περισσότερο την τιμή του φαρμάκου, αφού αυτό ήταν νόμιμο.

Το σκάνδαλο εγείρει κυρίως τα εξής ερωτήματα:

- Ότι είναι νόμιμο είναι και ηθικό; Στην πραγματικότητα η πρακτική που άσκησε ο Shkreli διαφέρει από την πρακτική που ακολουθούν και άλλες φαρμακοβιομηχανίες στις ΗΠΑ (π.χ. η Valeant Pharmaceuticals International Inc αγόρασε τα δικαιώματα των φαρμάκων Isuprel και Nitropress για καρδιοπάθειες και γρήγορα αύξησε τις τιμές τους κατά 525% και 212% αντίστοιχα.); Πρέπει να δοθεί το μήνυμα ότι η κοινωνία δεν μένει απαθής σε τέτοιες κερδοσκοπικές αποφάσεις των εταιρειών;
- Η μεγάλη κινητικότητα στις εξαγορές εταιρειών ευνοεί τη δημιουργία ολιγοπωλίων ή μονοπωλίων; Ισχύει ότι στις ΗΠΑ οι τιμές των φαρμάκων καθορίζονται από τον ανταγωνισμό και όχι από τη νομοθεσία; Εμποδίζει η νομοθεσία των ΗΠΑ παρόμοια αύξηση στις τιμές των φαρμάκων;

- Το γεγονός ότι στις ΗΠΑ, η αγορά για φάρμακα χωρίς δίπλωμα ευρεσιτεχνίας είναι μικρή και η έγκριση για κατασκευή και εμπορία γενόσημων φαρμάκων είναι ακριβή δίνει την ευκαιρία στις διάφορες φαρμακευτικές εταιρείες να δημιουργήσουν κλειστό κύκλωμα διανομής των προϊόντων, το οποίο – ελλείψει ανταγωνισμού – μπορεί να οδηγήσει σε υψηλή τιμολόγηση φαρμάκων; (Weintraub, 2015) .

3.2.2. Ποια είναι η εταιρεία

Η Turing Pharmaceuticals είναι μια νεοϊδρυθείσα εταιρεία (start-up) η οποία ξεκίνησε την λειτουργία της τον Φεβρουάριο το 2015. Ιδρυτής της ήταν ο 32 χρονών Martin Shkreli Αμερικανός επιχειρηματίας Αλβανικής και Κροατικής καταγωγής. Τα κεντρικά γραφεία της Turing Pharmaceuticals βρίσκονται στο Zug της Ελβετίας, ωστόσο η εταιρεία έχει γραφεία και στην Νέα Υόρκη (ΗΠΑ). Η επωνυμία της εταιρείας εμπνεύστηκε από το όνομα του βρετανού πρωτοπόρου επιστήμονα Alan Turing. Διαθέτει δύο προϊόντα στο εμπόριο – το Daraprim (pyrimethamine- πυριμεθαμίνη), για τη θεραπεία της τοξοπλάσμωσης, και το Vecamyl (mecamylamine hydrochloride- υδροχλωρική μεκαμυλαμίνη) για τη θεραπεία της υπέρτασης.

Το 2015, η εταιρεία επικρίθηκε ευρέως για την αύξηση της τιμής του Daraprim πάνω από 5000% (από € 13,5 σε € 75 το χάπι), αμέσως μετά την εξαγορά των δικαιωμάτων του φαρμάκου τον Αύγουστο του 2015. (<https://www.turingpharma.com>)

Ο βασικός στόχος της Turing είναι η εύρεση νέων, καλύτερων και ταχύτερων τρόπων προκειμένου να βοηθήσει τους ασθενείς με τοξοπλάσμωση, καθώς και άλλες σοβαρές και παραμελημένες ασθένειες. Επιπρόσθετα, στοχεύει στο να ανακαλύψει, να αναπτύξει και να εμπορευτεί καινοτόμες σχετικές θεραπείες. Για του λόγου το αληθές, το 2015, επένδυσε σχεδόν το 60% των καθαρών εσόδων στον τομέα Έρευνας & Ανάπτυξης. Τα έσοδα αυτά προήλθαν από τις πωλήσεις των φαρμάκων.

Το Πρόγραμμα Έρευνας και Ανάπτυξης της εταιρείας περιλαμβάνει:

- Αρκετά ερευνητικά προγράμματα για την τοξοπλάσμωση – δίδεται προτεραιότητα σε μια Αγνοημένη Παρασιτική Λοίμωξη (Neglected Parasitic Infection - NPI) και στην ανάληψη δράσης για τη δημόσια υγεία από τα Κέντρα Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων.
- Μη κλινικές δραστηριότητες για την υποστήριξη και έναρξη των κλινικών προγραμμάτων για δύο υποψήφια φάρμακα: το TUR-002 (ένα ρινικό σκεύασμα

κετονίνης) και το TUR-004 (υπό δοκιμή σκεύασμα για την αντιμετώπιση της επιληπτικής εγκεφαλοπάθειας).

- Πολλαπλά ερευνητικά προγράμματα σε στάδιο ανακάλυψης φαρμάκων για σπάνιες νευρολογικές ασθένειες όπως η Canavan και η Lafora αλλά και του συνδρόμου Smith-Lemli Opitz. (<https://www.turingpharma.com>)

Προγράμματα οικονομικής βοήθειας:

Στην επίσημη ιστοσελίδα της εταιρείας αναφέρεται ότι στόχος της είναι να εξασφαλίσει ότι ο κάθε ασθενής έχει πρόσβαση στα φάρμακά της. Αυτό σημαίνει ότι η ικανότητα του καταναλωτή να πληρώσει, ποτέ δεν πρέπει να αποτελεί εμπόδιο στην πρόσβασή του στα προϊόντα της εταιρείας. Έτσι, η Turing χρηματοδοτεί ένα πρόγραμμα (program1 όπως το αναφέρει) που προσφέρει δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη σε ανασφάλιστους ασθενείς με εισόδημα ίσο ή κάτω από το 500% από το επίπεδο της ομοσπονδιακής φτώχειας. Οι ασθενείς, που υπάγονται στην παραπάνω κατηγορία, και είναι ασφαλισμένοι μπορούν να λάβουν ανάλογη στήριξη επιμερισμού του κόστους και δεν είναι υποχρεωμένοι να πληρώσουν περισσότερα από 10 \$ από την τσέπη τους για το προϊόν(<https://www.turingpharma.com>).

3.2.3. Περιγραφή σκανδάλου

Εικόνα 9: Ιστορική αύξηση της τιμής του φαρμάκου Daraprim

Πηγή: CNN (www.moneycnn.com)

Ο CEO της Turing Pharmaceuticals, Martin Shkreli, τον Αύγουστο του 2015 εξαγόρασε από την εταιρεία Impax Laboratories τα δικαιώματα για ένα φάρμακο που ονομάζεται Daraprim (pyrimethamine-), το οποίο χρησιμοποιείται κυρίως για τη θεραπεία της τοξοπλάσμωσης, μιας θανατηφόρας παρασιτικής λοίμωξης του εγκεφάλου που εμφανίζεται συνήθως σε ασθενείς με εξασθενημένο ανοσοποιητικό σύστημα (π.χ. οι ασθενείς στο τελικό στάδιο του HIV-AIDS, ασθενείς με καρκίνο, νεογέννητα μωρά και έγκυες γυναίκες).

Η πυριμεθαμίνη κυκλοφορεί στην αγορά επί 64 χρόνια (εγκεκριμένο από το 1953). Κατασκευαζόταν επί σειράς ετών από την GlaxoSmithKline η οποία το πωλούσε προς \$1 ανά χάπι. Το 2009 τα δικαιώματα του φαρμάκου πωλήθηκαν σε μια μικρή εταιρεία την CerePharma η οποία αύξησε την τιμή σε \$ 13,5 ανά χάπι. Αν και η πυριμεθαμίνη ήταν διαθέσιμη προς διαγωνισμό για γενόσημη κατασκευή από το 1970, δεν είχε κατασκευαστεί κάποιο γενόσημο. Ο σχετικός Νόμος των ΗΠΑ του 1984 ορίζει ότι κάποια εταιρεία μπορεί να κάνει πειράματα in vitro και εφόσον κατασκευάσει ένα προϊόν που τηρεί κάποιες προδιαγραφές, τότε η FDA (Food and Drug Administration) μελετά αν το προϊόν είναι βιοϊσοδύναμο με το υπάρχον πατενταρισμένο φάρμακο, και αντίστοιχα αδειοδοτεί την κατασκευή του. Οι τιμές των γενοσήμων φαρμάκων διαμορφώνονται από τον ανταγωνισμό, δηλαδή από τον αριθμό των κατασκευαστριών εταιρειών. Ενδεικτικά, μελέτες έδειξαν ότι η τιμή ενός γενόσημου φαρμάκου κυμαίνεται στο 55% της τιμής του πρωτότυπου όταν υπάρχουν 2 κατασκευαστές γενοσήμων στην αγορά, 33% όταν υπάρχουν 5 και 15% όταν υπάρχουν 15 κατασκευαστές (FDA, 2005).

Μέχρι και την εξαγορά των δικαιωμάτων από την Turing, δεν είχε κυκλοφορήσει στην αγορά κάποιο γενόσημο του Daraprim. Επομένως η εμπορία του φαρμάκου ήταν μονοπώλιο της Turing. Η Turing έλαβε υπόψη της ότι στις ΗΠΑ η κρατική διαδικασία για την απόκτηση έγκρισης για τη κατασκευή ενός γενόσημου φαρμάκου είναι ακριβή. Για παράδειγμα, το κόστος για μια αίτηση για νέο γενόσημο φάρμακο κοστίζει \$ 76.030. Επιπλέον κόστος ύψους \$ 243.905 υπάρχει εάν η FDA χρειάζεται να κάνει επιθεώρηση στις εγκαταστάσεις στις οποίες παράγεται το γενόσημο.

Έτσι η Turing υπολόγισε ότι αν εφαρμόσει κλειστό σύστημα διανομής, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι δεν υπήρχε ανταγωνισμός, θα μπορούσε να αυξήσει την τιμή του φαρμάκου. Προς τούτο, το συμβόλαιο συμπεριλάμβανε όρο ώστε πριν την εξαγορά, η Impax θα έπρεπε να μην διαθέτει το φάρμακο προς χονδρέμπορους και προς φαρμακεία ώστε να περιορίσει την διανομή του φαρμάκου.

Πριν από την εξαγορά του φαρμάκου από την Turing, η πυριμεθαμίνη ήταν διαθέσιμη χωρίς περιορισμούς προς ασθενείς με συνταγογράφηση, προς τοπικά φαρμακεία και προς νοσοκομεία για ενδονοσοκομειακή χρήση. Λίγους μήνες πριν την εξαγορά των δικαιωμάτων, προφανώς ως προϋπόθεση για την πώληση στην Turing, ο τρόπος διανομής της πυριμεθαμίνης είχε αλλάξει σε ένα σύστημα ελεγχόμενης διανομής ονόματι «Daraprim Direct», σύμφωνα με το οποίο η προμήθεια της πυριμεθαμίνης μπορούσε να προέρχεται μόνο από μία πηγή, από το φαρμακείο Walgreen's Specialty Pharmacy (N.Y. TIMES, 2015). Συνεπώς, τα νοσοκομεία δεν μπορούσαν πλέον να λάβουν το φάρμακο από μια εταιρεία γενικής-χονδρικής πώλησης και οι ασθενείς δεν μπορούσαν πλέον να το βρουν σε ένα τοπικό φαρμακείο. Αντ' αυτού, ιδρύματα και ιδιώτες έπρεπε να εγγραφούν στο σύστημα διανομής της «Daraprim Direct» ενώ οι ασθενείς έπρεπε να το παραγγείλουν μόνο μέσω (e-mail) ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (Pharmacy Times, 2015). Αυτός ο τρόπος διανομής ακολουθείται και από άλλες φαρμακευτικές εταιρείες, οι οποίες διατηρούν παράλληλα και εταιρικά κοινωνικά προγράμματα για την παροχή των φαρμάκων τους, προς αποφυγή κατακραυγής τους από ασθενείς σε διαδικτυακά μέσα κοινωνικής δικτύωσης (π.χ. blogs)

Αμέσως μετά την εξαγορά των δικαιωμάτων της πυριμεθαμίνης από την Turing, ο Shkreli αύξησε την τιμή του φαρμάκου κατά 5.000% και συγκεκριμένα από \$13,5 σε \$. 750 το χάπι. Η τιμολόγηση αυτή, αν και νόμιμη, αποτέλεσε αστρονομική αύξηση. Οι ανασφάλιστοι ασθενείς έπρεπε να καλύψουν μόνοι τους το κόστος. Αλλά και για τους ασφαλισμένους, αυξήθηκε σημαντικά το ποσό συμμετοχής τους.

Ο Shkreli υποστήριξε ότι έπραξε νόμιμα καθώς έπρεπε να καταστήσει την εταιρεία κερδοφόρα. Τα MME του απέδωσαν τον τίτλο του «πιο μισητού CEO στον κόσμο» και του «κακού παιδιού της βιομηχανίας φαρμάκου». Και αυτό γιατί πέραν της αύξησης των τιμών, ο Shkreli είχε και αυθάδη, εριστική και προκλητική συμπεριφορά ενώ δήλωνε με απληστία στα MME ότι «θα έπρεπε να αυξηθεί το κόστος σε ακόμη υψηλότερα επίπεδα» και «όποιος αναρωτιέται γιατί αυξήθηκαν οι τιμές είναι βλάκας» (Timmermann, 2015; <http://fortune.com/2015/12/17/martin-shkreli-ponzi-scheme/>) .

Εταιρική ηγεσία: Ο μη ηθικός πρότερος βίος του ιδρυτή

Εν τω μεταξύ, ο Shkreli είχε μηνυθεί από την Retrophin Inc (την εταιρεία στην οποία εργαζόταν πριν ιδρύσει την Turing Pharmaceuticals) για κατάχρηση κεφαλαίων της

Retrophin προς προσωπικό του όφελος. Έλαβαν λοιπόν μεγάλη δημοσιότητα και άλλα προγενέστερα γεγονότα, που θα μπορούσαν κάλλιστα να τον κλείσουν στη φυλακή. Το ανήθικο παρελθόν του Martin Shkreli περιγράφεται αναλυτικά πιο κάτω:

Το 2011 ο Shkreli προκάλεσε ζημιές στην εταιρεία του MSMB Capital Management (εταιρεία αντιστάθμισης κινδύνου: hedge fund) ως εξής: μέσω της τραπεζής Merrill Lynch “στοιχημάτισε” μέσω μιας συναλλαγής option ότι η μετοχή της Orexigen Therapeutics (εταιρεία βιοτεχνολογίας) θα μειωθεί. Έτσι πούλησε 32.000.000 μετοχές της Orexigen προς \$ 2,5 ανά μετοχή με σκοπό να τις επαναγοράσει φθηνότερα όταν μειωθεί η τιμή της μετοχής. Την επόμενη μέρα όμως η τιμή της Orexigen Therapeutics αυξήθηκε. Επομένως η MSMB Capital Management έπρεπε να πληρώσει την ζημιά των περίπου \$ 7 εκατ. στην Merrill Lynch, αλλά δεν το έκανε ποτέ γιατί δεν είχε τα κεφάλαια. Επομένως η τράπεζα χρεώθηκε με τη ζημιά των \$ 7 εκατ. και η εταιρεία MSMB Capital Management τέθηκε σε εκκαθάριση.

Ο Shkreli προσπάθησε να διατηρήσει τους επενδυτές της MSMB Capital Management υποσχόμενος όχι μόνο ότι θα τους αποπληρώσει, αλλά και ότι θα διπλασιάσει τα χρήματά τους. Προς τούτο, αμέσως μετά, ίδρυσε μια άλλη εταιρεία, την Retrophin Inc την οποία χρησιμοποίησε ως τον προσωπικό του «κουμπάρ» ώστε να εξοφλήσει τα χρέη της MSMB. Έτσι άρχισε αμέσως να μεταγγίζει περιουσιακά στοιχεία της Retrophin Inc, εκτρέποντας 11 \$ εκατομμύρια σε μετρητά και μετοχές προς όφελός του και των μετόχων της MSMB.

Το 2014, όταν αυτό έγινε αντιληπτό από το διοικητικό Συμβούλιο της Retrophin, ο Shkreli απολύθηκε και αργότερα η Retrophin τον μήνυσε για την κατάχρηση των κεφαλαίων της εταιρείας για προσωπικό του όφελος απαιτώντας \$ 65 εκατ. Κατηγορήθηκε ότι έκανε χρήση των κεφαλαίων της Retrophin με σκοπό να αποπληρώσει τους επενδυτές που είχαν χάσει τα χρήματά τους στο παρελθόν. Ακολούθησαν σχετικές κατηγορίες που του απαγγέθηκαν τόσο από το FBI όσο και από την Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς.

Στα μέσα Δεκεμβρίου του 2015, η κυβέρνηση συνέλαβε τον Shkreli με την κατηγορία της απάτης στην Retrophin, τη φαρμακευτική εταιρεία που εκείνος εργαζόταν πριν την Turing. Η Κυβέρνηση των ΗΠΑ και οι ομοσπονδιακοί εισαγγελείς παρομοίασαν την επιχειρηματική του δράση παρόμοια με το σύστημα Ponzi. *“Ο Shkreli λειτούργησε τις εταιρείες του σαν ένα **σύστημα Ponzi**, χρησιμοποιώντας κάθε επόμενη εταιρεία προς εξόφληση των εξαπατούμενων επενδυτών της προηγούμενης εταιρείας,”* ανέφερε ο

Robert Capers, εισαγγελέας των ΗΠΑ, στον Τύπο σε σχετική συνέντευξη.

Μάλιστα, οι ομοσπονδιακοί εισαγγελείς των ΗΠΑ υπαινίχθηκαν ότι ο Shkreli μπορεί να είχε έναν έμμεσο ρόλο στην πτώση της οικονομίας το 2008, συμβάλλοντας έτσι με ένα τρόπο στην κατάρρευση της Lehman Brothers. Στην πραγματικότητα, η MSMB δεν ήταν η μοναδική εταιρεία hedge funds που κατέρρευσε αφήνοντας ζημιές στην Lehman της τάξεως των \$2.3 εκατ. κατά το 2007, όπως αποφάνθηκε τότε το δικαστήριο. Φυσικά, ο Shkreli δεν ανέφερε τίποτε από αυτά στους επενδυτές του, συνεχίζοντας την απάτη χωρίς ηθικό φραγμό.

Επιπλέον, με την εριστική συμπεριφορά του, ο Shkreli εξόργισε περισσότερο το κοινό. Για την ακρίβεια, ισχυρίστηκε ότι είναι αθώος, καθώς τα στοιχεία περί απάτης είναι ελλιπή, ενώ οι επενδυτές του δεν χάσανε χρήματα. Ο Shkreli αφέθηκε ελεύθερος με εγγύηση ύψους \$ 5 εκατ., ποσό διπλάσιο από αυτό που είχε διαθέσει πρόσφατα για την αγορά ενός μουσικού δίσκου (το μοναδικό αντίγραφο) των Wu-Tang Clan. Αυτοαποκαλέστηκε μάλιστα και ως ο πιο επιτυχημένος Αλβανός στις ΗΠΑ (<http://fortune.com/2015/12/17/martin-shkreli-ponzi-scheme/>)

Ιστορικά γεγονότα πριν την ίδρυση της Turing Pharmaceuticals:

2000: Ο Martin Shkreli, ως 17χρονος φοιτητής του Hunter College High School, ξεκίνησε την πρακτική του σε μια εταιρεία Επενδύσεων Κεφαλαίου και Αντιστάθμισης Κινδύνου (hedge fund) ονόματι “Cramer, Bekowitz and Company” στην Wall Street. Δεν είναι ξεκάθαρο εάν ο Shkreli αποφοίτησε τελικά από το Hunter College. Κατά την περίοδο που έκανε την πρακτική του στην Cramer, ο Shkreli πρότεινε την ανοικτή πώληση (short selling) μιας μετοχής βιοτεχνολογίας, πράγμα που επέφερε κέρδη στην Cramer. Ο Shkreli παρέμεινε 4 χρόνια στην Cramer ως συνεργάτης. Στο μεταξύ ο Shkreli προέβλεψε ότι θα μειωθεί η τιμή της μετοχής της “Regeneron Pharmaceuticals”, μιας εταιρείας που ήταν στο στάδιο δοκιμών ενός χαπιού για την απώλεια βάρους. Η πρόβλεψη αυτή οδήγησε το Εθνικό Συμβούλιο Κεφαλαιαγοράς σε έρευνα, αλλά δεν βρέθηκαν παρανομίες.

2006: Ο Shkreli ίδρυσε την πρώτη δική του εταιρεία Επενδύσεων Κεφαλαίου και Αντιστάθμισης Κινδύνου (hedge fund), ονόματι Elea Capital Management.

- 2007: Η Elea, μέσω της τραπεζής Lehman Brothers, στοιχημάτισε μέσω μιας συναλλαγής option σε πτώση μετοχών στην αγορά. Τελικά η τιμή των μετοχών αυξήθηκε και η Elea δεν είχε τα κεφάλαια να πληρώσει το option. Η Lehman Brothers μήνυσε την Elea. Το 2007 το δικαστήριο όρισε ποινή \$ 2,3 εκατ. στην Elea, αλλά στο μεταξύ η Lehman χρεοκόπησε πριν προλάβει να εισπράξει το ποσό αυτό. η Elea τέθηκε σε εκκαθάριση.
- 2009: Ο Martin Shkreli και ο παιδικός του φίλος Marek Biestek ίδρυσαν μια άλλη εταιρεία Επενδύσεων Κεφαλαίου και Αντιστάθμισης Κινδύνου (hedge fund) ονόματι MSMB Capital Management η οποία έκανε ανοικτές πωλήσεις (σόρταρε:short selling) μετοχές εταιρειών βιοτεχνολογίας.
- 2011: Η ιστορία της Elea Capital Management επαναλαμβάνεται και με την MSMB Capital Management μέσω της Meryll Lynch αυτή τη φορά: η εταιρεία δεν πλήρωσε την απώλεια από το σορτάρισμα της μετοχής της Orexigen Therapeutics, με αποτέλεσμα να χάσει \$ 7 εκατ. Την ίδια χρονιά ο Shkreli έγινε συνιδρυτής και CEO στην εταιρεία “Retrophin Inc” η οποία διαχειρίζεται μετοχές βιοτεχνολογίας για θεραπείες σπάνιων ασθενειών.
- 2014: Τον Σεπτέμβριο του 2014 το Διοικητικό Συμβούλιο της “Retrophin Inc” αποφάσισε να τον απομακρύνει από τη θέση του ως Διευθύνοντα Συμβούλου (CEO). Ο Shkreli τελικά παραιτήθηκε τον Δεκέμβριο του 2014. Κατά τη διάρκεια που ήταν CEO της “Retrophin Inc”, ο Shkreli ενθάρρυνε τους υπαλλήλους να χρησιμοποιούν ψευδώνυμα στο Twitter και να προωθούν το σορτάρισμα άλλων μετοχών βιοτεχνολογίας. Επίσης, τον Μάιο του 2014 είχε εξαγοράσει τα δικαιώματα του φαρμάκου Thiola για την αντιμετώπιση μιας σπάνιας ασθένειας, της κιστινουρίας. Αμέσως μετά την εξαγορά αυτή, αύξησε την τιμή από \$ 1,5 σε \$ 30 ανά χάπι. Η εταιρεία δεν μείωσε την τιμή μετά την αποχώρηση του Shkreli. Σταδιακά όμως κυκλοφόρησαν στην αγορά εναλλακτικά σκευάσματα από ανταγωνίστριες εταιρείες.

Ιστορικά γεγονότα μετά την ίδρυση της Turing Pharmaceuticals:

- 24.2.2015: Ο Shkreli ίδρυσε την Turing Pharmaceuticals αμέσως μετά την αποχώρηση του από την “Retrophin”. Μοναδικό περιουσιακό στοιχείο της Turing ήταν 3 μόνο φάρμακα: ένα ενδορινικό σκεύασμα κεταμίνης για την αντιμετώπιση της κατάθλιψης , ένα ρινικό διάλυμα οξυτοκίνης και του Vecamyl

(υδροχλωρικής μεκαμυλαμίνης) για την αντιμετώπιση της υπέρτασης. Και τα τρία αυτά προϊόντα αγοράστηκαν από την εταιρεία Retrophin, στην οποία ο ίδιος ο Shkreli ήταν συνιδρυτής το 2011.

10.8.2015: Η Turing Pharmaceuticals ανακοινώνει ότι αυξήθηκε το μετοχικό της κεφάλαιο κατά \$ 90 εκατ. από 34 επενδυτές. Την ίδια μέρα η εταιρεία ανακοίνωσε ότι εξαγόρασε τα αποκλειστικά δικαιώματα για την ουσία πυριμεθαμίνη (pyrimethamine), δηλαδή το φάρμακο Daraprim., από την εταιρεία Impax Laboratories στις ΗΠΑ, έναντι \$ 55 εκατ.

17.8.2015: Η εταιρεία Retrophin, στην οποία ο Shkreli ήταν συνιδρυτής το 2011, τον μήνυσε για ανάρμοστη διαχείριση των κεφαλαίων της εταιρείας για το προσωπικό του όφελος. Ο Shkreli ανταπέδωσε τα πυρά μέσω διαιτησίας (arbitration) λέγοντας ότι η εταιρεία του οφείλει \$ 25 εκατ.

17.9.2015: Αμέσως μετά την εξαγορά των δικαιωμάτων του Daraprim, η εταιρεία αύξησε την τιμή του Daraprim από 13.50 \$ σε 750 \$ ανά δισκίο. Η αύξηση αυτή προκάλεσε εκτεταμένες επικρίσεις προς την εταιρεία από πολλές πλευρές, συμπεριλαμβανομένης της ίδιας της φαρμακευτικής βιομηχανίας.

18.9.2015: Τα MME στις ΗΠΑ ξεκίνησαν την κατακραυγή τους στην υπέρμετρη αυτή αύξηση ενός τόσο απαραίτητου φαρμάκου. Άρχισαν να παρουσιάζουν περιπτώσεις ασθενών με HIV οι οποίοι έπρεπε να καλύψουν το κόστος του φαρμάκου από ίδιους πόρους. Το γεγονός κατέκλυσε γρήγορα όλη την ειδησεογραφία των ημερών καθώς καταγράφηκε ως η μεγαλύτερη αύξηση τιμών μεταξύ νέων αλλά και παλαιών φαρμάκων. Τα MME πυροδοτούσαν συνεχώς οι αυθάδεις δηλώσεις του Shkreli. Όταν ο John Carroll, δημοσιογράφος της FierceBiotech, τον ρώτησε για ποιο λόγο προέβη σε τέτοια αύξηση τιμών, ο Shkreli απάντησε εριστικά «Μόνο ένας βλάκας θα το ρώταγε αυτό». Τα MME τον χαρακτήρισαν «άπληστο», «κακό παιδί των φαρμακευτικών εταιρειών», «ο πιο μισητός άνθρωπος στην Αμερική» και πολλά άλλα. Ο Shkreli σε μια προσπάθεια βελτίωσης της εικόνας του δήλωσε ότι προσπαθούσε να κερδοφορήσει η εταιρεία του προκειμένου να έχει τα κεφάλαια για έρευνα στην αντιμετώπιση της τοξοπλάσμωσης ώστε να βοηθήσει περισσότερους ασθενείς. Δήλωσε επίσης ότι σκοπεύει να μειώσει την τιμή του φαρμάκου.

22.10.2015: Η φαρμακευτική εταιρεία Imprimis Pharmaceuticals ανακοίνωσε ότι σκόπευε να κυκλοφορήσει ένα σύνθετο φάρμακο από πυριμεθαμίνη και λευκοκοβερίνη, το οποίο θα το διέθετε προς \$1 ανά χάπι. Τα σύνθετα φάρμακα δεν αδειοδοτούνται όμως από την FDA (αντίστοιχο ΕΟΦ των ΗΠΑ) και συνεπώς δεν υπάρχει εγγύηση για τις παρενέργειές τους, ωστόσο παρακολουθούνται από την FDA τα φαρμακεία που έχουν άδεια να πωλούν σύνθετα φάρμακα.

20.11.2015: Ο Shkreli οδήγησε κάποιους επενδυτές στην αγορά της KalowBiow Pharmaceuticals μιας φαρμακευτικής εταιρείας στην Καλιφόρνια, με αντικείμενο στην μελέτη φαρμάκων για καρκινοπαθείς, στην οποία ο Shkreli ήταν CEO. Αρχικά η τιμή της Kalos εκτοξεύτηκε στα 400% αλλά μετά τη σύλληψή του την 18.12.2015 ξεκίνησε η πτώση της με αποτέλεσμα στις 29.12.2015 να κηρύξει πτώχευση.

17.12.2015: Ο Shkreli συλλαμβάνεται για παράνομες δραστηριότητες και κατάχρηση εταιρικών κεφαλαίων κατά το διάστημα που ήταν CEO της “Retrophin Inc”. Αν και απέκτησε δημοσιότητα για την αύξηση της τιμής του Daraprim, αντιμετωπίζει ποινή φυλάκισης 20-ετίας για παράνομες χρηματοοικονομικές δραστηριότητες, ψεύδη, απάτη και απληστία. Η σύλληψή του δεν σχετίζεται με την αύξηση των τιμών, καθώς αυτή είναι νόμιμη. Η επόμενη δικάσιμος δεν έχει ακόμη οριστεί, ενώ προς το παρόν αφέθηκε ελεύθερος καταβάλλοντας εγγύηση ύψους \$ 5 εκατ.

(<http://www.inc.com/will-yakowicz/biggest-big-business-fails-of-2015.html>;
<https://businessethicsblog.com/2015/12/31/top-10-business-ethics-stories-of-2015/> ;
<http://fortune.com/2015/12/27/biggest-corporate-scandals-2015/> ;
<http://fortune.com/2015/12/17/martin-shkreli-ponzi-scheme/> ;
<http://www.chuckgallagher.com/turing-pharmaceuticals-and-the-ethical-light-of-day/>)

3.2.4. Κώδικας επιχειρηματικής δεοντολογίας για την Turing Pharmaceuticals

Στο επίσημο site της εταιρείας υπάρχει διαθέσιμος ο παγκόσμιος κώδικας επιχειρηματικής δεοντολογίας. Συγκεκριμένα, πρόκειται για ένα αρχείο του Ιανουαρίου

του 2016 που αναφέρει ότι υπάρχει νομικό τμήμα στην εταιρεία. Βέβαια, το αρχείο είναι μεταγενέστερο του σκανδάλου που σημαίνει ότι λογικά δεν υπήρχαν εσωτερικοί κανόνες ηθικής, ούτε είχε δημιουργηθεί μια αντίστοιχη ηθική κουλτούρα από τα συμμετέχοντα μέλη της εταιρείας. Επομένως, είναι σαφές ότι όλα δημιουργήθηκαν μετά την εποχή του σκανδάλου, αφού η εταιρεία ξεκίνησε μόλις τον Φεβρουάριο του 2015. Προφανώς, αφορούν ενέργειες που πραγματοποιήθηκαν από την εταιρεία προκειμένου να προστατέψει την φήμη της και τους πελάτες της, με απώτερο σκοπό την επιτυχημένη πορεία της στο χώρο των φαρμακοβιομηχανιών. Έτσι σήμερα υπάρχουν τα ανάλογα τμήματα (Νομικό Τμήμα και Τμήμα Συμμόρφωσης) προκειμένου οτιδήποτε μεμπτό να επιδέχεται τις ανάλογες κυρώσεις.

Στον Κώδικα Δεοντολογίας της Turing αναφέρεται ότι οι περισσότερες χώρες έχουν θεσπίσει πλέον νόμους για τον ελεύθερο ανταγωνισμό και την αντιμονοπωλιακή πολιτική, για την προστασία της επιχείρησης προς όφελος των πελατών και των καταναλωτών. Αυτοί οι νόμοι απαγορεύουν το παράνομο “περιορισμό του εμπορίου”, όπως τον καθορισμό της τιμής και τις συνωμοσίες για να αποκλειστεί αδικαιολόγητα ο ανταγωνισμός. Οι νόμοι αυτοί μπορεί να είναι πολύ περίπλοκοι, και οι παραβιάσεις της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας μπορεί να οδηγήσουν σε σημαντική αστική και ποινική ευθύνη τόσο μια εταιρεία όσο και τους εργαζομένους της. Έτσι, αποτελεί μείζον θέμα για τους εργαζόμενους και άλλους εκπροσώπους της Turing να κατανοήσουν αυτούς τους νόμους και να αποφύγουν ακόμη και την εμφάνιση οποιασδήποτε αντι-ανταγωνιστικής συμπεριφοράς. Δίνεται επιπλέον δυνατότητα σε όποιον επιθυμεί να ενημερωθεί για οποιοδήποτε ηθικό ζήτημα, να συμβουλευτεί το Νομικό Τμήμα της εταιρείας.

Ειδικότερα, μέσω του Κώδικα Δεοντολογίας της εταιρείας, καθίσταται σαφές ότι οι εργαζόμενοι και οι εκπρόσωποι της Turing δεν μπορούν να προβούν σε:

- ✓ Ανταλλαγή πληροφοριών με τους ανταγωνιστές σχετικά με την τιμολόγηση, τους συμβατικούς όρους, τις εκροές, την ικανότητα, την επιλογή του πελάτη, ή οποιαδήποτε άλλη ανταγωνιστική πληροφορία
- ✓ Σύναψη συμφωνιών που περιορίζουν άδικα το εμπόριο, πελάτες μπουϊκοτάζ ή προμηθευτές, ή αποκλεισμό ανταγωνιστών από την αγορά (όπως ο καθορισμός των τιμών, η κατανομή της αγοράς και η υποβολή προσφορών),

- ✓ Συμμετοχή σε εμπορικές συναντήσεις ή άλλες συναντήσεις με τους ανταγωνιστές, όπου αναμένεται ότι θα ζητηθεί μια ανταλλαγή τέτοιων απαγορευμένων πληροφοριών ή μια συμφωνία για ένα απαγορευμένο θέμα.

Επιπλέον, αναφέρεται ότι οι εργαζόμενοι και άλλοι εκπρόσωποι της Turing, χωρίς προηγούμενη διαβούλευση και έγκριση από το Νομικό Τμήμα, δύναται να απολύονται εάν:

- ✓ ασκήσουν οποιαδήποτε συμπεριφορά ή προβούν σε οποιαδήποτε συμφωνία που έχει ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό ενός ανταγωνιστή από την αγορά, ή τον αποκλεισμό από την αγορά σε ένα δυνητικό ανταγωνιστή (όπως συμφωνίες αποκλειστικότητας, δένοντας τα προϊόντα, ή εναρμονισμένες συμφωνίες να μην ασχοληθεί με άλλο τμήμα.
- ✓ επιβάλουν περιορισμούς μεταπώλησης σε χονδρεμπόρους, σε διανομείς, στους δικαιοδόχους, σε γραφεία πωλήσεων ή οποιοδήποτε άλλο μέρος.

Μάλιστα, σύμφωνα με τον Κώδικα Δεοντολογίας της εταιρείας (<https://www.turingpharma.com/documents/20160127CodeOfConduct.pdf>) υπάρχει και **Τμήμα Συμμόρφωσης (Compliance Department)**, σύμφωνα με το οποίο, όλοι οι εργαζόμενοι πρέπει να ενεργούν με γνώμονα το συμφέρον της Turing και να αποφεύγουν ενέργειες ή καταστάσεις όπου τα προσωπικά τους συμφέροντα συγκρούονται με τα συμφέροντα της Turing, στις σχέσεις της με τους τρέχοντες ή μελλοντικούς προμηθευτές, πελάτες ή ανταγωνιστές. Εάν υπάρξει οποιαδήποτε πραγματική ή δυνητική κατάσταση, όπου τα προσωπικά συμφέροντα έρθουν σε σύγκρουση με τα συμφέροντα της Turing, οι εργαζόμενοι θα πρέπει να συμβουλευτούν το Διευθυντή τους και το Τμήμα Συμμόρφωσης πριν προβούν σε οποιαδήποτε ενέργεια. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι:

- ✓ Προσωπικές Επενδύσεις: πρέπει να αποφεύγουν να κάνουν προσωπικές επενδύσεις σε εταιρείες που είναι άμεσοι ανταγωνιστές της Turing ή συνεργάτες όταν η επένδυση μπορεί να προκαλέσει, ή φαίνεται να ενεργήσει με τρόπο που θα μπορούσε να βλάψει την Turing.
- ✓ Σχέσεις με τους προμηθευτές και τους πελάτες: θα πρέπει να επιλέγουν τους προμηθευτές και τους πελάτες με βάση δίκαια και αντικειμενικά κριτήρια και χωρίς εύνοια ή προτίμηση που βασίζεται σε οποιαδήποτε προσωπική σχέση.

- ✓ Φιλοξενία και δώρα: δε θα πρέπει να αποδεχθούν ή να ζητήσουν οποιαδήποτε παράνομα ή ανάρμοστα οφέλη (συμπεριλαμβανομένων των χρημάτων, αγαθών, φιλοξενία, δώρα, ή οποιοδήποτε άλλο στοιχείο αξίας) από τους προμηθευτές, τους πελάτες, τους ανταγωνιστές ή τους άλλους με τους οποίους συνεργάζονται.

3.2.5. Διαστάσεις σκανδάλου

Όπως ήταν φυσικό κι επόμενο, στις 18 Δεκεμβρίου του 2015, ο Martin Shkreli απομακρύνθηκε από τη θέση του Διευθύνοντος Συμβούλου και την ίδια μέρα ανακοινώθηκε ο διορισμός του Ron Tilles στη θέση του ενδιάμεσου Διευθύνοντος Συμβούλου (Interim Chief Executive Officer). Ο κ. Tilles θα συνεχίσει να υπηρετεί ως Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου και ανέφερε ότι ως εταιρεία παραμένουν δεσμευμένοι να διασφαλίσουν την άμεση κι εύκολη πρόσβαση όλων ανεξαρτήτως των ασθενών στα φάρμακα Daraprim και VecamyI. Επίσης, τόνισε ότι ο τομέας της Έρευνας και της Ανάπτυξης για νέα φάρμακα εξακολουθεί να αποτελεί προτεραιότητα για την εταιρεία, ενεργώντας μέσα από ηθικές πρακτικές.

Σε ποικίλα άρθρα αναφέρεται ότι τα συνταγογραφούμενα φάρμακα ονομάζονται επίσης «ηθικά φάρμακα», σε αντίθεση με τα μη συνταγογραφούμενα φάρμακα, ή «over-the-counter», που μπορεί κανείς να αγοράσει σε κάθε σούπερ μάρκετ, φαρμακείο ή κατάστημα με είδη υγιεινής, χωρίς την άδεια του γιατρού.

Σύμφωνα με το λεξικό Collins, ο όρος «ethical drug» (ηθικό φάρμακο) δόθηκε για πρώτη φορά το 1935. Η χρήση του όρου έγινε δημοφιλής το 1977, αλλά αυτό φαίνεται να επανέρχεται στη μόδα. Δεν είναι σαφές γιατί χαρακτηρίστηκε ως "ηθικό", αλλά χρησιμοποιήθηκε για τη διαφοροποίηση των συνταγογραφούμενων φαρμάκων από τα γιατροσόφια και τα "κομπογιαννίτικα" φάρμακα που ήταν ευρέως γνωστά εκείνη την εποχή. (<https://pharm.virginia.edu/fiske/2015/10/26/the-ethics-of-ethical-drugs/>)

Σήμερα υπάρχουν και σκευάσματα (behind-the-counter drugs) τα οποία διανέμονται από έναν φαρμακοποιό χωρίς να χρειάζεται συνταγή γιατρού. Τα συνταγογραφούμενα φάρμακα μπορούν να προσληφθούν μόνο με την άδειά του ειδικού ή με άδεια επαγγελματία ιατρού. Υπάρχουν τα πρωτότυπα συνταγογραφούμενα φάρμακα τα οποία προστατεύονται από διπλώματα ευρεσιτεχνίας και για τα οποία εμποδίζεται η πώλησή τους από τρίτους. Υπάρχουν όμως και τα γενόσημα φάρμακα (αντίγραφα του

πρωτότυπου φαρμάκου) η κατασκευή και η εμπορία των οποίων πρέπει να εγκριθεί από το FDA. (<https://pharm.virginia.edu/fiske/2015/10/26/the-ethics-of-ethical-drugs/>; http://www.nytimes.com/2012/10/15/opinion/a-hospital-says-no-to-an-11000-a-month-cancer-drug.html?_r=0)_

Αντίδραση πολιτικών προσώπων και άλλων ενδιαφερόμενων μερών:

Ο αντίκτυπος του σκανδάλου ωστόσο ήταν μεγάλος και προξένησε την αντίδραση μεγάλου μέρους του κοινωνικού συνόλου. Τόσο η Χίλαρι Κλίντον (υποψήφια πρόεδρος των ΗΠΑ) όσο και ο Bernie Sanders (Γερουσιαστής ΗΠΑ εκπρόσωπος της πολιτείας του Βερμόντ) χαρακτήρισαν σκανδαλώδη την αύξηση κατά 5000%, εν μία νυκτί, στην τιμή ενός φαρμάκου 63 ετών. Χαρακτήρισαν το γεγονός ως ακραία κερδοσκοπία, μη διστάζοντας να τονίσουν ότι έχουν γίνει πλέον πρότυπο της βιομηχανίας τέτοιου είδους ανήθικες ενέργειες. Συγκεκριμένα η Χίλαρι Κλίντον χαρακτήρισε σοκαριστική την αύξηση της τιμής του συγκεκριμένου σκευάσματος και στο Twitter (ιστότοπος κοινωνικής δικτύωσης). Επιπλέον στην προεκλογική της εκδήλωση υποσχέθηκε ότι θα πιέσει τις φαρμακευτικές εταιρείες να μειώσουν τις τιμές των σκευασμάτων τους. Στις δηλώσεις της Χίλαρι Κλίντον αποδόθηκε μάλιστα η πτώση των τιμών των μετοχών φαρμακευτικών εταιρειών που είναι εισηγμένες στο χρηματιστήριο των ΗΠΑ κατά 4% και πλέον (<https://pharm.virginia.edu/fiske/2015/10/26/the-ethics-of-ethical-drugs/>)

Ο Tom Coburn (Γερουσιαστής και ο γιατρός) αλλά και ο Paul Howard (ανώτερος συνεργάτης στο Ινστιτούτο Manhattan) πρότειναν σε ένα πρόσφατο άρθρο τους στη Wall Street Journal (22η Οκτωβρίου 2015), με τίτλο “Η απάντηση στις υψηλές τιμές των φαρμάκων είναι περισσότερα φάρμακα, πιο γρήγορα”, ότι η επικέντρωση στο βραχυπρόθεσμο κόστος του φαρμάκου, όπως έκανε η Clinton και ο γερουσιαστής Sanders, καταδικάζει την τεχνολογία του σήμερα. Υποστηρίζουν την επιτάχυνση του αριθμού ασφαλών και αποτελεσματικών προϊόντων και υπηρεσιών τα οποία οι ασθενείς θα μπορούν να “φθάσουν”, δηλαδή να είναι ανεκτά οικονομικά, ισχυριζόμενοι ότι είναι “ο καλύτερος τρόπος τόσο για την διαχείριση των τιμών όσο και την καλύτερη προώθηση της υγείας”. Αναφέρεται επίσης ότι, ευελπιστούν ότι μπορούν να πείσουν το κοινό ότι η καλύτερη ελπίδα για τους ασθενείς με καρκίνο είναι να επιταχυνθεί μια νέα ανακάλυψη και ανάπτυξη φαρμάκων. Μελλοντικά, σε λιγότερο από μια γενιά, τα φάρμακα του σήμερα θα είναι γενικά (<https://pharm.virginia.edu/fiske/2015/10/26/the-ethics-of-ethical-drugs/>).

Η Αμερικανική Εταιρεία Λοιμωδών Νοσημάτων και η Ένωση Ιατρικής για τον HIV απέστειλαν ανοιχτή επιστολή στην Turing Pharmaceuticals, αναφέροντας πως η αιφνίδια και τρομακτική αύξηση στην τιμή του Daraprim είναι “αδικοιολόγητη για τις ευπαθείς ομάδες ασθενών” και παράλληλα πως θα αποδειχθεί “μη βιώσιμη για το σύστημα υγείας”.

Ο πρόεδρος και διευθύνων σύμβουλος άλλης μιας σχετικά μικρής φαρμακευτικής εταιρείας, της Rodelis Therapeutics, είχε επίσης αποφασίσει να ακυρώσει την αύξηση της τιμής της κυκλοσερίνης από τα \$ 480 στα \$ 10.800 ανά συσκευασία των 30 χαπιών, μετά τις έντονες πιέσεις που του ασκήθηκαν από ιατρικούς ομίλους. Η δραστική ουσία κυκλοσερίνη περιέχεται σε φάρμακα που χορηγούνται για την αντιμετώπιση σπάνιων και συχνά θανατηφόρων κρουσμάτων πολυανθεκτικής φυματίωσης. Η εταιρεία αποφάσισε να παραχωρήσει τα δικαιώματα της εμπορικής διάθεσης της κυκλοσερίνης σε ένα ίδρυμα, το Chao Center. Αλλά πέραν των σχετικά μεμονωμένων περιπτώσεων της τεράστιας αύξησης της τιμής φαρμάκων που προορίζονται για την αντιμετώπιση σπανίων νόσων και δεν είναι ιδιαίτερα κερδοφόρα για τη φαρμακοβιομηχανία, οι μεγάλες διεθνείς φαρμακευτικές εκμεταλλεύονται γενικά την έλλειψη κανονιστικού πλαισίου στις ΗΠΑ για να πωλούν φάρμακα που είναι απαραίτητα για την αντιμετώπιση μορφών καρκίνου ή καρδιαγγειακών ασθενειών σε υπέρμετρες τιμές.

Σύμφωνα με μια βρετανική μελέτη, τα αποτελέσματα της οποίας παρουσιάστηκαν στο Ευρωπαϊκό Συνέδριο για τον Καρκίνο στη Βιέννη, οι φαρμακευτικές εταιρείες στις ΗΠΑ χρεώνουν έως και 600 φορές το κόστος παραγωγής των σκευασμάτων τους, όπως σημείωσε μιλώντας στο Γαλλικό Πρακτορείο ο Άντριου Χιλ (συγγραφέας και καθηγητής φαρμακολογίας του Πανεπιστημίου του Λίβερπουλ). Η φαρμακευτική βιομηχανία δικαιολογεί τις τιμές αυτές προβάλλοντας την ανάγκη να χρηματοδοτεί την έρευνα και την ανάπτυξη νέων φαρμάκων. Αλλά, όπως αντιτείνει ο καθηγητής Χιλ, οι φαρμακευτικές εταιρείες δαπανούν περισσότερα για την προώθηση και το μάρκετινγκ, από ότι για την έρευνα.

Όπως φαίνεται, το σκάνδαλο πήρε τεράστιες διαστάσεις και προκάλεσε τη δημόσια κατακραυγή, όπως αποδεικνύουν δηλώσεις προσώπων δημοσίου ενδιαφέροντος, πολυάριθμα άρθρα σε εφημερίδες και σχετικές δηλώσεις στο διαδίκτυο από αγοραστές του. Ενδεικτικά, σύμφωνα με ένα άρθρο, οι περιπτώσεις των εταιρειών Retrophin, Turing, Makena, Valeant και άλλων αποτελούν απλά προειδοποιητικά σημάδια. Η αύξηση στις τιμές των φαρμάκων τους, χωρίς καμία επίπτωση ή ποινή καθότι ήταν

νόμιμα, σηματοδοτεί την απόλυτη αποτυχία του συστήματος στις ΗΠΑ. Οι εταιρείες και οι εργαζόμενοι-επιστήμονες στην έρευνα και ανάπτυξη φαρμάκων, πρέπει να εντείνουν τις δημόσιες αντιδράσεις τους ώστε να αναδείξουν τα πλεονεκτήματα των μελετών τους για την ανθρωπότητα και να ξεχωρίσουν από τους κερδοσκόπους. (<http://blogs.plos.org/yoursay/2015/10/13/talking-about-drug-prices-access-to-medicines/>)

Σημειώνεται ότι υπάρχει πληθώρα άρθρων που παρακινούν τους πολίτες να λάβουν δράση εάν παρόμοιες πράξεις κερδοσκοπίας ξανασυμβούν. Η φαρμακευτική βιομηχανία χρειάζεται να αναλάβει την ηθική ευθύνη. Αλλά και οι ασθενείς, αργά ή γρήγορα, θα πρέπει να το απαιτήσουν αυτό. (http://www.nytimes.com/2012/10/15/opinion/a-hospital-says-no-to-an-11000-a-month-cancer-drug.html?_r=0)

3.2.6. Συνέπειες του σκανδάλου της Turing

Η αστρονομική αύξηση στην τιμή του φαρμάκου Daraprim από την φαρμακευτική εταιρεία που το εμπορευόταν προκάλεσε άμεσα τα παραπάνω του αγοραστικού κοινού. Παρακάτω, παρατίθεται κάποιο ενδεικτικό παράπλοιο μιας συζύγου που δημοσιεύτηκε σε blog στο διαδίκτυο στις 25 Οκτωβρίου 2015. Η ίδια αναφέρει ότι «ειλικρινά δεν κατάλαβε αυτή τη λογική ή το επιχείρημα ότι η αύξηση των τιμών είναι για να συγκεντρωθούν χρήματα για την έρευνα και Ανάπτυξη (R & D). Μήπως κανείς δεν γνωρίζει πόσο κέρδος έχουν οι φαρμακευτικές εταιρείες; Δεν μπορεί κανείς να την πείσει ότι ένα φάρμακο 63 χρόνων έγινε τώρα ξαφνικά αξίας \$ 750 ανά δισκίο. Υπάρχουν πολλά κονδύλια που διατίθενται για την R & D και ίσως η μείωση στις αμοιβές των στελεχών των φαρμακευτικών εταιρειών να αυξήσει ακόμη περισσότερο το ποσό προς διάθεση για R & D. Ένα χάπι με κόστος \$750 δεν είναι προσιτό. Επιπλέον η αύξηση αυτή συμβάλλει στην περαιτέρω αύξηση του κόστους ασφάλισης των ασθενών. Ο σύζυγός της υποβάλλεται σε καθημερινή ενέσιμη φαρμακευτική αγωγή που τον κρατά στη ζωή. Το κόστος είναι \$2,000 ανά ένεση. Πως θα καταφέρει να ζήσει με τέτοιο κόστος; Αντιλαμβάνεται ότι χρειάζεται ανάπτυξη της φαρμακολογίας αλλά ο καθένας οφείλει να κοιτάει το δικό του σπίτι πρώτα».

Νομικές:

Η αύξηση της τιμής, όσο αστρονομική και αν ήταν, δεν είχε νομικές συνέπειες. Στις ΗΠΑ οι τιμές των φαρμάκων καθορίζονται από τον ανταγωνισμό. Ωστόσο, μετά από

συγχωνεύσεις εταιρειών είναι εφικτό να προκύψει μια μονοπωλιακή δύναμη, και τότε είναι εφικτή η εκτόξευση των τιμών με θύματα τους ασθενείς (ασφαλισμένους και μη). Το σκάνδαλο ανέδειξε την ανάγκη για αντι-μονοπωλιακές νομικές ρυθμίσεις στις ΗΠΑ.

Ηθικές:

Το σκάνδαλο αποκαλύφθηκε άμεσα από τα MME (και όχι από δημόσιες αρχές, εφόσον ήταν νόμιμο). Το σκάνδαλο ανέδειξε πως ότι είναι νόμιμο δεν είναι και ηθικό. Η κοινωνία δεν ανέχεται την κερδοσκοπία σε βάρος της υγείας. Οι πολίτες κάνουν ενέργειες για να προστατευθεί το κοινωνικό σύνολο με μαζικές διαμαρτυρίες, μαχόμενοι για ένα καλύτερο νομικό σύστημα αλλά και ένα καλύτερο σύστημα υγείας που θα διατηρηθεί ένα επίπεδο ευημερίας των πολιτών.

Δημόσια υγεία:

Η Δημόσια υγεία βρίσκεται σε κίνδυνο όταν υπάρχουν ασθενείς οι οποίοι δεν λαμβάνουν θεραπεία. Η αύξηση της τιμής θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι γίνεται προς όφελος της δημόσιας υγείας μόνο εάν τα έσοδα διατεθούν στην έρευνα για την αντιμετώπιση ασθενειών. Εν τω μεταξύ όμως, οι ασφαλιστικές εταιρείες είναι επίσης άμεσα θιγόμενες από τέτοιες αυξήσεις στις τιμές των φαρμάκων. Αυτές θα μετακυλήσουν το επιπλέον αυτό κόστος στον ασφαλιζόμενο. Έτσι θίγεται όλος ο πληθυσμός, είτε είναι ασφαλισμένος είτε όχι.

Συνέπειες στον κλάδο της βιο-φαρμακο-τεχνολογίας γενικότερα:

Μετά την γιγάντια αύξηση άνευ προηγουμένου στο Daraprim από την Turing, ήλθαν στο φως και παρόμοιες ενέργειες άλλων εταιρειών. Τελικός αποδέκτης τέτοιων κερδοσκοπικών αυξήσεων είναι πάντοτε ο καταναλωτής. Το τραγικό είναι πως οι εταιρείες που αυξάνουν τόσο πολύ τις τιμές των φαρμάκων τους, το κάνουν απλά και μόνο επειδή μπορούν καθώς υπάρχει νομοθεσία που τους προστατεύει. Δεν το κάνουν προκειμένου να καλύψουν το κόστος της ανακάλυψης του φαρμάκου, καθώς ως επί το πλείστον πρόκειται για αύξηση σε τιμές παλαιών φαρμάκων που κάποια στιγμή βρέθηκαν να είναι μονοπωλιακό προϊόν. Οι κακή φήμη τέτοιων πρακτικών ενισχύθηκε με το σκάνδαλο της Turing, καθώς ο CEO της εταιρείας επέδειξε απληστία στο χρήμα και ασέβεια στους ασθενείς, προκαλώντας με εριστικές δημόσιες δηλώσεις. Σύντομα προκλήθηκε η πτώση των τιμών των μετοχών στο χρηματιστήριο για όλες τις εταιρείες του κλάδου, καθώς οι διάφοροι επενδυτές ανησύχησαν για την πιθανότητα / κίνδυνο αλλαγής της νομοθεσίας στην τιμολόγηση των φαρμάκων.

Οι συνέπειες του σκανδάλου για την ίδια την εταιρεία ήταν πολύπλευρες. Συνοπτικά στην εταιρεία:

- Καταστράφηκε η φήμη της Turing Pharmaceuticals.
- Ασκήθηκε έντονη πίεση από επαγγελματίες του ιατρικού τομέα και τους πολιτικούς με τάσεις προστασίας των ευαίσθητων πληθυσμιακών ομάδων.
- Μέλη του Κογκρέσου ζήτησαν από την εταιρεία να παράσχει πληροφορίες σχετικά με την οικονομική κατάσταση της εταιρείας και την τιμολογιακή πολιτική της. Περισσότεροι από 150 οργανισμοί έστειλαν ανοικτή επιστολή ζητώντας από την εταιρεία να ανακαλέσει την αύξηση και να επεκτείνει το πρόγραμμα υποστήριξης των ασθενών
- Σε απάντηση στην κοινωνική οργή, η εταιρεία συμφώνησε να μειώσει την τιμή του Daraprim και να επεκτείνει το πρόγραμμα βοήθειας ασθενών ή/και να προσφέρει το φάρμακο δωρεάν για τους ανθρώπους που έχουν ανάγκη.

4. ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

4.1. Αρχική προσέγγιση του θέματος της Επιχειρηματικής Ηθικής

Αντικείμενο της διπλωματικής εργασίας αποτέλεσε η διερεύνηση μεγάλων επιχειρηματικών σκανδάλων κάτω από το πρίσμα της επιχειρηματικής ηθικής και ο αντίκτυπος που είχαν στο κοινωνικό σύνολο. Παρουσιάστηκαν συγκεκριμένα εταιρικά σκάνδαλα που εμπειρείχαν απάτη κι έγινε μια προσπάθεια μελέτης των κινήτρων και παραγόντων που υποκινούν την άσκησή της. Τα άτομα που καταφεύγουν συνήθως σε τέτοιες πρακτικές έχει αποδειχτεί ότι είναι μέλη της ίδιας της επιχείρησης, όπως για παράδειγμα η διοίκησή της. Τα κίνητρα που τους ωθούν σε τέτοιες ενέργειες αφορούν συνήθως στα οικονομικά οφέλη της επιχείρησης για την οποία λειτουργούν, όπως επίσης και σε προσωπικά τους οικονομικά οφέλη.

Συγκεκριμένα, βασικός στόχος της μελέτης των σκανδάλων, τόσο της Volkswagen όσο και της Turing Pharmaceuticals, ήταν ο προσδιορισμός της ύπαρξης ή όχι συγκεκριμένου Κώδικα Δεοντολογίας και της εφαρμογής αυτού. Ουσιαστικά, αυτό που εξετάστηκε ήταν κατά πόσο η διοίκηση αρχικά και το ανθρώπινο δυναμικό μετέπειτα υπάκουαν και εφαρμόζαν ηθικούς κανόνες και αξίες σε αποφάσεις και ενέργειές τους. Αναμφίβολα, στο άκουσμα εταιριών τέτοιου βεληγεκούς όπως είναι η Volkswagen θα

περίμενε κανείς ότι παραμένουν πιστές σε κανονισμούς και νόμους προκειμένου, κατά κύριο λόγο, να διασφαλίσουν τη φήμη τους. Για την ακρίβεια, κατά τη διεξαγωγή της συγκεκριμένης έρευνας, προκάλεσε εντύπωση πως στις μέρες μας, εταιρίες παγκοσμίου επιπέδου δεν έχουν προνοήσει για τη συγκρότηση ενός δυναμικού τμήματος ηθικής με σκοπό κάθε δράση να γίνεται με γνώμονα την ηθική ώστε να υπάρχει προστιθέμενη αξία σε κάθε επίπεδο προς την κοινωνία. Από τη μία πλευρά στην Turing Pharmaceuticals απουσίαζε οποιοδήποτε ίχνος ηθικής δέσμευσης καθώς πέραν του σκανδάλου με την αστρονομική αύξηση στην τιμή του φαρμάκου Daraprim, ακόμη και οι λογιστικοί έλεγχοι χαρακτηρίστηκαν ως χαλαροί. Από την άλλη πλευρά, η Volkswagen, παγκοσμίου φήμης εταιρία, που στο βωμό του κέρδους και των προσωπικών φιλοδοξιών κάποιων μελών της, αφήφησε τους νόμους με αποτέλεσμα τις διάφορες επιπτώσεις από την έλλειψη της Επιχειρηματικής Ηθικής.

Αυτό που διαφάνηκε από τη μελέτη των δύο αυτών σκανδάλων, είναι πως οι επιπτώσεις της απαξίωσης της Επιχειρηματικής Ηθικής είναι όχι μόνο βραχυπρόθεσμες αλλά κατά βάση μακροπρόθεσμες. Βασικός πυλώνας του αντίκτυπου της έλλειψης επιχειρηματικής δεοντολογίας είναι η **πτώση της εταιρικής κουλτούρας**. Αν ένας ηγέτης δεν διοικεί με ηθικό τρόπο χάνει την αξιοπιστία του, και αν χάσει την αξιοπιστία του χάνει και την νομιμοποίηση από την οποία πηγάζει η ηγεσία. Ολοένα και περισσότεροι εργαζόμενοι θα κατακυλούν σε ανήθικες συμπεριφορές μέχρι του σημείου όπου οι πρακτικές θα γίνουν νόρμες. Ως συνέπεια, το σύνολο της εταιρικής κουλτούρας θα καταρρεύσει. (The Economist Books, 2010)

Εν συνεχεία, το φαινόμενο που μπορεί να παρατηρηθεί είναι η **μείωση της αξίας των μετοχών**. Πολλές εταιρείες είδαν την αξία των μετοχών τους να καταρρέει ως επακόλουθο ηθικών προβλημάτων και των συνεπειών τους. Αν ένας ηγέτης δεν είναι κοινωνός ηθικών αξιών είναι πιο εύκολο να υιοθετήσει αμφίβολες οικονομικές και επιχειρηματικές πρακτικές. Οι συνέπειες από την αποκάλυψη αυτών των πρακτικών, ειδικά, για τις εταιρείες που είναι εισηγμένες στο χρηματιστήριο, έχουν αποδειχθεί καταστροφικές.

Επιπρόσθετα, ο **διασυρμός** είναι η λέξη που μπορεί εύκολα να «συντροφεύσει» τις εταιρείες οι οποίες προέβησαν σε σκανδαλώδεις πρακτικές. Η επιχειρηματική ανευθυνότητα που επέδειξαν πολλές γνωστές εταιρείες, σε παγκόσμιο επίπεδο, τις τελευταίες δεκαετίες, τις έφεραν αντιμέτωπες με δικαστικές περιπέτειες και τους προκάλεσαν σημαντική δυσφήμιση και βλάβη. Σύμφωνα με τον Warren Buffett, χρειάζονται είκοσι χρόνια για να οικοδομηθεί η φήμη της εταιρείας και πέντε λεπτά για

να καταστραφεί. (The Economist Books, 2010)

Ως συνέπεια των παραπάνω, σήμερα, εμφανίζεται μια αυξανόμενη τάση εκ μέρους των ηγετών των επιχειρήσεων να νοιάζονται πέρα από το στενό συμφέρον των μετόχων και για το συμφέρον των άμεσα ενδιαφερομένων ομάδων όπως οι εργαζόμενοι, οι προμηθευτές, οι πελάτες και το ευρύ κοινό. Όλες αυτές οι ομάδες εντάσσονται στα πλαίσια μιας κοινωνικά υπεύθυνης συμπεριφοράς της εταιρείας, που τείνει να καταλαμβάνει πλέον μεγαλύτερη προτεραιότητα στα θέματα ημερησίας διάταξης του μάνατζμεντ.

Όταν γίνει γνωστό ότι μια εταιρεία καταφεύγει σε ανήθικες πρακτικές μπορεί να ξεφύγει από το νόμο, αλλά με βεβαιότητα θα δυσκολευτεί να προσελκύσει καταξιωμένους εργαζομένους. Τα στελέχη με προσόντα δεν αρέσκονται να απασχολούνται σε επιχειρήσεις οι οποίες δεν τηρούν σαφείς κανόνες και εκλείπει ο σεβασμός σε αξίες. Η **μη δυνατότητα προσέλκυσης ταλαντούχων εργαζομένων** μπορεί να κοστίσει «ακριβά» σε μια εταιρία που αναζητά τη βιωσιμότητα. (The Economist Books, 2010)

Τα φαινόμενα ανήθικης εταιρικής συμπεριφοράς καθιστούν αναγκαία την ύπαρξη ενός κανονιστικού περιβάλλοντος στις επιχειρήσεις, πράγμα που αυξάνει το λειτουργικό τους κόστος. Παλαιότερο χαρακτηριστικό παράδειγμα ανήθικης εταιρικής συμπεριφοράς αποτελεί το σκάνδαλο λογιστικής απάτης της Enron στις ΗΠΑ, το οποίο προκάλεσε την θεσμοθέτηση ενός αυστηρού νόμου, του Sarbaness-Oxley Act of 2002, που καθιερώνει γνήσια αντικειμενική ευθύνη για τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου σε περίπτωση σύνταξης λανθασμένης οικονομικής αναφοράς, επισύροντας μάλιστα πολύ αυστηρές ποινικές και αστικές κυρώσεις. Η απόφαση για την ψήφιση ενός τόσο αυστηρού νόμου λήφθηκε εξαιτίας διάφορων τεράστιων οικονομικών σκανδάλων που ξέσπασαν στις Η.Π.Α. και τα οποία προκάλεσαν αντίστοιχο αντίκτυπο στην αμερικανική οικονομική ευημερία και κοινή γνώμη.

Είναι ιστορικά αποδεδειγμένο ότι όταν υπάρχει ηθική εταιρική κουλτούρα στις επιχειρήσεις και το ανθρώπινο δυναμικό τους διέπεται από αυτήν, τότε οι ίδιοι οι εργαζόμενοι αποτελούν τους καλύτερους πρεσβευτές της επιχείρησης, αναβαθμίζοντας την εικόνα της προς τα έξω και μειώνοντας τον κίνδυνο αναπάντεχης ζημίας στη φήμη της επιχείρησης (Reputational Risk). (Μαρκογιαννοπούλου, 2013:6). Έτσι διευκολύνεται το έργο της κανονιστικής συμμόρφωσης της επιχείρησης αφού η ηθική δεν επιβάλλεται με αυστηρούς κανονισμούς που δυσανασχετούν το ανθρώπινο δυναμικό. Γιατί ομολογουμένως, επιφέρει διαφορετικά αποτελέσματα η παραδειγματική επίδειξη της ηθικής συμπεριφοράς προς τους εργαζόμενους με παρακίνησή τους σε

ατομικό και συλλογικό επίπεδο, από το να τοιχοκολλούνται λίστες με κουκίδες προτάσεων που αρχίζουν από «ΜΗΝ».

Μία άλλη οπτική η οποία μελετήθηκε στην παρούσα εργασία ήταν η σύνδεση της κοινωνικής ευθύνης των επιχειρήσεων και της επιχειρηματικής δεοντολογίας με την προστασία του περιβάλλοντος, ιδιαίτερα στην περίπτωση του σκανδάλου της VW. Οι αλλαγές που συμβαίνουν τα τελευταία χρόνια στο περιβάλλον, είναι ενδεικτικές της ανάγκης για επιπλέον προσπάθειες για την προστασία του, (αύξηση της στάθμης των υδάτων, τρύπα του όζοντος, όξινη βροχή, εξάλειψη σπάνιας πανίδας και χλωρίδας κ.α.). Η προστασία του περιβάλλοντος δεν αποτελεί πλέον ζήτημα «ποιότητας ζωής», όπως ίσχυε στις δεκαετίες του '60 και του '70 αλλά ζήτημα επιβίωσης. Όλο και περισσότερα στελέχη επιχειρήσεων θεωρούν ότι τα θέματα περιβαλλοντικής προστασίας θα αποτελέσουν παράγοντα που θα επηρεάσει βαθιά τη λειτουργία των επιχειρήσεων στον αιώνα που διανύουμε, δεδομένου ότι οι επιστήμονες προειδοποιούν πως αν δεν ληφθούν δραστικά μέτρα η κατάσταση σύντομα θα χαρακτηρίζεται ως μη αναστρέψιμη. Η παραδοσιακή άποψη κατά την οποία αγνοούνταν οι επιπτώσεις στο περιβάλλον γιατί η φύση αυτοπροστατεύεται, δεν ισχύει πλέον. Η ίδια άποψη υποστήριζε ότι ο υλικός κόσμος έχει νόημα μόνο εφόσον εξυπηρετεί τα ανθρώπινα όντα. Κάτι τέτοιο όμως διαχωρίζει τον άνθρωπο από τη φύση διαταράσσοντας μια ισορροπία ζωτικής σημασίας: της αλληλεξάρτησης που χαρακτηρίζει τον άνθρωπο και τη φύση. Η ανθρώπινη ζωή είναι μέρος του φυσικού κόσμου και ο διαχωρισμός της, που είναι χαρακτηριστικό του δυτικού τρόπου σκέψης, δεν είναι πλέον αποτελεσματικός. Οι ανάγκες της κοινωνίας συνδέονται επομένως άμεσα με την προστασία και το σεβασμό του περιβάλλοντος, στο οποίο οι άνθρωποι ζουν, δρουν και εξελίσσονται. Η επιχειρηματική ηθική αφορά φυσικά και νομικά πρόσωπα αλλά και το περιβάλλον. Στην εποχή λοιπόν της αειφόρου ανάπτυξης, της κλιματικής αλλαγής και της υποβάθμισης του περιβάλλοντος η ανάγκη για εφαρμογή της επιχειρηματικής ηθικής γίνεται πιο επιτακτική.

Στον αντίποδα του ιδιαίτερα δαπανηρού κόστους που υφίσταται προκειμένου να συμμορφωθεί μία εταιρεία ως προς τους ηθικούς –νομικούς κανόνες, εμφανίζονται τα πλεονεκτήματα που απορρέουν από την εφαρμογή των αρχών της Επιχειρηματικής Ηθικής στο εργασιακό και φυσικό περιβάλλον και τα οποία είναι περισσότερα: (Μαρκογιαννοπούλου, 2013)

- ✓ Καλλιεργείται κλίμα εμπιστοσύνης και αξιοκρατίας μεταξύ των υπαλλήλων
- ✓ Σύσφιξη σχέσεων μεταξύ της εταιρείας και των πελατών – προμηθευτών της

- ✓ Ενίσχυση εταιρικής κουλτούρας
- ✓ Προστασία και διατήρηση της εταιρικής φήμης
- ✓ Προωθείται ο εθελοντισμός
- ✓ Συνεισφέρει στη βιώσιμη ανάπτυξη
- ✓ Συντάσσει απολογισμό κοινωνικής υπευθυνότητας
- ✓ Αποκτά αξιοπιστία ως προς τους μετόχους

Κατά τη μελέτη των περιπτώσεων των προαναφερθέντων σκανδάλων έγινε μια προσπάθεια να διευκρινιστεί κατά πόσο τα παραπάνω πλεονεκτήματα εξέλειψαν ή όχι έπειτα από τις πρακτικές των αντιστοίχων εταιριών. Ακολούθως, εξετάστηκε ο αντίκτυπος της έλλειψης της επιχειρηματικής ηθικής με γνώμονα την κοινωνία.

4.2. Σύνοψη των σκανδάλων

4.2.1. Volkswagen

Η μελέτη των περιπτώσεων των σκανδάλων ξεκίνησε με μια μεγάλη αυτοκινητοβιομηχανία, την Volkswagen. Η Volkswagen (VW) είναι παραδοσιακά γνωστή ως μια εταιρεία κατασκευής και εμπορίας αυτοκινήτων με όνομα ποιότητας (quality brand). Γνωρίζοντας το θηριώδες μέγεθος του ομίλου VW, είναι αδιανόητο να πιστέψει κανείς ότι μια τέτοια εταιρεία θα υπέπιπτε σε τέτοιο σκάνδαλο: Η εταιρεία εφάρμοσε ένα λογισμικό στους κινητήρες των πετρελαιοκίνητων οχημάτων της, το οποίο έδινε ψευδή αποτελέσματα στα επίπεδα ρύπων που εξέπεμπαν, όταν τα οχήματα ελέγχονταν από τις αρχές. Με αυτόν τον τρόπο η εταιρεία περνούσε τους ελέγχους δείχνοντας ψευδώς ότι συμμορφώνεται στα περιβαλλοντικά πρότυπα. Έτσι η εταιρεία εξαπάτησε το Αμερικανικό κράτος, τους ανταγωνιστές της, τους πελάτες της αλλά και την κοινωνία γενικότερα. Με την εγκατάσταση του λογισμικού, όπως περιγράφηκε σε προηγούμενη ενότητα, η εταιρεία εναντιώθηκε στις Αμερικανικές και Ευρωπαϊκές πολιτικές για τον περιορισμό των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα, στις περιβαλλοντικές πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης (European Commission, 2015), καθώς και στους κανονισμούς και τα πρότυπα οχημάτων του Οργανισμού Προστασίας του Περιβάλλοντος των Ηνωμένων Πολιτειών. Ουσιαστικά, η VW δεν ήθελε άμεσα, λόγω κόστους (;) όπως πολλοί εικάζουν σε άρθρα τους, ή δεν πρόλαβε να τοποθετήσει τον καινούργιο κινητήρα που έχει τοποθετήσει στα νέα αυτοκίνητα που κυκλοφορούν

στην Ευρώπη, ο οποίος εκπέμπει στις επιτρεπτές, και για τις ΗΠΑ, τιμές διοξειδίου του αζώτου. (<https://www.zenefits.com/blog/volkswagen-scandal-leading-with-integrity/>)

Αν κάποιος επιθυμεί να σχολιάσει το σκάνδαλο ξεκάθαρα και χωρίς ιδεοληψίες θα εντόπιζε ότι σε καμία περίπτωση ο όμιλος VW, σε μια νύχτα, δεν άρχισε να παράγει αμφιβόλου ποιότητας, ή μη ασφαλή αυτοκίνητα. Το θέμα της εκπομπής ρύπων είναι καθαρά ηθικό και περιβαλλοντολογικό. Οι διαφορές του προηγούμενου πετρελαιοκινητήρα (αυτού που «συνελήφθη» με το λογισμικό) και του νέου δείχνουν να είναι μεγάλες. Οι Γερμανοί εξέλιξαν έναν καλό και «πράσινο» κινητήρα, αλλά άργησαν. Έτσι προσπαθώντας να κερδίσουν χρόνο, ανέπτυξαν αυτό το ομολογουμένως τρομερό λογισμικό, το οποίο όταν «έβλεπε» ότι το αυτοκίνητο βρισκόταν σε εργαστηριακό περιβάλλον, δηλαδή σε διαδικασία μετρήσεων, έκοβε τον κινητήρα, είτε στέλνοντας λιγότερο καύσιμο, είτε επηρεάζοντας την συμπίεση του turbo, όποτε αυτός εξέπεμπε και λιγότερους ρύπους. Σύμφωνα με σαφή κανονισμό του EPA «στην αίτηση για λήψη πιστοποιητικού τυποποίησης που υποβάλλει ο κατασκευαστής για κάθε ομάδα οχημάτων, πρέπει να αναφέρει την ύπαρξη Βοηθητικών Συσκευών Ελέγχου των Ρύπων (AEC – Auxilliary Emission Control Devices)». Και ένα λογισμικό που μεταβάλλει τους εκπεμπόμενους ρύπους θεωρείται «AEC» σύμφωνα με την EPA. Αυτό το γνώριζαν ή έπρεπε να το γνωρίζουν οι υπεύθυνοι πιστοποίησης της VW κι επομένως το γεγονός ότι το τοποθέτησαν, υποδεικνύει δόλο. (<https://www.zenefits.com/blog/volkswagen-scandal-leading-with-integrity/>)

Οι επιπτώσεις φυσικά είναι αλυσιδωτές και έχουν τεράστιες διαστάσεις. Η VW τώρα θα αναγνωρίζεται ως μια παγκόσμια εταιρεία που εσκεμμένα και συνειδητά χειραγώγησε το λογισμικό των αυτοκινήτων για παραποίηση δεδομένων, που εξαπάτησε την κυβέρνηση των ΗΠΑ και το κοινωνικό σύνολο σχετικά με τη συμμόρφωση με τα πρότυπα εκπομπών αερίων. Αποκαλύφθηκε όμως και θα πληρώσει βαρύ τίμημα.

4.2.2. Turing Pharmaceuticals

Η Turing Pharmaceuticals με CEO τον Martin Shkreli (35χρονος Αμερικανός επιχειρηματίας) είναι μια φαρμακευτική εταιρεία με δύο προϊόντα στο εμπόριο – το Daraprim (pyrimethamine-πυριμεθαμίνη), για τη θεραπεία της τοξοπλάσμωσης, και το Vecamyl (mecamylamine hydrochloride-υδροχλωρική μεκαμυλαμίνη) για τη θεραπεία της υπέρτασης. Η εταιρεία εξαγόρασε το 2015 τα δικαιώματα του φαρμάκου Daraprim και αμέσως αύξησε την τιμή του κατά 5000%, από \$13.5 σε \$75 το χάπι. Επικρίθηκε

ευρέως για την αστρονομική αυτή αύξηση τόσο από την ίδια την φαρμακευτική βιομηχανία των ΗΠΑ όσο και από απλούς πολίτες που ήταν χρήστες του φαρμάκου. Οι τελευταίοι κατακεραύνωσαν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης στο διαδίκτυο με δηλώσεις τους και είχαν στο πλευρό τους δημοσιογράφους. Στο διαδίκτυο μπορεί κανείς να συναντήσει πληθώρα υποστηρικτικών συζητήσεων. Τόσο η Χίλαρι Κλίντον όσο και ο Bernie Sanders χρησιμοποίησαν τη σκανδαλώδη αυτή αύξηση στην τιμή ενός τόσο σημαντικού και παλαιού φαρμάκου 60 ετών, ως χαρακτηριστικό παράδειγμα για την ακραία κερδοσκοπία. Τόνισαν μάλιστα ότι έχουν γίνει πλέον πρότυπο της βιομηχανίας τέτοιου είδους ανήθικες ενέργειες. (Lorenzetti, 2015, (<http://fortune.com/2015/09/21/turing-pharmaceuticals-drug-prices-daraprim/>))

Τελικά ο επιχειρηματίας Martin Shkreli συνελήφθη, όχι όμως για την αστρονομική αύξηση της τιμής του Daraprim (αυτή ήταν νόμιμη!) αλλά για ανήθικες επιχειρηματικές δραστηριότητές του στο παρελθόν. Συνελήφθη για εξαπάτηση των επενδυτών των προηγούμενων εταιρειών του (hedge funds). Η σύλληψη τον ανάγκασε να παραιτηθεί από τη θέση του Διευθύνοντα Συμβούλου της Turing Pharmaceuticals στις 18 Δεκεμβρίου 2015. Το σκάνδαλο προξένησε την αντίδραση μεγάλου μέρους του κοινωνικού συνόλου. Γίνεται λόγος για πλήρη έλλειψη επιχειρηματικής ηθικής από την πλευρά της εταιρείας καθώς και για απουσία σοβαρού ελέγχου των οικονομικών της καταστάσεων.

Οποιαδήποτε ενέργεια για διαφύλαξη της επιχειρηματικής δεοντολογίας και για θέσπιση εσωτερικών κανόνων ηθικής σημειώθηκε μετά την ανακάλυψη του σκανδάλου και μαρτυρά ότι κατά την περίοδο που εξελισσόταν το σκάνδαλο τα συμμετέχοντα μέλη της εταιρείας στερούνταν σημαντικής επιχειρηματικής κουλτούρας, με ηθικές διαστάσεις και σεβασμό για το κοινωνικό σύνολο. Κατόπιν εορτής λοιπόν, η εταιρεία πλέον διαθέτει, όπως μαρτυρά και η επίσημή της ιστοσελίδα, τον παγκόσμιο κώδικα επιχειρηματικής δεοντολογίας και τα ανάλογα τμήματα, Νομικό Τμήμα και Τμήμα Συμμόρφωσης, ώστε οτιδήποτε μεμπτό να επιδέχεται τις ανάλογες κυρώσεις. Προφανώς, οι ενέργειες αυτές πραγματοποιήθηκαν από την εταιρεία προκειμένου να προστατέψει την φήμη της και τους πελάτες της, με απώτερο σκοπό την επιτυχημένη πορεία της στο χώρο των φαρμακοβιομηχανιών.

4.3. Ανάλυση των αποτελεσμάτων και προτεινόμενα μέτρα

Προκειμένου λοιπόν να προληφθούν τέτοιες ενέργειες, η κάθε επιχείρηση θα πρέπει να δημιουργεί ένα θετικό περιβάλλον ελέγχου, να προσλαμβάνει έμπιστο προσωπικό, να εκπαιδεύει το εργατικό δυναμικό της ώστε να είναι ικανό να αναγνωρίσει την ενδεχόμενη ύπαρξη απάτης, να αναπτύσσει στρατηγικές πρόληψης και εντοπισμού οποιασδήποτε προσπάθειας απάτης αλλά και να υιοθετεί ανάλογα προγράμματα πρόληψης.

Για να επιτευχθεί το βέλτιστο επίπεδο αποτελεσματικότητας των επιχειρήσεων από την σκοπιά της ηθικής συμπεριφοράς, τα μέτρα για μια ηθική επιχείρηση δεν πρέπει ποτέ να εφαρμόζονται ως απομονωμένα εργαλεία, αλλά μόνο στο πλαίσιο ενός πλήρους και ολοκληρωμένου προγράμματος ηθικής (Thommen, 2003). Τα μέτρα που έχουν δρομολογηθεί σχετικά με την επιχειρηματική ηθική πρέπει να ρυθμιστούν σωστά και συντονισμένα ως μια κοινή επιχειρηματική ηθική έννοια, πρόγραμμα ή σχέδιο. Ως εκ τούτου, είναι γενικά παραδεκτό ότι η διαμόρφωση και η υλοποίηση ενός προγράμματος ηθικής εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ανώτερη διοίκηση. Έτσι, η ανώτατη διοίκηση μπορεί να θεωρηθεί ως ο εφαρμοστής της επιχειρηματικής κουλτούρας (αξίες και κανόνες ξεκινούν από τους ιδιοκτήτες των επιχειρήσεων), η οποία επιτελεί το σημαντικότερο έργο στο πλαίσιο της ηθικής συμπεριφοράς μιας επιχείρησης.

Για να θεωρηθεί επιτυχής η εφαρμογή ενός προγράμματος ηθικής, είναι σημαντικό αυτό να υιοθετείται και να εφαρμόζεται από όλους, δηλαδή από όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη στο πλαίσιο της επιχείρησης, όπως ιδιοκτήτες, διευθυντές σε όλα τα επίπεδα διαχείρισης, εμπειρογνώμονες και όλους τους άλλους συναδέλφους. Έχει αποδειχτεί ότι η αξιοπιστία και η ηθική συμπεριφορά μιας επιχείρησης μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω του ολιστικού σχεδιασμού της επιχείρησης. Θα πρέπει να εφαρμοστεί από πάνω προς τα κάτω, αρχίζοντας με τις αξίες των ιδιοκτητών επιχείρησης που επηρεάζουν την όψη και την πολιτική της επιχείρησης (Thommen, 2003) .

Σύμφωνα με τους Adam και Moore (2004), η επιχείρηση μπορεί να χρησιμοποιήσει διάφορους μηχανισμούς ελέγχου, για παράδειγμα, από την επιβολή διαδικασιών μέχρι και καθορισμό ηθικού κώδικα συμπεριφοράς μέσω εσωτερικών εγγράφων/εγκυκλίων ή/και μέσω της αξιολόγησης της απόδοσης των εργαζομένων. Ορισμένα στοιχεία ελέγχου (π.χ. αυτά που χρησιμοποιούνται κατά την πρόσληψη εργαζομένων) εμφανίζονται νωρίς στη διαδικασία της αξιολόγησης ανάλογα με τη στάση του υποψηφίου. Οι τρεις τυπικές μέθοδοι (πρόσληψη, επιλογή και εκπαίδευση) είναι πολύ

σημαντικές για την ομαλή ένταξη των εργαζομένων στην εταιρεία κατά το πρώτο έτος. Οι Sims και Keon (1999) υποστηρίζουν ότι τα μέτρα αυτά μεταδίδουν στους εργαζόμενους τις προσδοκίες της επιχείρησης σχετικά με τη δυνατότητα λήψης αποφάσεων από τους εργαζόμενους. Οι επιχειρήσεις με ορθώς εφαρμοζόμενα μέτρα επιχειρηματικής ηθικής καταγράφουν καλύτερη απόδοση. Οι επιχειρήσεις που δίνουν έμφαση στη δεοντολογία έχουν καλύτερη εικόνα και φήμη με αποτέλεσμα να δίνουν υψηλότερα και φυσικά μακροπρόθεσμα συμφέροντα. Οι ερευνητές έχουν δείξει (Wu, 2000; Ye, 2000) ότι η ηθική συνείδηση των εργαζομένων και η πρόθεση λήψης αποφάσεων επηρεάζουν την απόδοση της εταιρείας. Με την απουσία της ηθικής, τα άτομα τείνουν να προωθούν τα αυτοσυμφέροντά τους σε βάρος των άλλων στην επιχείρηση όταν οι πόροι είναι άνισα κατανομημένοι.

Όπως αποδείχτηκε και στην περίπτωση της Turing, ένα άτομο το οποίο βρισκόταν υψηλά στην ιεραρχία της εταιρείας, κατάφερε να εξυπηρετήσει τα προσωπικά του συμφέροντα, χωρίς κανέναν ηθικό φραγμό. Ο CEO, Martin Shkreli, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα εργαζόμενου, με καίρια θέση στην επιχείρηση, που στο βωμό των προσωπικών του φιλοδοξιών και της απόκτησης προσωπικού κέρδους δε διστάζει να χρησιμοποιήσει οποιαδήποτε ανήθικη πρακτική, χωρίς να λάβει καμία μέριμνα για τη φήμη της εταιρείας και για τις επιπτώσεις στο κοινωνικό σύνολο. Αν λάβει μάλιστα κανείς υπόψη του ότι ο ίδιος είχε προβεί σε παρόμοιες ενέργειες και στο παρελθόν, σε άλλες εταιρείες όπου εργαζόταν, θα συνειδητοποιήσει ότι δεν υπήρχε κανένας έλεγχος όταν του ανατέθηκε η συγκεκριμένη θέση εργασίας.

Από την άλλη πλευρά, η περίπτωση της VW αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα σκανδάλου με τεράστιες επιπτώσεις στο περιβάλλον και κατά συνέπεια στον άνθρωπο ως μέρος του κοινωνικού συνόλου. Αποτελεί γεγονός ότι η ανάπτυξη του κλάδου περιβαλλοντολογικής ηθικής παρουσιάζει προβλήματα. Κατά κύριο λόγο, υπάρχει χάσμα, μεταξύ επιχειρήσεων και περιβαλλοντικής ηθικής λόγω της ανεπάρκειας των παραδοσιακών θεωριών να αναπτύξουν ένα εννοιολογικό πλαίσιο που θα σχηματοποιεί τη σχέση τους με το περιβάλλον. Και για να υπάρξουν ουσιαστικές περιβαλλοντικά ηθικές συμπεριφορές μέσα από τον επιχειρηματικό χώρο και από κάθε ιεραρχικό επίπεδο, ένα τέτοιο εννοιολογικό πλαίσιο κρίνεται απαραίτητο. Δεν μπορούμε να αναμένουμε από τις επιχειρήσεις να επιλύσουν τα κάθε μορφής κοινωνικά προβλήματα. Όμως οι επιχειρήσεις, όπως και κάθε οργανωμένη δραστηριότητα λειτουργούν και αναπτύσσονται μέσα σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον, οπότε αποκτά ιδιαίτερη σημασία και μάλιστα κοινωνική, ο τρόπος με τον οποίο μια επιχείρηση και ένας οργανισμός εκπληρώνει την αποστολή του και επιτυγχάνει τους στόχους του.

Κατά συνέπεια, οι επιχειρήσεις και οι οργανισμοί οφείλουν να λάβουν υπόψη τους τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στοιχεία του περιβάλλοντος που είναι ιδιαίτερα σημαντικά για την επιτυχία τους αλλά και για όσους επηρεάζονται από τη δραστηριότητα τους. Δεδομένου ότι οι επιχειρήσεις είναι ανοικτά συστήματα, η επιβίωση και η ανάπτυξη τους εξαρτάται από την ισορροπημένη και αποτελεσματική αλληλεπίδραση τους – ανταλλαγή αξιών – με το περιβάλλον τους. Σημαντικό στοιχείο των αλληλεπιδράσεων αυτών είναι η πρόβλεψη πιθανών μελλοντικών προβλημάτων και κινδύνων. Μια εκδοχή της πρόβλεψης θα μπορούσε να αφορά στην ανταπόκριση των επιχειρήσεων και οργανισμών σε κοινωνικά προβλήματα πριν τα επιβάλλει η νομοθεσία. Κάτι τέτοιο βραχυπρόθεσμα φαίνεται να αυξάνει το κόστος αλλά είναι δυνατό να επιφέρει έσοδα τόσο σε μέσο-μακροπρόθεσμο ορίζοντα από την πώληση υλικών και τεχνογνωσίας όσο και σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα από την βελτίωση της δημόσιας εικόνας της επιχείρησης. Για να υιοθετηθούν τέτοιες συμπεριφορές θα πρέπει η προστασία του περιβάλλοντος να αποτελεί στρατηγικό στόχο της επιχείρησης ή του οργανισμού.

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα νέα οικονομικά δεδομένα της παγκοσμιοποίησης δημιουργούν μία σειρά από εμπόδια και δυσχεραίνουν το έργο της προσαρμογής των εταιρειών σε ηθικές συμπεριφορές. Υπάρχουν αρκετά εμπόδια που θα πρέπει να ξεπεραστούν προκειμένου να διασφαλιστεί η κοινωνική συνοχή, όπως αναφέρονται παρακάτω: (Μαρκογιαννοπούλου, 2013)

- ✓ Η οικονομική κρίση οδήγησε πολλές επιχειρήσεις σε πτώχευση. Η ρευστότητα στην αγορά μειώθηκε, επομένως και η αγοραστική δύναμη των καταναλωτών, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει αγοραστικό κοινό να καταναλώσει όλα τα διαθέσιμα αγαθά. Οι πωλήσεις μειώθηκαν δραματικά και οι επιχειρήσεις να προσπαθούν να μειώσουν το κόστος παραγωγής. Η συρρίκνωση προσωπικού μέσω μαζικών απολύσεων είναι αναμφισβήτητο το σημαντικότερο ηθικό, κοινωνικό πρόβλημα της σύγχρονης εποχής.
- ✓ Οι ανταγωνιστικές συνθήκες που επικρατούν και η ανάγκη για επιβίωση και διατήρηση της εργασίας, οδηγούν σε διάβρωση των προσωπικών αξιών και αδυναμία να προσαρμοστούν σε ηθικές εταιρικές κουλτούρες.
- ✓ Οι ίδιοι οι μηχανισμοί της αγοράς καθιστούν τα ηθικά πρότυπα ασύμφορα, εφόσον ο ανταγωνισμός προϋποθέτει μείωση κόστους για τη μεγιστοποίηση του κέρδους, γεγονός που μεταφράζεται σε μειώσεις εξόδων για εκπαίδευση υπαλλήλων ή για κοινωνικούς σκοπούς.

- ✓ Η κουλτούρα πολλών επιχειρήσεων που επωφελείται από το καθεστώς της ανεργίας και προχωρεί σε σκληρές περικοπές μισθών ή προβαίνει σε μαζικές απολύσεις προωθώντας υπηρεσίες μετάβασης με κάποιο αντίτιμο.
- ✓ Η οικονομική κρίση έχει επιφέρει μια σειρά από προκλήσεις στις οποίες η σύγχρονη επιχείρηση οφείλει να ανταπεξέλθει με δεδομένο ότι η μεγιστοποίηση κερδών, με ταυτόχρονη αδιαφορία στα κοινωνικά προβλήματα, θα δοκιμάσει την κοινωνική συνοχή, την ύπαρξη της ίδιας της εταιρείας και κατά συνέπεια την ανάπτυξη της. Και μέσα σε αυτή την ευρύτερη πρόκληση, οι επιχειρήσεις καλούνται όχι μόνο να ανταποκριθούν αλλά να ηγηθούν της προσπάθειας για αποκατάσταση της ισορροπίας.

Η επιχειρηματική ηθική θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι αποτελεί μονόδρομο για την ανάκαμψη της οικονομίας. Όπως ποικίλες μελέτες άλλωστε αποδεικνύουν, οι οικονομίες που σημειώνουν υψηλά επίπεδα επιχειρηματικής ηθικής είναι και οι πιο υγιείς. Τα βήματα λοιπόν που μια εταιρεία πρέπει να ακολουθήσει αν θέλει να θεωρείται «ηθική» περιγράφονται παρακάτω: ((Μαρκογιαννοπούλου, 2013)

- ✓ Ανάλυση και μελέτη του εσωτερικού και εξωτερικού περιβάλλοντος.
- ✓ Προσαρμογή της επιχειρηματικής ηθικής στην εκάστοτε εταιρική κουλτούρα & στις εταιρικές αξίες.
- ✓ Εφαρμογή ενός Κώδικα Δεοντολογίας (Code of Conduct) των επιχειρήσεων, έτσι ώστε να είναι καθολικά εφαρμόσιμη η επιχειρηματική συμπεριφορά.
- ✓ Συνεχής έλεγχος της εφαρμογής των αρχών της επιχειρηματικής συμπεριφοράς, αξιολόγηση και συνεχής βελτιστοποίηση τους.
- ✓ Δέσμευση στην τήρηση των αρχών της Επιχειρηματικής Συμπεριφοράς.
- ✓ Τοποθέτηση βιολογικών μηχανισμών και λήψη βιολογικών μέτρων, με συνεισφορά στη «πράσινη ανάπτυξη».
- ✓ Εποπτεία επισφαλών εταιρειών ως προς την επιχειρηματική ηθική.
- ✓ Εντατικός εσωτερικός & εξωτερικός έλεγχος .

- ✓ Άμεσες και αυστηρές κυρώσεις σε περιπτώσεις μη συμμόρφωσης.
- ✓ Γνωστοποιήσεις αποτελεσμάτων των ελέγχων.

Τα βήματα αυτά δεν αποτελούν προαιρετική αλλά αναγκαία συνθήκη για την υγιή πορεία μιας εταιρείας, ενώ η εφαρμογή τους είναι βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη ενός υγιούς ανταγωνισμού.

Η κοινωνική υπευθυνότητα μιας επιχείρησης πηγάζει από το ανθρώπινο δυναμικό της και η έκταση της γίνεται φανερή από τις επιπτώσεις των πρακτικών αυτής στο κοινωνικό σύνολο. Επομένως, θα πρέπει αυτή να διέπει τη διαδικασία προσλήψεων, εκπαίδευσης-επιμόρφωσης, αξιολόγησης της απόδοσης, την καταβολή αμοιβών-παροχών, τη διασφάλιση ενός υγιούς περιβάλλοντος εργασίας. Ο ρόλος της ηγεσίας θα πρέπει να είναι σαφής αλλά και οι εργαζόμενοι από τη πλευρά τους οφείλουν να σέβονται τους κανόνες ηθικής και δεοντολογίας προς όλες τις ομάδες κοινού (stakeholders) συμπεριλαμβανομένων και των συναδέλφων, να συμβάλλουν στην εξοικονόμηση πόρων, να επιδεικνύουν Περιβαλλοντική Ευαισθησία και να συμμετέχουν σε δράσεις ΕΚΕ και εθελοντισμού όχι για την προσέλκυση πελατών αλλά γιατί πιστεύουν ουσιαστικά στην προάσπιση μιας ηθικής επιχειρηματικής κουλτούρας. (Μαρκογιαννοπούλου, 2013)

Αποτελεί κοινό τόπο ότι οι καταναλωτές αλλά και οι επενδυτές δεν επιλέγουν πλέον τις επιχειρήσεις με μοναδικό κριτήριο τη ποιότητα των προϊόντων τους και τα οικονομικά τους αποτελέσματα αντίστοιχα, αλλά και με βάση τις κοινωνικές - περιβαλλοντικές τους δράσεις. Όλες οι έρευνες δείχνουν ότι η εταιρική φήμη είναι το πιο πολύτιμο περιουσιακό στοιχείο που έχει η επιχείρηση και οι ενέργειες των εταιρειών κινούνται προς τη διασφάλιση της. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια εντατικοποιούνται οι προσπάθειες για μείωση της κατανάλωσης ενέργειας, αξιοποίηση εναλλακτικών πηγών ενέργειας, καλύτερη και πιο σωστή διαχείριση των υδάτινων πόρων, καθώς επίσης και ανακύκλωση του χαρτιού και άλλων πρώτων υλών.

4.4. Κύριος περιορισμός της έρευνας

Η συγκεκριμένη μελέτη πραγματεύεται τις έννοιες της επιχειρηματικής ηθικής, εταιρικής κοινωνικής ευθύνης και σύγχρονα επιχειρηματικά οικονομικά σκάνδαλα. Γνώμονας για

την επιλογή των σκανδάλων αποτέλεσε σε αρχική βάση η χρονολογία όπου αυτά εκδηλώθηκαν. Στην συνέχεια, μετά την επιλογή των οικονομικών σκανδάλων με κριτήριο την χρονολογία ή την παλαιότητα, τέθηκε ακόμη ένα κριτήριο, ιδιαίτερα καίριο για την πορεία της έρευνας. Αυτό ήταν ως προς ποια συνιστώσα θα μελετούταν ο αντίκτυπος αυτών των σκανδάλων. Επεξηγηματικά, έγινε αναζήτηση για τις συνιστώσες όπου έγιναν φανερές οι επιπτώσεις των σκανδάλων, όπως ο αντίκτυπος στο ανθρώπινο δυναμικό της εταιρείας, στο περιβάλλον ή γενικότερα στην κοινωνία. Μολονότι κατά την αναζήτηση της βιβλιογραφίας βρέθηκαν παραπάνω από δύο σκάνδαλα που τα τελευταία χρόνια προσέλκυσαν σε παγκόσμιο επίπεδο τα φώτα της δημοσιότητας, τέθηκε ως κριτήριο εισαγωγής στην μελέτη ο αντίκτυπος του σκανδάλου να αφορά κατά κύριο λόγο την κοινωνία και όχι τους εργαζομένους και την οικονομική κατάσταση της εταιρείας. Έπειτα λοιπόν από μελέτη σκανδάλων που φανερώθηκαν μέσα στο 2015 όπως της Toshiba, FIFA, Goldman Sachs, VTech, Olympus και Exxon το αποτέλεσμα ήταν να επιλεγούν το σκάνδαλο της γνωστής αυτοκινητοβιομηχανίας Volkswagen αλλά και της φαρμακευτικής εταιρείας Turing Pharmaceuticals. Στη συνέχεια αυτά εξετάστηκαν αναλυτικά και δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στις επιπτώσεις που είχαν στο κοινωνικό σύνολο, πως προσπάθησαν να εξαπατήσουν την κοινωνία και όχι μόνο και κατά πόσο εφάρμοσαν ενέργειες επιχειρηματικής ηθικής.

Μάλιστα, όσον αφορά το σκάνδαλο της Volkswagen θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι ο αντίκτυπος δεν έχει ακόμη γίνει ολοκληρωτικά φανερός καθώς ενδεχομένως τα επόμενα χρόνια να φανούν και άλλα αποτελέσματα, τα οποία θα είναι πιθανώς απόρροια ακόμα και του πως η διοίκηση θα χειριστεί τις δίκες οι οποίες συνεχίζονται.

4.5. Πρόταση για μελλοντική έρευνα

Εδώ και πολλές δεκαετίες έχει γίνει κατανοητό ότι οι επιχειρήσεις και οι οργανισμοί ασκούν σημαντική επίδραση στις ζωές των ανθρώπων. Μάλιστα, η επίδραση αυτή εκτείνεται πέρα από τους εργαζόμενους, τους προμηθευτές, και τους πελάτες και πέρα από το παρόν. Δηλαδή, ότι κι αν κάνει μια επιχείρηση στο παρόν θα έχει επιπτώσεις για το μέλλον σίγουρα ενός μέρους του κοινωνικού συνόλου και η δύναμη που έχουν αυτές οι επιχειρήσεις να επηρεάζουν το μέλλον της ανθρωπότητας απαιτεί μια ηθική που θα έχει βλέψεις στο μέλλον. Μάλιστα, η ηθική αυτή, θα πρέπει να έχει εφαρμογή στο παρόν γιατί μπορεί να είναι πολύ αργά για μια ηθική κριτική αν οι συνέπειες έχουν ήδη επέλθει. Άρα, οι άνθρωποι δημιουργούν το μέλλον μέσω εναλλακτικών καταστάσεων και ηθικών πρακτικών που επιλέγουν.

Πριν από μερικά χρόνια, η σύνδεση της διοίκησης επιχειρήσεων με τα ζητήματα ηθικής αποτελούσε έννοια η οποία παρέμενε απλά και μόνο σε δηλώσεις εναλλακτικών ειδικών της διοίκησης επιχειρήσεων και μόνο ως προβληματισμός για το μέλλον. Στις μέρες όμως, έπειτα από την εμφάνιση τόσων σκανδάλων στην παγκόσμια επιχειρηματική σφαίρα, οι ειδικοί του μάνατζμεντ έχουν αρχίσει να ασχολούνται σοβαρά και με ιδιαίτερα ενεργό τρόπο με τα ηθικά ζητήματα που προκύπτουν. Για την ακρίβεια, συχνά πλέον αναπτύσσονται προβληματισμοί κοινωνικού χαρακτήρα, με βασικές συνιστώσες το περιβάλλον, την κοινωνική ευαισθησία για επιχειρηματικές πρακτικές, την ανάγκη για αυστηρούς ελέγχους προκειμένου να διασφαλιστεί η διαφάνεια, καθώς και τις αρνητικές επιπτώσεις από την υιοθέτηση παράνομων ενεργειών με απώτερο σκοπό το επίτευξη εύκολου κέρδους.

Απόδειξη ότι οι επιχειρήσεις έχουν αρχίσει να προοδεύουν στο ηθικό κομμάτι αποτελεί η δημιουργία και ενσωμάτωση ενός κώδικα δεοντολογίας και ηθικής καθώς και η εφαρμογή μιας ανάλογης φιλοσοφίας κατά τις δράσεις τους, με στόχο το σεβασμό απέναντι στο ανθρώπινο δυναμικό και την προστασία του κοινωνικού περιγύρου. Όμως, για να καταστεί κάτι τέτοιο εφικτό, απαραίτητη προϋπόθεση είναι η ενσωμάτωση ηθικών εννοιών από όλα τα μέρη που σχετίζονται με την επιχείρηση όπως κρατικές υπηρεσίες ή οργανισμούς παροχής υπηρεσιών.

Μια πρόταση για μελλοντική έρευνα θα μπορούσε να αποτελέσει η ενσωμάτωση της επιχειρηματικής ηθικής στην εκπαίδευση. Είναι αντιληπτό ότι τα πανεπιστήμια μπορούν να χαρακτηριστούν ως φορέας αλλαγής, αρκεί να γίνουν κάποια αποφασιστικά βήματα προόδου. Η μελέτη λοιπόν εκτενώς και η διδασκαλία αντίστοιχων μαθημάτων που θα καθοδηγούσε τους φοιτητές να κάνουν κτήμα τους την εφαρμογή ηθικών πρακτικών στη λειτουργία και τις δράσεις των επιχειρήσεων θα μπορούσε να αποτελέσει ακρογωνιαίο λίθο στην υιοθέτηση μιας ηθικής κουλτούρας από το διεθνές επιχειρηματικό στερέωμα. Πανεπιστήμια όπως είναι το Harvard και το Stanford, τα οποία αναμφίβολα συμβάλλουν με δυναμικό τρόπο στη διαμόρφωση της διεθνούς επιστημονικής σκέψης, ήδη εισάγουν μαθήματα ηθικής στα μεταπτυχιακά προγράμματα διοίκησης επιχειρήσεων. Μάλιστα, δεν είναι λίγα τα εκπαιδευτικά ιδρύματα που ακολουθούν το παράδειγμά τους.

Συμπερασματικά, θα είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον να μελετήσει κανείς πως η εκπαίδευση θα μπορούσε να συμβάλλει στην πλήρη αποδοχή ηθικών κανόνων και ανάλογης φιλοσοφίας εκ μέρους των επιχειρήσεων. Η εμφάνιση των παγκόσμιων σκανδάλων

ηθικής έχει αφήσει πίσω κατεστραμμένες οργανώσεις, οικονομικές και προσωπικές καταστροφές, και μια κοινωνία με έντονο σκεπτικισμό για τους επιχειρηματικούς θεσμούς της. Σήμερα, οι σχολές διοίκησης επιχειρήσεων θεωρούνται ως αρμοδιότερες να ερευνήσουν τέτοια σύγχρονα φαινόμενα επιχειρηματικών ηθικών σκανδάλων με σκοπό να συμβάλουν στον συντονισμό των προσπαθειών της πολιτείας για μείωση σχετικών εκδηλώσεων επιχειρηματικής απάτης, καθώς και να προτείνουν λύσεις . Θα μπορούσε λοιπόν να δοθεί μια ολοκληρωτική, πολύπλευρη προσέγγιση για το πώς και ποια εκπαιδευτικά συστατικά θα μπορούσαν να δώσουν λύσεις στα ηθικά ζητήματα των επιχειρήσεων και τις ηθικές προκλήσεις κατά την οργάνωσή τους και επιπλέον να παρουσιάσουν από ειδικούς της διοίκησης των επιχειρήσεων οι προοπτικές σχετικά με τα αίτια των ηθικών σκανδάλων και την πιθανή πορεία προς ένα πιο ηθικό μέλλον.

4.6. Συνέπειες διαχείρισης της επιχείρησης - Επιχειρηματικές επιπτώσεις και προτεινόμενες προσεγγίσεις

Η περιγραφή των επιχειρηματικών σκανδάλων που έγινε παραπάνω ανέδειξε τον κυρίαρχο ρόλο που διαδραματίζει ο διευθύνων σύμβουλος της εταιρείας. Ο ρόλος του είναι πολυσχιδής και οι αρμοδιότητές του είναι πολλαπλές. Συχνά, έρευνες που έχουν γίνει, έχουν δείξει ότι εταιρείες που έχαναν χρήματα έδιναν τους μεγαλύτερους μισθούς στους CEO κάτι το οποίο δείχνει αρνητική σχέση των εταιρικών ηθικών προτύπων και των ατομικών ηθικών προτύπων των CEO. Αυτό προκαλεί έκπληξη αφού θα αναμέναμε ότι οι CEO θα ήταν το παράδειγμα και οι ηθικοί ηγέτες και στην πράξη.

Ο ηθικός ηγέτης ως προσωπικότητα έχει ξεκάθαρες αξίες, είναι δίκαιος και ειλικρινής, έχει επικοινωνιακές ικανότητες, ενδιαφέρεται για τους άλλους και είναι αξιόπιστος. Ο ηθικός ηγέτης ως επαγγελματίας οφείλει να προσπαθεί να ενσταλάξει στην επιχείρηση που ηγείται την ηθική, τονίζει τις αξίες, κρατάει τις υποσχέσεις του, επιβραβεύει την ηθική συμπεριφορά των εργαζόμενων, επιπλήττει τους εργαζόμενους που καταστρατηγούν τα ηθικά στάνταρτ, είναι δίκαιος και τέλος πάντα λαμβάνει υπόψη του την ηθική όταν παίρνει αποφάσεις. Οι αποτυχίες ηθικής όμως μερικών εταιρικών διευθυντών τα τελευταία χρόνια έχουν λάβει πολλή δημοσιότητα κι έχουν δημιουργήσει μεγάλα σκάνδαλα λόγω των συνεπειών των πράξεών τους.

Μέτοχοι, εργαζόμενοι και άλλες ομάδες ενδιαφερομένων, όπως οι προμηθευτές και η τοπική κοινωνία στην οποία δραστηριοποιείται η επιχείρηση, επιθυμούν και αξίζουν να

απολαμβάνουν μιας ηθικής αντιμετώπισης. Η ύπαρξη ηθικής ηγεσίας αποτελεί αδήριτη ανάγκη όπως άλλωστε φανερώνει και η ανάλυση των επιπτώσεων που υφίσταται μια επιχείρηση όταν αυτή απουσιάζει. Η επιχειρηματική ηθική στο πλαίσιο εσωτερικής λειτουργίας είναι σκόπιμο να επικοινωνηθεί κατάλληλα στο προσωπικό υπογραμμίζοντας την αδιαπραγμάτευτη δέσμευση της διοίκησης για τήρηση της ηθικής μέσα από έναν κώδικα δεοντολογίας και συμπεριφοράς.

Μία προσέγγιση θα μπορούσε να ήταν ότι απαραίτητη προϋπόθεση για την ισχύ του κώδικα δεοντολογίας είναι η καθολικότητα των αρχών. Η ηγεσία μιας επιχείρησης θα πρέπει να δίνει πρώτη το παράδειγμα και να μην εξαιρείται από τον κώδικα. Σε αντίθετη περίπτωση, οποιαδήποτε προσπάθεια εφαρμογής επιχειρηματικής ηθικής θα κατέληγε στο κενό. Επιπρόσθετα, ο μόνος τρόπος να καταξιωθεί η ηγεσία στο κοινωνικό σύνολο είναι να παραμένει ακέραιη και να μην υποκύπτει σε διάφορες πολιτικές σκοπιμότητες. Η προσήλωση της ηγεσίας στο σύστημα αξιών χωρίς παρεκκλίσεις και εξαιρέσεις αποτελεί βασικό κώδικα αξιών.

Η συμπεριφορά των στελεχών των επιχειρήσεων προϋποθέτει ακεραιότητα στις εργασιακές σχέσεις μέσα και έξω από τον Οργανισμό στον οποίο ανήκουν, υιοθέτηση υψηλών προτύπων, επαγγελματικών ικανοτήτων, αξιοποίηση των πόρων για τους οποίους είναι υπεύθυνοι, έτσι ώστε να παρέχουν το μεγαλύτερο κέρδος στους μετόχους της Επιχείρησής τους, συμμόρφωση με τη νομοθεσία της χώρας στην οποία δραστηριοποιούνται, καταγγελία και ανάλογη διαχείριση κάθε ανάρμοστης επαγγελματικής πράξης ή συμπεριφοράς.

Έχοντας σαν παράδειγμα τις περιπτώσεις των σκανδάλων που αναλύθηκαν παραπάνω θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι καθότι η φήμη αποτελεί πλέον ένα σημαντικό συστατικό του πλούτου της ανώτατης διοίκησης, οι μάνατζερ θα πρέπει να ενδιαφέρονται για τη μακροχρόνια κερδοφορία της εταιρικής μετοχής. Το ενδιαφέρον για μακροχρόνια καλή απόδοση της εταιρείας μπορεί να παρακινήσει τους μάνατζερ να επενδύσουν σε ποιοτικά προϊόντα και υπηρεσίες και να αποφύγουν περιβαλλοντολογικά θέματα που φέρνουν με τη σειρά τους πρόστιμα και κακή φήμη. Επιπλέον, η θετική στάση απέναντι στις κοινότητες στις οποίες δρα η επιχείρηση μπορεί να θεωρηθεί ένα χρήσιμο στρατηγικό εργαλείο για την αύξηση του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος της εταιρείας.

Συμπερασματικά, μπορεί κάποιος να ισχυριστεί ότι η μεγιστοποίηση των κερδών δεν πρέπει πλέον να αποτελεί τον πρωταρχικό στόχο της επιχείρησης. Βασικός στόχος της

θα πρέπει να είναι η μακρόχρονη βιωσιμότητα της και μέσα από αυτή η μεγιστοποίηση των κερδών. Επομένως, ενέργειες που συμβάλλουν στην επίτευξη του πρωταρχικού στόχου, όπως η κοινωνική ευθύνη της επιχείρησης, η χρήση ενός δεοντολογικού κώδικα ηθικής και οι ηθικές επενδύσεις συμβάλλουν με έμμεσο τρόπο σε μακροπρόθεσμη βάση και στην μεγιστοποίηση των κερδών. Ουσιαστικό επιχείρημα υπέρ της πρακτικής της εταιρικής ηθικής είναι πως κάτι τέτοιο έχει ως αποτέλεσμα η επιχείρηση να είναι εναρμονισμένη με το κοινωνικό και πολιτιστικό της περιβάλλον, δημιουργώντας έτσι ένα τείχος προστασίας απέναντι σε κάθε αλλαγή του περιβάλλοντος αυτού που μπορεί να επηρεάσει την επιχείρηση, όπως μια κοινωνική αλλαγή που εκφράζεται σε νομική μεταρρύθμιση.

Γενικότερα, οι υπεύθυνοι διοίκησης των επιχειρήσεων θα πρέπει να προσεγγίσουν την επιχειρηματική ηθική ως ένα εργαλείο ανάπτυξης και ανταγωνιστικότητας. Μέσα από την τήρηση ηθικών κανόνων θα μπορέσουν να επιτύχουν την κοινωνική νομιμοποίηση της επιχείρησης, η οποία είναι ζωτικής σημασίας για τη μακροχρόνια βιωσιμότητά της. Απαραίτητη προϋπόθεση βέβαια είναι η αποσαφήνιση του όρου εταιρική ηθική και όλα όσα αυτή συνεπάγεται από όλα τα συμβαλλόμενα μέρη της επιχείρησης και εφαρμογή αυτής στον οργανωτικό προγραμματισμό και στη λήψη αποφάσεων της εταιρίας.

Η κάθε επιχείρηση αποτελώντας αναπόσπαστο κομμάτι τόσο της οικονομίας όσο και της κοινωνίας καλείται να διαδραματίσει διάφορους ρόλους που καμιά φορά μπορεί να φαίνονται και αντιφατικοί. Συμπερασματικά, οφείλει να χαράξει στρατηγική, η οποία να σέβεται τις ηθικές αξίες και τις κοινωνικές προσταγές αλλά ταυτόχρονα να συμβάλλει αποφασιστικά στην οικονομική ανάπτυξη της επιχείρησης. Για να το επιτύχει αυτό η διοίκηση της επιχείρησης οφείλει να δείξει τις κατευθυντήριες γραμμές. Για παράδειγμα, όσον αφορά τη σύγκρουση συμφερόντων (Conflict of Interest), κάθε εργαζόμενος οφείλει να ενημερώνει τον εργοδότη του για θέματα που θεωρείται ότι θίγουν την αξιοπρέπεια και το έννομο συμφέρον του ίδιου αλλά και των συναδέλφων του. Θεμελιώδη χαρακτηριστικά θα πρέπει να είναι η εμπιστευτικότητα και εγκυρότητα των πληροφοριών, ώστε όταν ο εργαζόμενος τις συλλέγει κατά τη διάρκεια των καθηκόντων του θα πρέπει να τις αξιοποιεί για τη προαγωγή του εταιρικού συμφέροντος και όχι να τις κοινοποιεί ή να τις χρησιμοποιεί για προσωπικό όφελος. Εξετάζοντας τέλος τα πλεονεκτήματα ενός εργοδότη από τη διατήρηση μιας μακροχρόνιας σχέσης με έναν προμηθευτή, τα μέλη πρέπει να διακρίνονται για τη λογικότητα τους και να μην ασκούν αυθαίρετα προσωπική εξουσία, θέτοντας σε κίνδυνο την πελατειακή σχέση που μπορεί μακροπρόθεσμα να αναχαιτίσει την ευγενή άμιλλα και να εμποδίσει την αποτελεσματική λειτουργία υγιούς ανταγωνισμού. (Μαρκογιαννοπούλου, 2013)

Κάθε επιχείρηση καταβάλλει προσπάθεια να εκτιμηθεί ο κοινωνικός χαρακτήρας των στόχων της και να επιτευχτεί καλύτερη ενσωμάτωσή της στο κοινωνικό της περιβάλλον. Βασικές συνιστώσες μιας υγιούς επιχείρησης θα πρέπει να είναι μια καλή δημόσια εικόνα, δηλαδή μια εικόνα που να της προσδίδει κύρος, αξιοπιστία, εντιμότητα και παράλληλα μια συμπεριφορά άμεσα συνυφασμένη με τις ηθικές αξίες της κοινωνίας μέσα στην οποία αυτή δραστηριοποιείται. Εν κατακλείδι, η ηθική κάνει αισθητή την παρουσία της σε όλες τις εκφάνσεις της επιχειρηματικής συμπεριφοράς, και δυνητικά θα έπρεπε να τις διαμορφώνει και να τις καθοδηγεί.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση

Adam A. M., Moore D. R., (2004), "The Methods Used to Implement an Ethical Code of Conduct and Employee Attitudes", *Journal of Business Ethics*, 54.

Barnea Amir, Rubin, Amir, (2010), "Corporate Social Responsibility as a Conflict Between Shareholders", *Journal of Business Ethics* Vol. 97, pp. 71-86.

Belak J., Duh M., Mulej M., Strukelj T., (2010). "Requisitely Holistic Ethics Planning as Pre-Condition for Enterprise Ethical Behaviour". *Kybernetes: The International Journal of Systems & Cybernetics*, Vol. 39.

Boda Z. (2012), "International Ethics and Globalization" in Laszlo Zsolnai (ed): *Handbook of Business Ethics - Ethics in the New Economy*, Oxford.

Buchholz R., Rosenthal S., (1999), "Business ethics, the pragmatic path beyond principles to process, McGraw Hill.

California Environmental Protection Agency, (2016), "Air Resources Board".

Cavico F. J., (2014), "Corporate Social Responsibility and Leadership" .

Cavico F. J., Mujtaba B. G.,(2013), "Business Ethics: The Moral Foundation for Effective Leadership, Management, and Entrepreneurship" (Third Edition), Boston, Massachusetts: Pearson Publishing Company.

Cavico F. J., Mujtaba, B. G., (2016), "Developing a Legal, Ethical, and Socially Responsible Mindset for Sustainable Leadership" ILEAD Academy: Florida.

Cavico F. J., Mujtaba, B. G., Nonet, G., Rimanoczy, I., Samuel, M., (2015), "Developing a legal, Ethical, and Socially Responsible Mindset for Business Leadership", *Advances in Social Sciences Research Journal*, 2(6), 09-26.

Chue J., (2015), "Study: Volkswagen's emissions cheat to cause 60 premature deaths in U.S.", Massachusetts Institute of Technology.

Ciulla Joanne, Clancy Martin , Solomon Robert, (2011), "Honest Work: A Business Ethics Reader", Oxford University Press.

Coral D., Danny H., (2016) "VW sued by U.S. in diesel emissions scandal," Miami Herald.

Dilşah Ertop, (2015), "Business Ethics, Corporate Social Responsibility and importance of implementation of CSR at corporations", International Journal of Contemporary Applied Sciences Vol. 2, No. 12.

Duh M., Belak J., Milfelner B., (2010), "Core Values, Culture and Ethical Climate as Constitutional Elements of Ethical Behaviour: Exploring Differences Between Family and Non-Family Enterprises", J Bus Ethics.

EBEN Research Conference, (September 2016), "Volkswagen: DAS PROBLEM - Ethics and CSR challenges", Ethical behavior and ethical disclosure, Palermo.

Ellerman David, (2015) "The Democratic Worker-Owned Firm: A New Model for the East and West", Routledge.

Environmental Protection Agency, (2016), "News Releases from Headquarters".

Environmental Protection Agency, (2016), "Volkswagen Violations, Laws and Regulations related to Volkswagen Violations".

Georgevski Bojan, AlQudah Anas, (2016), "The Effect of the Volkswagen Scandal (A Comparative Case Study)", Research Journal of Finance and Accounting www.iiste.org, ISSN 2222-1697 (Paper) ISSN 2222-2847 (Online) Vol.7, No.2.

Goergen M., (2015). "Εταιρική διακυβέρνηση: Μια διεθνής θεώρηση", Αθήνα: Διπλογραφία.

Grassl W., Habisch A., (2011), "Ethics and Economics: Towards a New Humanistic Synthesis for Business", J Bus Ethics.

Gruble C., (2011), "Defining Business Ethics".

Hinman L., (2013) "Ethics. A pluralistic approach to moral theory", 5th edition, USA: Wadsworth.

Jacowski T., (2011), "The Benefits Of Good Business Ethics".

Joseph Heath, (2006) "Business ethics without stakeholders", Business Ethics Quarterly, Volume 16, Issue 3.

Lozano J., (2012) "Organizational Ethics" in Laszlo Zsolnai (ed): Handbook of Business Ethics - Ethics in the New Economy. Oxford.

Luetge Christoph, (2012), "Fundamentals of Order Ethics: Law, Business Ethics and the Financial Crisis".

Mansouri Nazanin, (2016), "Case Study of Volkswagen Unethical Practice in Diesel Emission Test", International Journal of Science and Engineering Applications Volume 5 Issue 4, ISSN-2319-7560 (Online).

Marcoux A. M., (2003) "A fiduciary argument against stakeholder theory", Business Ethics Quarterly, 13(1).

Martin K. Parmar B.,(2012), "Assumptions in Decision Making Scholarship: Implications for Business Ethics Research", J Bus Ethics.

May D.R., Luth M.T., Schwoerer C.E, "The Influence of Business Ethics Education on Moral Efficacy, Moral Meaningfulness, and Moral Courage: A Quasi-experimental Study", J Bus Ethics.

Paine L., Deshpandé R., Margolis J., Bettcher K. (2005). "Up to code : Does your company's conduct meet world-class standards?", Harvard Business Review 83, No. 12.

- Panayiotou N.A., Aravossis K.G., Moschou, P. (2009), "Global Practices of Corporate Social Responsibility", Idowu, S.O. and Leal Filho, W., Springer Berlin Heidelberg.
- Papalexandris N., Panayotopoulou L., (2004), "Exploring the mutual interaction of societal culture and human resource management practices: Evidence from 19 countries. Employee Relations, Vol. 26, No.5, pp. 495-509.
- Peloza, J., Shang, J, (2011), "How can corporate social responsibility activities create value for stakeholders? A systematic review", J. of the Acad. Mark. Sci.
- Polder Katrina, (2011), "The Importance Of Business Ethics".
- Rhodes C., (2016), "Democratic Business Ethics: Volkswagen's emissions scandal and the disruption of corporate sovereignty", University of Technology, Sydney, Australia.
- Schank Christoph, Lorch Alexander, (2015), "Economic Citizenship and Socio-Economic Rationality as Foundations of an Appropriate Economic Education".
- Scherer Andreas George, Guido Palazzo, (2010), "The New Political Role of Business in a Globalized World: A Review of a New Perspective on CSR and its Implications for the Firm, Governance, and Democracy".
- Schermerhorn, J., (2011), "Εισαγωγή στο Management", Λευκωσία: Broken Hill – Πασχαλίδης.
- Shum P.K., Yam S.L, (2011), "Ethics and Law: Guiding the Invisible Hand to Correct Corporate Social Responsibility Externalities". J Bus Ethics.
- Sims R. L., Keon T. L, (1999), "Determinants of Ethical Decision Making: The Relationship of the Perceived Organizational Environment", Journal of Business Ethics.
- Siu N., Zhang T., Kwan, H., (2014), "Effect of Corporate Social Responsibility, Customer Attribution and Prior Expectation on Post-Recovery Satisfaction". International Journal of Hospitality Management, 43, 87-97.

Su Hwan-Yann, (2014), "Business Ethics and the Development of Intellectual Capital", J Bus Ethics.

Tabije D. I., (2011), "Business Ethics and Social Responsibility".

Talukdar, D., (2011), "Patterns of Research Productivity in the Business Ethics Literature: Insights from Analyses of Bibliometric Distributions", J Bus Ethics.

Thommen J. P., (2003), "Glaubwürdigkeit und Corporate Governance, 2. vollständig überarbeitete Auflage, Versus Verlag, Zurich.

Thorton G., (2013), "Έρευνα Εταιρικής Διακυβέρνησης".

Ulrich P.,(2012), "Ethics and Economics in Zsolnai Laszlo ed. Handbook of Business Ethics: Ethics in the New Economy", Oxford, Peter Lang AG, 7-34.

Velentzas J., Broni G., (2010), "Ethical Dimensions in the conduct of business: business ethics, corporate social responsibility and the law. The ethics in business as a sense of business ethics", International Conference on Applied Economics.

Welford R., (2010), "Corporate Social Responsibility and Environmental Management", Volume 17, Issue 4, University of Technical, Sydney.

Wu C. F, (2000), "The Relationship among Ethical Decision-Making by Individual, Corporate Business Ethics, and Organizational Performance: Comparison of Outstanding SMEs, SMEs, and Large Enterprises".

Ye K. D., (2000), "The Impact of Information Asymmetry Situation on R&D's Work Ethics Perception", Asia Pacific Management Review, 5(2).

Ελληνική

Alpha Bank, (2014), Κώδικας Εταιρικής Διακυβερνήσεως.

Αριστοτέλης, Ἠθικά Νικομάχεια, Α, 1094a 1-3, Α, 1094a 6-9 και Α, 1094a 18-24.

- Αρναούτογλου, Ε., Ντουρουντάκης Μ., (2015), “Δημόσιες σχέσεις. Μια τεχνική επικοινωνίας του marketing και του management. Αθήνα : Interbooks.
- Αυγελής Ν., (2012), “Εισαγωγή στη φιλοσοφία”, Θεσσαλονίκη : Σταμούλης Αντ.
- Βαξεβανίδου Μ., (2011), “Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη”. Αθήνα.
- Γεωργοπούλου Β.,(2005), “ΕΚΕ : Η οικοδόμηση μιας νέας σχέσης ανάμεσα στην επιχείρηση και την κοινωνία, Διοικητική Ενημέρωση, τ. 34.
- Γούναρης Α., (2008), “Από την επιχειρηματική ηθική στο αναγκαστικό “fair play”. Αθήνα – Κομοτηνή : Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Δραγώνα-Μονάχου Μ., (1995), “Σύγχρονη Ηθική Φιλοσοφία - Ο αγγλόφωνος στοχασμός”, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Δραγώνα-Μονάχου Μ.,(2005): συνέντευξη στον Στέλιο Βιρβιδάκη,
http://www.nnet.gr/cogito/cogito%20downloads/cog05_p.29-31.pdf
- Δραπανιώτη Ι., “Επιχειρηματική Ηθική και Εσωτερικός Έλεγχος”, Ημερίδα του Ελληνικού Ινστιτούτου Εσωτερικών Ελεγκτών με θέμα: «Σημασία της Επιχειρηματικής Ηθικής για τις Σύγχρονες Επιχειρήσεις».
- Ηθική των επιχειρήσεων-Αντιμέτωποι με το ζήτημα, The Economist Books, 2010, Εκδόσεις Κέρκυρα.
- Ηρακλέους Λ.,(2004), “Η Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη”, Οικονομικός.
- Λιούκας Σ., (2010), “Οι Ελληνικές επιχειρήσεις μετά την κρίση: Προοπτικές και στρατηγικές για διεθνή ανταγωνιστικότητα”, Καθηγητής Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Μαρκογιαννοπούλου Α.,(2013), “Η Επιχειρηματική Ηθική ως μέσο Ανταγωνιστικότητας”, Ελληνικό Ινστιτούτο Επιχειρηματικής Ηθικής.

- Μιχαλάκη Κωνσταντίνα-Στεφανία, (2009) “Εταιρική Ηθική και Χρηματοοικονομική Επίδοση”, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών.
- Μπαμπινιώτης Γ., (1998), Λεξικών της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Αθήνα : Κέντρο Λεξικολογίας.
- Νικολακόπουλος Δ., (2011), “Ο ΝΟΜΟΣ SOX (SARBANES - OXLEY) ΚΑΙ Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΣΤΙΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ”, Σχολή Διοίκησης & Οικονομίας, Τμήμα Χρηματοοικονομικής & Ελεγκτικής (Α.Τ.Ε.Ι. Καλαμάτας), Καλαμάτα.
- Παλαπάνου Δ., Χατζούδης Δ., (2014), “Η Επίδραση της ΕΚΕ στη λειτουργία των σύγχρονων επιχειρήσεων : Μια εμπειρική έρευνα”, PRIME, Vol. 7 (88 - 111).
- Παναγιώτου Κ., (2013), “Οι επιπτώσεις των χρηματοοικονομικών εγκλημάτων στις σύγχρονες κοινωνίες”, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μηχανικών Υπολογιστών, Τομέας Ηλεκτρικών Βιομηχανικών Διατάξεων & Συστημάτων Αποφάσεων.
- Παπαγεωργίου Μ., (2016), “Η εταιρική κοινωνική ευθύνη ως στρατηγική επιβολή βιώσιμης ανάπτυξης: Μοντέλο αριστείας “EFQM for CSR & Ανάπτυξη ανθρωπίνων πόρων”.
- Παπαδόπουλος Δ., (2006), “Κοινωνική ευθύνη και ηθική των επιστημόνων χρηματοοικονομικής και λογιστικής στην Ελλάδα σε μια δυναμική μεταβαλλόμενη κοινωνία”, σ.121-128.
- Παπαδόπουλος, Ι.,(2008), “Επιχειρηματική ηθική : Θεωρίες και πολιτικές”. Επιστήμη και Κοινωνία, τ. 19/2008 (59 - 84).
- Σπανός Λ., “Συστήματα Εταιρικής Διακυβέρνησης & Σύγχρονη Επιχείρηση”, Ένωση Ελληνικών Τραπεζών
- Συμεωνίδης Χ., Ξενής Γ., Φλιάτουρας Α.,(2014), Λεξικό Αρχαίας Ελληνικής Α',Β', Γ' Γυμνασίου, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

Ηλεκτρονικές Πηγές

“FDA Analysis of Retail Sales Data from IMS Health”, IMS National Sales Perspective, 1999-2004 (2005).

BBC, (2016), “Volkswagen branded sales drop for first time in 11 years”, online <http://www.bbc.com/news/business-35267164>.

Bomey N., (September 22, 2015), “Deception fuels Volkswagen emissions scandal”, USA Today.

Boston W., (February 9, 2016), “Volkswagen Replaces Its Quality Control Chief”, Wall Street Journal.

Boston W., Varnholt, H., Sloat, S. (2015, December 10), “Volkswagen Blames ‘Chain of Mistakes’ for Emissions Scandal”, The Wall Street Journal.

European Commission “Reducing CO2 emissions from passenger cars”, (2015, October 19), http://ec.europa.eu/clima/policies/transport/vehicles/cars/index_en.htm

Auto News, “Volkswagen says 11 million of its cars have emissions test-beating software,” **FoxNews.com**, September 22, 2015. Retrieved September 22, 2015 from: <http://www.foxnews.com/leisure/2015/09/22/volkswagen>.

Gomez A., (2016, January 4), “Volkswagen (VLKAY) Stock Closes Down, U.S. Sales Drop 10%, The Street.

Goodman, McGrath, & Leah, (2015, Dec. 15), “Why Volkswagen Cheated; Intense Ambition and a Rigid Corporate Culture Created the Conditions for Lying at Germany's Biggest Company”, Newsweek.

Hotten R., (December 10, 2015), “Volkswagen: “The scandal explained,” BBC.

<http://aom.org/BusinessEthics>

<http://blogs.plos.org/yoursay/2015/10/13/talking-about-drug-prices-access-to-medicines/>

<http://csrnews.gr>

<http://fortune.com/2015/12/17/martin-shkreli-ponzi-scheme/>

<http://fortune.com/2015/12/27/biggest-corporate-scandals-2015/>

<http://www.accounting-degree.org/scandals/>

<http://www.ceidnotes.net/notes#/Εισαγωγή+στη+Φιλοσοφία+II>

<http://www.chuckgallagher.com/turing-pharmaceuticals-and-the-ethical-light-of-day/>

<http://www.epistimonikomarketing.gr>

<http://www.fortunegreece.com/article/simvoules-zois-apo-ton-gouaren-bafet-pio-to-klidi-gia-tin-epitichia/>

<http://www.inc.com/will-yakowicz/biggest-big-business-fails-of-2015.html>

<http://www.kerdos.gr/oldarticles.aspx?artid=1047741>

http://www.nytimes.com/2012/10/15/opinion/a-hospital-says-no-to-an-11000-a-month-cancer-drug.html?_r=0

http://www.volkswagenag.com/content/vwcorp/content/en/the_group/compliance.html

<http://www.volkswagenfs.gr/basic-page/71/kodikas-deontologias>

<http://www.wsj.com/articles/SB10001424052748704388504575419331472193418>

<https://businessethicsblog.com/2015/12/31/top-10-business-ethics-stories-of-2015/>

<https://pharm.virginia.edu/fiske/2015/10/26/the-ethics-of-ethical-drugs/>

<https://www.theguardian.com/business/ng-interactive/2015/sep/23/volkswagen-emissions-scandal-explained-diesel-cars>

<https://www.turingpharma.com>

<https://www.turingpharma.com> "Turing Pharmaceuticals AG Acquires U.S. Marketing Rights to DARAPRIM® (pyrimethamine)", August 10, 2015

<https://www.turingpharma.com>, "Launch of Turing Pharmaceuticals Announced – New Drug Company to Focus on Treating Unmet Medical Needs Across Broad Therapeutic Areas", February 24, 2015.

<https://www.turingpharma.com/documents/20160127CodeOfConduct.pdf>

Investing, (November 16-22, 2015). "CEOs: Apologize But Keep It Manly," Bloomberg Business Week.

Kalaugher L., (2015, October 29), "Excess emissions from Volkswagen diesels could cause 59 early US deaths", IOP.

Lawrence D., Elgin B., Silver V., (October 26- November 1, 2015), "How could Volkswagen's top engineers not have known," Bloomberg Business Week.

Le Page M., (2015), "How did Volkswagen rig emissions tests?"

Lorenzetti Laura, (2015), <http://fortune.com/2015/09/21/turing-pharmaceuticals-drug-prices-daraprim/>

Mahoney V. M., "New Pyrimethamine Dispensing Program: What Pharmacists Should Know", PHARMACY TIMES, July 17, 2015, <http://www.pharmacytimes.com/contributor/monica-v-golik-mahoney-pharmd-bcps-aq-id/2015/07/new-pyrimethamine-dispensing-program-what-pharmacists-should-know>

Mouawad J., (November 3, 2015), "E.P.A. Finds Emissions Cheating in Porsche", New York Times.

Mullin E., (February 27, 2015), "Turing Pharma Says Daraprim Availability Will Be Unaffected By Shkreli Arrest", Forbes.com.

Neslen Arthur, Harmsen Vincent, (20 June 2016). "European commission warned of car emissions test cheating, five years before VW scandal". The Guardian.

Pollack A., Creswell J., (Sept. 23, 2015), "The Mercurial Man Behind the Drug Price Increase that Went Viral", N.Y. TIMES.

Reporter.gr (16.01.2017) "Όσλο: Απαγόρευση κυκλοφορίας στα οχήματα με κινητήρες diesel".

Selin N. E., (2015 September 30), "The company's deception could exceed \$100 million in costs from health damages", Fortune.

The Telegraph (26.11.2015), By Isabelle Fraser,
<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/12019039/Martin-Shkreli-hedge-funder-cut-cost-of-Aids-pill-mark-up-reneges-on-promise.html>

Thompson M., Kottasova I., (September 22, 2015), "Volkswagen scandal widens".

Timmermann L., (September 23, 2015), "A Timeline of the Turing Pharma Controversy", Forbes.com.

Weintraub A., (February 27, 2015), "Gadfly Pharma Investor Shkreli Starts Anew After Ousting From Retrophin", Forbes.com.

Πύλη για την ελληνική γλώσσα και τη γλωσσική εκπαίδευση" έχει ενταχθεί στο Ε.Π. Κοινωνία της Πληροφορίας, συγχρηματοδοτείται από την Ε.Ε. και υλοποιείται από το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/search.html?lq=%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%BC%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CF%82&sin=all